

Tanja Väliäho

MIES, ÄITI TAI MUU

Vapaaehtoisesti lapsettomien naisten ja kohdullisten henkilöiden sukupuolen jäsentämisen tavoista

TIIVISTELMÄ

Tanja Väliaho: Mies, äiti tai muu: vapaaehtoisesti lapsettomien naisten tai kohdullisten henkilöiden sukupuolen jäsentämisen tavoista
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, sukupuolentutkimuksen opintosuunta
Syyskuu 2023

Tässä tutkielmassa tarkoitukseni oli selvittää, millaisin puhetavoin varhaisessa aikuisiässä vapaaehtoisen lapsettomuuden valinneet naiset tai queer-sukupuoliset kohdulliset henkilöt jäsensivät sukupuolta, sekä millaisia merkityksiä vapaaehtoiselle lapsettomuudelle annettiin suhteessa sukupuoleen. Sukupuoli vaikuttaa keskeisesti siihen, miten ihminen asemoidaan elämässään. Sen nähdään yleisesti ennakoivan tietynlaisia fysiologiaa, psyykkisiä ja kognitiivisia piirteitä sekä käyttäytymismalleja. Sukupuoli kehystetään usein vastakohtaisen käyttäytymiskoodistojen eli sukupuolinormien kautta. Länsimaisten sukupuolinormien valossa miehet nähdään maskuliinisina, rationaalisina ja vahvoina, kun taas naiset feminiinisinä, emotionaalisina ja pehmeinä – äidillisinä.

Tutkielman teoreettisena selkärankana toimi queer-teoria, jonka mukaan sukupuoli näyttäytyy yksilöllisen identiteettikategorian sijaan yhteiskunnallisena ja kulttuurisena eriarvoistavana valtarakenteena. Yhdessä reproduktion ja pronatalismin käsitteiden kanssa hahmottelin lisääntymistä ja vapaaehtoista lapsettomuutta sukupuolierityksenä kysymyksenä. Työni metodologisena lähtökohtana toimi feministinen metodologia. Tutkielman aineisto koostui keväällä 2023 toteutetuista seitsemästä (7) teemahaastattelusta, joista viisi (5) haastateltavaa identifioituivat cisnaisiksi ja kaksi (2) kohdullisiksi queer-sukupuolisiksi henkilöiksi. Tutkimusmenetelmänä käytin kriittistä diskurssianalyysiä, jonka kautta hahmottelin sukupuoleen liitettyjä puhetapoja sekä näiden valtaan kytkeytyvää luonnetta.

Tutkimusaineistosta kävi ilmi, kuinka vapaaehtoisesti lapsettomien puhetavoissa sukupuolta jäsenettiin osin vastakohtaisilla tavoilla sekä yksityisenä että poliittisena asiana. Yksityisenä kysymyksenä sukupuoli kehystettiin essentialistisesti yksilöä koskettavana biologisena ja deterministisenä entiteettinä. Toisaalta sukupuoli ymmärrettiin myös henkilökohtaisena kokemuksena ja performatiivisuutena. Sukupuolen poliittisuutta korostavassa puhetavassa sukupuolta jäsenettiin valtaan linkittyvänä asiana. Diskurssissa korostui muun muassa tulkinta sukupuolesta lähtökohdattomana genealogisena ominaisuutena tai patriarkalisena andosentrisenä rakenteena, johon haluttiin aktivistisesti vaikuttaa. Myös lisääntymistä jäsenettiin sukupuolten eriarvoisuuteen linkittyvänä kysymyksenä, jolloin vapaaehtoiseen lapsettomuuteen osaltaan liitettiin merkityksiä sukupuolinormien laajentamisesta ja cisnormatiivisuuden haastamisesta.

Kokonaisuudessaan vapaaehtoisesti lapsettomat naiset ja kohdulliset queer-sukupuoliset jäsensivät sukupuolta sekä essentialististen ja determinististen että konstruktionistien ja queerien tulkintojen ambivalenttisen vuoropuhelun kautta. Diskurssien välinen ambivalenssi selittyi cis- ja heteronormatiivisuudelle annetun valtakurssin jalansijalla, joka läpäisee usein tiedostamatta myös yksilötason todellisuuden jäsentämisprosessia.

Vaikka sukupuolen jäsentämisen diskurssit sisälsivät moninaisia elementtejä, kokonaisuudessaan puhetaavoissa korostui uskomus henkilökohtaisten sukupuolikäsitysten olevan normatiivista moninaisempia, jota myös vapaaehtoisen lapsettomuuden nähtiin performatiivisena. Vapaaehtoinen lapsettomuus edusti kuitenkin sukupuolen mukaan eri asioita: naisille vapaaehtoinen lapsettomuus näyttäytyi epänormatiivisena ja marginalisoivana valintana, kun taas queer-sukupuolisten vapaaehtoinen lapsettomuus kehystyi sukupuolistuneena normina.

Tutkielmani valossa lisääntyminen sekä cis- ja heteronormatiivinen ydinperhe näyttäytyy edelleen vahvana kulttuurisena instituutiona, jolloin sukupuoli piirtyy vallan ja hierarkioiden tuotteena. Kulttuurisessa lisääntymisdiskurssissa keskiössä on harvoin yksilö tai tämän toiveet, sen sijaan suurempaa roolia näyttelevät yhteiskunnalliset agendat, perinteet ja normatiivisuudet. Tällöin sukupuolen sallitut positiot määritetään kulttuurisissa puhetaavoissa usein lisääntymisen välineellistämänä. Sukupuolen jäsentämistä lisääntymisen kautta voidaan queeristi asettua haastamaan vapaaehtoisella lapsettomuudella.

Avainsanat: sukupuoli, vapaaehtoinen lapsettomuus, queer-teoria, cisnormatiivisuus, reproduktio, pronatalismi

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1	Johdanto.....	2
1.1	Itsestäänselvyyksien murros	3
1.2	Tutkimukselliset lähtökohdat.....	5
2	Queer-teoreettisia tulokulmia sukupuoliin.....	8
2.1	Sukupuoli feministisenä kiistakysymyksenä	8
2.2	Queer-teorian aktivistinen ja poliittinen historia	10
2.3	Queer normatiivisuuksien vastarintana	12
2.4	Sukupuoli queer-teorian valossa	15
3	Reproduktio sukupuolikysymyksenä	19
3.1	Äitiys yhteiskunnallisena instituutiona ja pronatalismin ideologia	19
3.2	Reproduktion sukupuolittunut eriarvoisuus	22
3.3	Vapaaehtoinen lapsettomuus	24
3.4	Ei-vanhemmuus sukupuolikäsitysten queerina vastadiskurssina	27
4	Tutkielman metodologia	30
4.1	Aineisto	32
4.2	Sisäpiirin teemahaastattelu	34
4.2.1	Haastattelujen toteutus	36
4.3	Kriittinen diskurssianalyysi	38
4.3.1	Analyysiprosessi	42
4.4	Valta tutkimuksen tekemisessä.....	45
5	Sukupuolen jäsentämisen tavat	48
5.1	Sukupuoli yksityisenä kysymyksenä	49
5.1.1	Ruumillisen lähtökohdan diskurssi.....	50
5.1.2	Yksilöllisen kokemisen ja tekemisen diskurssi	53
5.2	Sukupuoli poliittisena kysymyksenä.....	58
5.2.1	Keinotekoisuuden diskurssi	59
5.2.2	Eriarvoistavan binaarisen rakenteen diskurssi.....	62
5.2.3	Sukupuolistuneen reproduktion diskurssi	67
5.2.4	Vastarinnan ja muutoksen diskurssi	74
6	Johtopäätökset	81
6.1	Sukupuolikäsityksiä kolikon kahdelta puolelta	82
6.2	Valittu lapsettomuus – sukupuolivittuilua?	86
6.3	Tutkimuksen arviointia ja tulevaisuudennäkymiä	90
	Lähteet.....	94
	Luettelo kuvioista ja taulukoista.....	104
	Liite 1. Haastattelukutsu.....	105
	Liite 2. Ilmoittautumislomake.....	107
	Liite 3. Haastattelurunko	108

1 Johdanto

Sukupuoli vaikuttaa keskeisesti siihen, miten ihminen asemoidaan elämässään. Sen nähdään yleisesti ennakoivan tietynlaisia fysiologisia, psyykkisiä ja kognitiivisia piirteitä sekä käyttäytymismalleja (Devor 1989, 43; Di Quinzio 1993, 2). Se, millaisia oletuksia sukupuoleen liitetään, määrittyy feministisen ajattelun mukaan yhteiskunnassa vaikuttavien kulttuuristen arvojen, normien, käytänteiden ja representaatioiden kautta (Belsey 2005, VIII). Länsimaisessa kulttuurissa sukupuolen on pitkään nähty määräytyvän essentialistisesti biologisen ruumiillisuuden perustalle. Yleisesti omaksutun käsityksen mukaan sukupuolia on kaksi: mies ja nainen. (Juvenen, Rossi & Saresma 2010, 12.) Tämä kaksinapainen jako naiseuteen ja miehuuteen kehystetään usein vastakohtaisten käyttäytymiskoodistojen eli sukupuolinormien kautta. Kulttuuristen sukupuolinormien valossa miehet nähdään maskuliinisina, rationaalisina ja vahvoina, kun taas naiset feminiinisinä, emotionaalisina ja pehmeinä – äidillisinä (Di Quinzio 1993, 2; Newton & Stewart 2013, 306–307).

Vaikka sukupuolen kulttuuriset normit määrittävät sekä naiseutta että miehuutta, feministit ovat pitkään kritisoineet erityisesti naisiin liitettyjen sukupuolinormien ahtautta ja eriarvoisuutta. Eriarvoisuus kumpuaa feministisen teoretisoinnin mukaan länsimaisessa kulttuurissa vaikuttavasta patriarkaatista, miesvallasta. Nainen tulee olevaksi heteroseksuaalisen mieskumppaninsa, perheensä ja lastensa kautta. Erityisesti äitiys ja äidin rooli on nähty keskeisenä ja määrittävänä osana naissukupuolisuuden tekemistä. (Beauvoir 2009, 58; Butler 2006, 251.) Äitiys syntyy siis naiseudesta, mutta myös naiseus saa ruumiillistumansa äitiydestä (Silfverberg 2013, 111). Tällöin itseisarvoisena pidetty äitiys ja kohdullisen henkilön sukupuoli nivoutuvat yhteen muodostaen eräänlaisen intersektionaalisesti toinen toistaan määrittävän jatkumon (Lykke 2010, 50–51). Suomalainen sukupuolentutkija Jaana Vuori (2010, 109–110) kiteyttää osuvasti äitiyden luonnetta sukupuolikysymyksenä toteamalla, että äitiydessä ajatellaan olevan jotain perustavanlaatuisen naisellista. Oleellinen kysymys tällöin on, kuten myös Vuori pohtii: *”pitääkö siis kaikkien naisten ryhtyä äideiksi?”*

1.1 Itsestänselvyyksien murros

Vaikka äitiyden on pitkään uskottu määrittävän lähes pakonomaisesti naisen tai kohdullisen henkilön sukupuolta, näyttää siltä, että tätä normia on alettu enenevissä määrin viime vuosina kyseenalaistaa – vapaaehtoisesta lapsettomuudesta on nimittäin tullut sukupuolesta riippumattoman dramaattisesti yleistyvää trendiä. Väestöliiton teettämien *Perhebarometri*en mukaan 2000-luvun alussa lapsettomaksi aikoi jäädä noin joka kymmenes 20–45-vuotiaista suomalaisista (Miettinen 2015, 25, 28, 45), kun vuonna 2022 luku oli noussut liki 17 prosenttiin. Erityisen suurta vapaaehtoisen lapsettomuuden yleistymisen vuoden 2022 *Perhebarometrin* mukaan on ollut nuorten aikuisten kohdalla, sillä tuolloin 20–34-vuotiaista lapsettomista henkilöistä jopa 31 prosenttia aikoi jäädä omasta valinnastaan lapsettomaksi. (Sorsa, Lehtonen & Rotkirch 2023, 10, 56.) Vapaaehtoista lapsettomuutta akateemisessa väitöksessään tutkinut Leena Raitala (2022, 13) esittää, ettei vapaaehtoisen lapsettomuuden trendi ole laantumassa. Koska yksin elävien osuus on yhteiskunnallisesti lisääntymässä sekä yhä useampi yksinasuvista pitäytyy hankkimasta lapsia, myös vapaaehtoinen lapsettomuus lisääntyy tulevaisuudessa entisestään.

Mielenkiintoista on, että vapaaehtoinen lapsettomuus vaikuttaa Väestöliiton teettämiä *Perhebarometre*ja vertaillessa yleistyneen varsin sukupuolittuneesti. Kun vuoden 2015 *Perhebarometrissa* 20–34-vuotiaista vapaaehtoisesti lapsettomista naisista 25 prosenttia aikoi pitääytyä lapsettomina myös tulevaisuudessa (Miettinen 2015, 48), vuoden 2022 *Perhebarometrissa* vastaava luku oli seitsemässä vuodessa noussut 33 prosenttiin. Vastaavaa trendiä lapsettomien ja sen vapaaehtoisesti valinneiden miesten kohdalla ei ollut havaittavissa, päinvastoin lapsettomuuden valinneiden miesten osuus oli laskenut 30 prosentista 28 prosenttiin (Miettinen 2015, 48; Sorsa, Lehtonen & Rotkirch 2023, 55). Tällöin vapaaehtoinen lapsettomuus erityisesti lisääntymisikäisten kohdalla näyttäytyy ajankohtaisesti sukupuolittuneena kysymyksenä. Sukupuoli voi jollain tavoin liittyä valintaan pysyä lapsettomana, tai ainakaan ilmiö ei näyttäydä sukupuolesta riippumattomana. Vapaaehtoisen lapsettomuuden sukupuolittuneisuutta vertaillessa huomioitava kuitenkin on, että valitettavasti *Perhebarometrit* tuottavat tietoa vapaaehtoisesta lapsettomuudesta ainoastaan naisten tai miesten valintana marginalisoiden täysin ilmiön ulkopuolelle muunsukupuoliset vapaaehtoisesti lapsettomat.

Vastaus Vuoren yli vuosikymmen sitten esittämään pohdintaan äitiyden kulttuurisesta pakollisuudesta näyttäisi tilastojen valossa olevan, että kaikki naiset tai kohdulliset henkilöt *eivät aio ryhtyä äideiksi*. Samaan aikaan, kun lisääntymistä kohdullisen henkilön itsestäänselvänä elämänkohtalona on alettu kyseenalaistaa, myös ymmärryksen sukupuolesta ja jäsentämisen tavoista uskotaan olevan kokonaisvaltaisessa murroksessa. Viime vuosien aikana sukupuoleen liitettyjä järjestyksiä ja uskomuksia on alettu yhteiskunnallisella tasolla murtaa, ja sukupuolta alettu määritellä aiempaa moninaisemmin (Julkunen 2010, 9; Lehtonen 2019, 137, 140; Martinez-San Miguel & Tobias 2016, 1; Therborn 2004, 104). Sukupuolikäsitysten murros näkyy yhteiskunnallisen määrittelyjen laajentumisen lisäksi myös yksilötasolla, erityisesti nuorten tai nuorten aikuisten kohdalla. Vuonna 2015 toteutetun brittiläisen tutkimuksen mukaan jopa 49 prosenttia silloisista alle 25-vuotiaista määritteli itsensä normatiivisina pidettyjen sukupuoli- ja seksuaalikategorioiden ulkopuolelle (Yougov 2015).

Työni taustalla vaikuttaa ajatus siitä, että yleistymässä oleva vapaaehtoinen lapsettomuus voi liittyä ainakin osaltaan henkilön sukupuolen jäsentämisen tapoihin. Näin vihjaavat myös aiemmat tutkimukset: vapaaehtoisen lapsettomuuden on todettu liittyvän yksilötasolla tavallista tasa-arvoisempiin käsityksiin erityisesti sukupuolirooleista (Abma & Martinez 2006; Magarick & Brown 1981; Warren & Pals 2013 sit. Avison & Furnham 2015, 48). Äitiyden kategorian ulkopuolelle omasta valinnastaan jättäytyneiden naisten on todettu myös useammin omaavan vähemmän feminiinisiksi tai äidillisiksi miellettyjä ominaisuuksia, kuten sympatiaa, hoivaa ja turvallisuushakuisuutta, sekä vastaavasti enemmän kulttuurisesti maskuliinisina pidettyjä itseenäisyyttä ja skeptismiä. (Newton & Stewart 2013, sit. Avison & Furnham 2015, 51.) Arjen kokemuksissa vapaaehtoista lapsettomuutta saatetaan kuvata tällöin eräänlaiseksi sisäsynnytyiseksi kokemukseksi tai äitigeenin puutteeksi, sukupuoli-identiteettiä implisiittisesti sivuten (Kärmeniemi 2020, 27; Perjantai-dokkari 14.1.2019). Myös Nina Väkeväisen (2019) pro gradu -tutkielma, joka käsitteli vapaaehtoisen lapsettomuuden ja sterilisaation kokemuksia, sivuaa vapaaehtoisen lapsettomuuden suhdetta sukupuolisuuteen. Väkeväisen (2019) tutkielmassa kokemukset sukupuolesta esiintyivät implisiittisinä sivuhuomioina. Hänen mukaansa osa vapaaehtoisesti lapsettomista voi kokea vapaaehtoisen lapsettomuuden vuoksi suoritetun steriloinnin eräänlaisena sukupuolen korjaamisena. (Väkeväinen 2019, 85.)

Aiemmissa tutkimuksissa havaitut yhteydet sukupuolen ja vapaaehtoisen lapsettomuuden välillä ovat kuitenkin olleet pääasiassa sivulöydöksiä, tutkimusaiheiden keskittyessä vapaaehtoisen lapsettomuuden yleisyyteen, syihin tai selittäviin tekijöihin. Suomessa vapaaehtoista lapsettomuutta on tutkittu vielä vähän ja pääasiassa Väestöliiton toimesta sekä määrällisiä tutkimusmenetelmiä käyttäen. Väestöliiton vapaaehtoista lapsettomuutta tutkinut professori Anna Rotkirch näkee, että valitun lapsettomuuden taustoista olisi ajankohtaista tehdä laadullista tutkimusta väestötason tilastoinnin rinnalle (ks. Hooli & Nieminen 2019, 49). Sukupuolinäkökulman tarkastelu voi tarjota virkistävää keskustelunavausta yleistymässä olevan vapaaehtoisen lapsettomuuden ymmärtämiseen, sekä toisaalta myös kulttuurisesti edelleen varsin ahtaiden sukupuolikäsitysten ja -normien murtamiseen.

1.2 Tutkimukselliset lähtökohdat

Koska kulttuurissamme erityisesti äitiys ja kohdullisen henkilön sukupuoli on pitkään linkitetty lähes erottamattomina toisiinsa, tässä pro gradu -tutkielmassani mielenkiintoni on pureutua naisten tai kohdullisten henkilöiden sukupuolen jäsentämisen tapoihin silloin, kun äitiyden tai vanhemmuuden kategorioiden ulkopuolelle jättäytyään omasta valinnasta. Mielenkiinto tutkielman aiheeseen nousee sekä sukupuolentutkimuksen opintojen, että oman asemoitumiseni ja elämäkokemusteni pohjalta. Olen itse vapaaehtoisesti lapseton lisääntymisikäinen nainen. Lisäksi kokemuksiini on vaikuttanut arvokonservatiivinen kristillinen yhteisö, jota osa olin lisääntymisikäisenä naisena varhaisaikuisuudessani, ja jossa koin valintaani vapaaehtoisesta lapsettomuudesta kyseenalaistettavan naissukupuoleni vuoksi. Kokemukseni yhdessä feminististen teorioiden opiskelemisen kanssa ovat saaneet minua pohtimaan vapaaehtoisen lapsettomuuden ja sukupuolen teemojen välistä yhteyttä.

Tässä tutkielmassa tarkastelen sukupuolen jäsentämisen tapoja erityisesti niiden vapaaehtoisesti lapsettomien henkilöiden kohdalla, jotka kokevat valitun lapsettomuuden asiana, jonka he ovat tienneet aina tai viimeistään varhaisesta aikuisiästä lähtien. Koska erityisesti nuorten aikuisten kohdalla sekä lastenhankinnan normia että normatiivisia sukupuolikäsityksiä on alettu kyseenalaistaa, kohdennan tämän tutkimuksen 20–40-vuotiaisiin. Pysin selvittämään, millaisia ovat ei-äitien tai ei-vanhempien naisten tai kohdullisten henkilöiden sukupuolen jä-

sentämisen tavat. Voiko aina tai varhaisesta aikuisiästä alkaen omaksuttu vapaaehtoinen lapsettomuus merkitä kohdullisille henkilöille eräänlaista kulttuuristen sukupuolikäsitysten tai -normien uudelleen neuvottelua? Sukupuolikäsityksillä viitataan tässä työssä sukupuolen olemukseen liittyviin kulttuurisiin diskursseihin, sekä ymmärrykseen siitä, mitä sukupuoli merkitsee tai edustaa yhteiskunnallisesti.

Tutkimuskysymykseni ovat:

Millaisin puhetavoin varhaisessa aikuisiässä vapaaehtoisen lapsettomuuden valinneet naiset tai queer-sukupuoliset kohdulliset henkilöt jäsentävät sukupuolta?

Miten lisääntymistä ja vapaaehtoista lapsettomuutta jäsennetään suhteessa sukupuoleen?

Työni kannalta keskeisiksi käsitteiksi olen valinnut ilmiön kontekstia ja taustaa selittävän lisääntymisen eli reproduktion, kuten myös äitiyden ja tämän kulttuurisen arvostamisen ideologian, pronatalismin. Tässä työssä lähestyn lisääntymistä sukupuolierityisenä kysymyksenä, josta käsin hahmottelen käsitteellisesti myös naisten tai kohdullisten henkilöiden vapaaehtoista lapsettomuutta. Toisena käsittekokonaisuutena olen valinnut tarkastella länsimaiselle kulttuurille ominaisia sukupuolen ontologia jäsennostapoja, sukupuolikäsityksiä, sekä näihin kytkeytynyttä valtaa.

Työni teoreettisen selkärangan muodostaa queer-teoretisointi ja feministinen tieteenperinne, jotka kyseenalaistavat sukupuolen ja seksuaalisuuden kulttuurisia itsestäänselvyyksiä sekä heteroseksuaalisuuden määräämää sukupuolijärjestystä. Tällöin sukupuolen nähdään kiinnittyvän ensisijaisesti kulttuurisesti jalansijaa saaneisiin diskursseihin, puhetapoihin – joilla luodaan ja ylläpidetään sukupuolitettuja valta-asetelmia. Feministinen teoretisointi ja queer-teoreettinen tutkimus pyrkivät haastamaan tämän prosessin seurauksena syntyneitä itsestäänselvinä pidettyjä normatiivisuuksia. (Morland & Willox 2005, 2–3; Whittle 2005, 115; Wilchins 2004, 30–31.) Tämän työn kannalta queer-teoreettinen viitekehys johdattelee haastamaan kulttuurisia normeja muun muassa kohdullisten sukupuolisuudesta sekä lisääntymisestä itsestäänselvänä elämäntilana. Lähestyn itse tässä työssä sukupuolta feministisen teoriaperinteen mukaisesti sosiaalisesti rakentuneena järjestyksenä sen sijaan, että se olisi biologinen ja

oletettavissa oleva tosiasia. Tämän vuoksi olen valinnut jättää tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden sukupuoli-identifikaation avoimeksi, määritellen tutkimuksen kohdistuvan sekä naissukupuolisiksi identifioituviin että kohdullisiin henkilöihin, jotka ovat omasta valinnastaan vapaaehtoisesti lapsettomia.

Koska tutkielmani teoreettiset lähtökohdat haastavat sukupuoleen liitettyjä normeja sekä kohtelevat sukupuolta sosiaalisen kanssakäymisen tuotteena, tutkimusaineiston tuottamiseen olevan valinnut käyttää vuorovaikutukseen pohjautuvaa haastattelumenetelmää. Tutkimushaastattelusta kirjoittaneiden Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen (2008, 52) mukaan haastattelussa kiinnostuksen kohteena ovat puhe sekä sen kuvaamat ja tuottamat todellisuuden jäsennykset. Aineiston analyysissä hyödynnän puolestaan diskurssianalyysiä. Diskursseilla viitataan tässä työssä sosiaalisissa käytännöissä rakentuvaan ja sosiaalista todellisuutta tuottaviin jäsennytapojen systeemeihin. Ne edustavat toistojen ja variaatioiden kautta vakiintuneita kulttuurisia puhe- ja ajattelutapoja. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 34–35; Jokinen 2004, 191, 194.) Diskurssianalyttisen ajattelun mukaan kulttuurissamme tietyt puhetavat saavat enemmän jalansijaa kuin toiset, ja siksi niillä on valtaa luoda yleisiä käsityksiä ja normeja. Nämä keskustelut edustavat niin sanottua valtdiskurssia. Näiden haastajaksi voi kuitenkin asettua vaihtoehtoisia diskursseja, jolloin diskurssit asettuvat kilpailuasetelmaan suhteessa toisiinsa. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 27.) Tällöin epänormatiivisina näyttäytyvät toiminnot, kuten kohdulliselle henkilölle valinta lapsettomuudesta voivat asettua poikkiteloin yleisesti jaettujen kulttuuristen diskurssien kanssa, ja siten haastaa valtdiskursseja.

Sisällöllisesti työ etenee teoriasta empiriaan. Seuraavissa luvuissa siirryn määrittelemään työn kannalta keskeisiä käsitteitä ja teoreettisia jäsennyksiä. Ensimmäinen teoreettinen kokonaisuus koostuu sukupuolen jäsennytapojen hahmottelusta feministisen ja queer-teoreettisen otteen pohjalta. Toisena teoreettisena kokonaisuutena tarkastelen lisääntymistä eli reproduktiota, kulttuurisena normina sekä vapaaehtoista lapsettomuutta tästä normista poikkeamisena. Tämän jälkeen siirryn käsittelemään tutkielman metodologiaa, menetelmällisiä valintoja, tutkimuksen vaiheita sekä etiikkaa. Viides luku keskittyy tutkielman tuloksiin, joita erittelen teoreettiseen viitekehykseen verraten. Lopuksi summaan yhteen tutkielman löydöksiä, sekä pohdin näiden merkityksiä tulevaisuuden kannalta.

2 Queer-teoreettisia tulokulmia sukupuoliin

Monet sosiologit sekä feministiajattelijat uskovat ymmärryksen sukupuolesta olevan nyt murroksessa (Martinez-San Miguel & Tobias 2016, 1; Julkunen 2010, 9; Lehtonen 2019, 137, 140; Therborn 2004, 104). Viimeisten vuosikymmenien aikana historiallisesti itsestään selvinä pidettyjä sukupuoliin liitettyjä jäsenyyksiä ja hierarkioita on alettu tarkastella kyseenalaistavammin, ja kysymykset erityisesti sukupuolten välisestä eriarvoisuudesta on noussut feministisen teoretisoinnin kautta myös julkiseen ja poliittiseen keskusteluun. Sukupuolikeskustelun ote on usein aktivistinen: yksityisestä on tullut julkista, ja henkilökohtaisesta poliittista. (Sullivan 2006, 7.) Suomalainen sukupuolentutkimuksen professori Jaana Vuori kutsuu murrosta tuoreessa haastattelussaan ”suureksi kulttuuriseksi muutokseksi”, jossa itsestään selvinä pidetyistä sukupuolikäsityksistä ollaan siirtymässä moninaisen ja monimutkaisen sukupuolien ymmärtämisen (Savon Sanomat 8.10.2022).

Siitä huolimatta, että sukupuoliin liitettyjä itsestäänselvyyksiä on alettu kyseenalaistaa, sukupuolikysymys ei ole kuitenkaan yksiselitteinen tai ristiriidaton. Sen sijaan jäsenyytapojen repertuaarin laajentuessa sukupuolikäsitykset moninaistuvat, jolloin tulkinnallinen eriytyneisyys voi korostua entisestään. Tämän vuoksi erilaisten sukupuoliin liitettyjen ymmärrystapojen teoreettinen hahmottelu on tarpeen myös tässä pro gradu -tutkielmassa. Tässä luvussa tarkastelen sukupuoliin liitettyjä teoreettisia jäsenyytapoja queer-teoreettisella otteella. Tällöin sukupuolta ei nähdä ensisijaisesti ainoastaan yksilöllisenä identiteettikategoriana, vaan valtaan liittyvänä kysymyksenä (Morland & Willox 2005, 2, 4; Walters 2005, 19). Tässä luvussa hahmotelen queer-teoreettisesti myös tämän työn kannalta keskeisiä sukupuolisuu-den suuntaviivoja ja käsitteitä, kuten valtaa, normatiivisuutta, sukupuolikäsityksiä sekä sukupuolta vastarinnan kysymyksenä.

2.1 Sukupuoli feministisenä kiistakysymyksenä

Sukupuolikäsitysten kulttuurinen murros ei ole saanut alkuaan tyhjiössä. Feministinen tieteenperinne on pitkään pyrkinyt haastamaan käsityksiä sukupuolesta ja seksuaalisuudesta ja

paljastamaan näiden taustalla operoivia kulttuurisia valtajärjestelmiä ja tiedontuotannon prosesseja (vrt. Liljeström 2004, 9; Heikkinen 2010, 215; Ronkainen 2004, 44–46, 48). Feministit ovat kritisoineet käsityksemme sukupuolesta syntyneen biotieteellisten toimijoiden, kuten lääketieteen ja luonnontieteiden kategorisoivalle ja eriarvoistavalle perustalle. Tällöin sukupuoli on käsitteellistetty biotieteellisten tiedontuotannon prosessien tuottamien dualismien, kahtiajakojen kautta. Näitä ovat muun muassa uskomukset kaksinapaisesta sukupuolesta, terveydestä ja sairaudesta sekä luonnosta ja kulttuurista. (Irni, Meskus & Oikkonen 2014, 19.)

Länsimaisen kulttuurin on nähty pyrkivän jäädyttämään sukupuolten väliset eriarvoisuudet patriarkaatin nimissä (Beauvoir 2009, 58; Butler 2006, 251). Feministiteoreetikko Simone de Beauvoir (2009, 9–12) esittää, että historiallisesta patriarkaatista kumpuava essentialistinen, luonnollistettu käsitys sukupuolesta uusintaa sukupuolten välistä eriarvoisuutta ja hierarkkiisuutta. Sukupuolen essentialisointi edustaa teoreettisesti niin sanottua biologista determinismää, jossa sukupuoli tulkitaan olemukselliseksi entiteetiksi, joka muotoutuu ruumiin perustalle. (Devor 1989, 43; Di Quinzio 1993, 2.) Luonnollistettu sukupuoli näyttäytyy tällöin myös seurauksellisena, sen uskotaan ennakoivan sisäsyntyisenä pidettyjä ominaisuuksia, rooleja ja seksuaalisuuksia. Kaksinapainen jako naiseuteen ja miehuuteen kehystetään vastakohtaisuuksien kautta. Länsimaisten kulttuuristen sukupuolinormien mukaan miehet kehystetään maskuliinisina, mekaanisina, rationaalisina ja vahvoina, kun taas naiset feminiinisinä, emotionaalisina, pehmeinä ja äidillisinä (Di Quinzio 1993, 2; Newton & Stewart 2013, 306–307).

Naisen sukupuolinormeihin on liitetty korostuneesti uskomus lisääntymis- ja hoivavietistä, jota feministit ovat kritisoineet patriarkaalisen vallan instrumentiksi. Muun muassa feministisen filosofian teoreetikko Luce Irigaray (1977, 167–170, 77–78) näkee essentialistisen sukupuolikäsityksen pyrkivän heteroseksuaalisen parisuhteen miesvaltaa, jossa nainen asemoidaan lisääntymisen kautta tukemaan ensisijaisesti miehen ja lasten olemassaoloa (ks. Halttunen-Riikonen 2013, 12). Tällöin sukupuoliroolit myös uusinnetaan kulttuurisesti sukupolvelta toiselle. Sosiologi Eeva Jokinen (2005, 13, 50) esittääkin länsimaisen yhteiskunnan uusintavan sukupuolitapaisia käyttäytymistapoja, eli doksaa. Doksassa yksilöt toimivat nais- tai miestapaisesti omasta toiveestaan, koska sitä odotetaan heiltä kulttuurisesti. Näin doksaa myös uusinnetaan sukupolvelta toiselle.

Feministit ovat kritisoineet, kuinka essentialistinen ymmärrys sukupuolesta johtaa sukupuolieron sekä näiden määrittämien roolien korostamiseen. Feministisen teoretisoinnin mukaan miessukupuolisuus on asetettu kulttuuriseksi normiksi, naissukupuolisuuden edustaessa sen poikkeamaa, toiseutta. Sukupuolten välisen eriarvoisuuden kritiikkinä feministisessä teoretisoinnissa on alettu 1960–70-luvuilta alkaen teoretisoida sukupuolijärjestystä biologisen (*sex*) sekä sosiaalisen, kulttuurisen ja poliittisen sukupuolen (*gender*) käsiteparin avulla. Biologisen ja sosiaalisen sukupuolen käsitteellisen erittelyn tarkoituksena on ollut osoittaa sukupuolen konstruktionistinen luonne, kulttuurinen rakentuneisuus. (Rossi 2010, 22.)

Konstruktionistisesti tulkittuna sukupuoli ymmärretään essentialistista binaarista järjestystä laajempänä, sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kulttuurin vaikutuksesta muotoutuvana. Sukupuolentutkimuksen professori Leena-Maija Rossi (2010, 21–22) määrittelee sukupuolta konstruktionistisesti ”ymmärtämisen kehikoksi”, joka muotoutuu kulttuurissa siihen liitettyjen jäsenyystapojen kautta. Konstruktionistisesti tulkittuna sukupuoli ei siis edusta essentialistiseen tulkintaan verraten ainoastaan tiettyä ruumiillisuutta – vaan merkityksiä, joita ruumiille annetaan. Sukupuoli käsitteellistetään tällöin sosiaalisena konstruktiona, joka on rakentunut historiallisesti kulttuurillisen ja kielellisen todellisuuden kautta. Sanna Karkulehto ja Leena-Maija Rossi (2017, 9) kiteyttävät konstruktionistisesti sukupuolen muotoutuvan identiteettien, henkilökohtaisten ruumiillisuuksien, psyykeiden ja ympäröivän kulttuurin kohtaamisissa. Myös Hekanaho (2010, 151–152) näkee konstruktionistisen ajattelun korostavan erityisesti sukupuoleen liitettyjen jäsenyystapojen historiallista rakentuneisuutta.

2.2 Queer-teorian aktivistinen ja poliittinen historia

Vaikka feministisen teoretisoinnin pyrkimys on ollut emansipatorinen ja sukupuolet eriarvoisuuksista vapauttava, se on saanut osakseen kritiikkiä ambivalentisti päinvastaisesta vaikutuksesta. Perinteisen feminismiin on nähty päätyvän uusintamaan sukupuolen määrittelevää voimaa korostamalla sukupuolten erityisyyttä. (Walters 2005, 7; Morland & Willox 2005, 4; Warner 1991, 8.) Sukupuoleen liitettyjä kategoriointeja pyrkii haastamaan queer-teoretisointi, jonka ensisijainen tarkoitus on ollut vastustaa sukupuolen ja seksuaalisuuden taustalla operoivia biopoliittisia valtajärjestelmiä sekä sukupuolen määrittelevää voimaa. Queer-ajattelu

politisoi sukupuolen ja seksuaalisuuden käsitteistöt tavalla, joka irrottaa ne kulttuurisista käytöksistään. Tällöin sukupuolta ei kohdella ensisijaisesti identiteettiin, vaan biopoliittiseen valtaan liittyvänä kategoriana. (Morland & Willox 2005, 2,4; Walters 2005, 19; Perreau 2016, 80, 145.)

Queer-teorian juuret ovat alun perin aktivistiset ja yhteisölliset. Ennen queer-teorian akateemistumista se edusti LGBTQ-yhteisöissä alkunsa saanutta uudenlaista inklusiivista kulttuuria. 1980-luvun homo- ja lesboyhteisöistä syntynyt queer-kulttuuri sijoittui aids-kriisiin, jonka ympärille rakentunut aktivismi yhdisti ja avarsi seksuaalivähemmistöjä. Aids-aktivismi yhdisti tuolloin kaikkia normatiivisiin seksuaalisuuden ja sukupuolen normeihin kuulumattomia, aiemmin toisistaan eriytyneitä vähemmistöryhmiä, kuten lesboja, homoja, biseksuaaleja sekä transsukupuolisia. Yhteinen tavoite aids-kriisin taltuttamiseksi loi uudenlaista avointa, inklusiivista ja epätarkkaa queer-kulttuuria. Se korosti eri vähemmistöryhmien samakaltaisuutta erojen sijaan. (Hekanaho 2010, 146; Walters 2005, 7.)

Sosiaalisilta ja aktivistisilta lähtökohdiltaan queer-kulttuuri levisi myös akateemiselle kentälle 1990-luvulla, jossa se toimi kaivattuna kritiikkinä aikalaisilleen postmodernille ja radikaalille feminismille sekä lesbo- ja homotutkimukselle (Hekanaho 2010, 144; Walters 2005, 7; Perreau 2016, 78–80). Queer-ajattelu toimi kaivattuna perinteisen feminismin haastajana, sillä se hajautti marginaaleja, joihin feministisen teoretisoinnin nähtiin olevan fiksoitunut. Queer-tutkimus kritisoi myös feminismin ja lesbo- ja homotutkimuksen valkoisuutta ja keskiluokkaisuutta, joskin sittemmin myös queer-teoria on saanut osansa samasta kritiikistä värillisen feminismin ja crip-feminismin toimesta. Queer-teoreetikot summaavat teorian olevan identiteettikategorioista vapauttava ja väljä feministinen teoreettinen viitekehys, mutta myös aktivistinen ja poliittinen emansipatorinen strategia. (Walters 2005, 7–9; Morland & Willox 2005, 4; Hekanaho 2010, 148.) Nykyisin queer-teoria asettuu osaksi sukupuolentutkimuksen kenttää ja feministisen tieteenperinteen jatkumoon, vaikka on myös tiukkoihin institutionaalisiin poteroihin sitoutumaton ja avara teoretisointi (Walters 2005, 9).

Termi queer kumpuaa englanninkielisestä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuneesta vinouteen, outouteen tai vääristyneisyyteen viittaavasta haukkumanimestä, jonka

queer-yhteisöt ja teoretisoijat sittemmin ovat ironisella otteella ottaneet haltuunsa. Sen suomenokseksi on ehdotettu muun muassa käsitteitä “pervous” tai “vikurointi” joskin alkuperäinen englanninkielinen termi on vakiinnuttanut kenties keskeisemmin paikkansa myös Suomessa sekä akateemisella että aktivismin kentällä (Rossi & Sudenkaarne 2021, 66–67; Hekanaho 2010, 145, 148–149).

Queer-teoreetikot lain Morland ja Annabelle Willox (2005, 3–4) määrittelevät queer-teorian edustavan vastarintaa hegemoniselle tavalle ymmärtää identiteettiä, seksuaalisuus sekä biologinen ja sosiaalinen sukupuoli – ja näiden väliset suhteet. Queer-politiikasta kirjoittanut yhteiskuntateoreetikko Michael Warner puolestaan (1991, 16) kiteyttää teorian protestiksi normaalille. Se, mitä kulttuurisesti korostamme normaalina, rakentuu aina epänormaaliuden vastinparinsa kautta. Tällöin queer-katse (*queer gaze*) kohdistuu kriittisesti kulttuuriin normaleihin, mutta myös pyrkii esittämään vaihtoehtoisia sosiaalisen todellisuuden jäsenyyksiä niiden tilalle. Samalla se tarkastelee myös marginaaleja, sillä toiseutettuja asioita tutkimalla on mahdollista paljastua myös normien keskiö. Tällöin queer-teoreettisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteena on, miten rajoja kulttuurisen normaaliuden ja poikkeavuuden välillä tuotetaan ja ylläpidetään. (Hekanaho 2010, 149.) Myös sukupuolentutkija ja queer-teoreetikko Suzanna Walters (2005, 8) näkee queer-teorian kulminoituvan ennen kaikkea normikriittisyyteen. Queer-ajattelu tulkitsee normien luomisen prosessin perustavanlaatuisesti tukahduttamisen välineeksi. Tällöin se ymmärtää myös kaiken epänormatiivisen mahdollisuudeksi alistamisesta vapautumiseen.

2.3 Queer normatiivisuuksien vastarintana

Queer tapa hahmottaa maailmaa omaa usein konnotaationaan erilaisuutta ja identiteettien “poikkeavuutta” juhlihan, provokatiivisen sävyn, jonka kautta se asettuu poikkiteloin normeina pidettyjen itsestäänselvyyksien, normatiivisuuksien kanssa (Morland & Willox 2005, 3). Queer-kulttuurin ja teoretisoinnin muotoutumisesta sarjakuvatyyliin kirjoittaneet Meg-John Barker ja Julia Scheele (2016, 15) kuvaavat osuvasti queeria provokatiivista vastarintaa normienvastaiseksi “vittuiluksi”:

”Queer as in fuck you.”

Queer-teoreettisen normikriittisen ajattelun muotoutumiseen on vaikuttanut keskeisesti muun muassa ranskalaisfilosofi Michel Foucault (1926–1984), jonka ajattelussa korostuu itsestään selviltä ja luonnollisilta vaikuttavien ajattelutapojen kriittinen tarkastelu. Foucault'n tulkinnan mukaan asiat, kuten sukupuoli tai seksuaalisuus, tulevat oleviksi normatiivisten, nimettyjen vastinpariensä kautta. Ilman uskomusta heteroseksuaalisuudesta ja sen normatiivisuudesta, ei ole olemassa myöskään marginaaliin sijoitettua homoseksuaalisuutta - eikä ilman miestä ole naista, eikä ilman heidän heteroseksuaalista kumppanuuttaan ydinperhettä (Hekanaho 2010, 150–151).

Myös muun muassa feministiteoreetikkojen Eve Kosofsky Sedgwickin kirjassaan *Epistemology of the Closet* (2008) sekä Judith Butlerin klassikkoteoksessaan *Hankala sukupuoli* (2006) on tulkittu vaikuttaneen queer-teorian kehittymiseen. Sedgwickin ja Butlerin ajattelujen nähtiin edustavan uudenlaista teoreettisesti sukupuolen ja seksuaalisuuden identiteettikäsitteistöä haastavaa ja uudelleen määrittelevää, queeria, otetta. (Hekanaho 2010, 144.) Sukupuolijärjestyksiä, mitä aiemmin oli totuttu pitämään luonnollisina ja itsestään selvinä, alettiin kyseenalaistaa sekä sukupuoliin ja seksuaalisuuteen liittyvää hegemoniaa uudella tavalla haastaa (Walters 2005, 11).

Amerikkalainen feministi ja queer-teoreetikko Eve Kosofsky Sedgwick (2008, 1, 9–13) jatkoi Foucault'n aiemmin alustamaa teoretisointia pohtimalla, miten käsitys enemmistöstä ja vähemmistöstä ohjaa jäsenystapoja, joita asioihin liitetään. Tällöin esimerkiksi se, mitä mielumme sukupuoleksi tai seksuaalisuudeksi, käsitteellistyy kulttuurisessa kontekstissaan, usein normatiivisena ja epänormatiivisena pidettyjen vastinparien kautta. Sedgwick (2008, 9–13) teoretisoi prosessia vähemmistöistämisenä (*minoritizing*), joka olettaa kaiken sukupuoleen tai seksuaalisuuteen liittyvän normeista poikkeamisen olevan aina marginaalista, eikä uskomusta "vähemmistön" marginaalisuudesta suhteessa enemmistöön kyseenalaisteta. Sen sijaan universalisoimisella (*universalizing*) hän viittaa queerimpaan otteeseen, jolla huomio kiinnitetään prosessiin, jolla "vähemmistön" marginalisointia tuotetaan kulttuuristen normatiivisuuksien kautta – tapaa, jolla toiset ryhmät asetetaan kulttuurissa ensisijaisiksi ja toiset puolestaan näiden poikkeuksiksi. Niin ikään amerikkalainen feministi Judith Butler (2006, 12; 2011, XIV) kritisoi myös Sedgwickin tapaan hegemonisena pidettyjä kulttuurisia järjestyksiä, joissa erilaiset

kehot, identiteetit, sukupuoli ja seksuaalisuudet määritellään hierarkkisesti suhteessa toisiinsa.

Yksi keskeinen queer-teorian esittämä kritiikki kohdistuu cis- ja heteronormatiivisuuteen eli essentialistisen sukupuolijärjestyksen sekä heteroseksuaalisuuden kohtelemiseen itsestään selvinä lähtökohtina (Warner 1991, 3, 16; Hekanaho 2010, 149, 153). Queer-teoreettisen tulokinnan mukaan sukupuoli ja seksuaalisuus kietoutuvat normatiivuuksiinsa toisiinsa muodostaen toinen toistaan uusintavan jatkumon. Muun muassa Judith Butler (2006, 251) teoretisoi Foucault'n jalanjäljissä heteroseksuaalisuuden olettamista heteromatriisin käsitteellä, jonka argumentoi itsessään uusintavan myös sukupuolittunutta eriarvoisuutta, jäädyttämällä naiseuden ja miehuuden normatiiviset kategoriat. Myös Suzanna Walters (2005, 7–8) esittää, että juuri normatiiviseksi rakennettu heteroseksuaalisuus luo valheellisen hegemonian tunnun – käsityksen normaalista ja oikeasta, mutta myös epänormaalista ja väärästä. Nämä “oikeat ja väärät” elämäntavat, valinnat ja kohtalot laajenevat seksuaalisuuden olettamisen perustalta kaikkialle, kuten käsityksiin sukupuolesta, lisääntymisestä, perheestä ja tavoiteltavista elämänarvoista. Michael Warner (1991, 3, 16) tulkitsee, että queer-teorian keskeisin anti kohdistuu juuri länsimaisen kulttuurin heteronormatiivisuuden saaman valheellisen jalansijan horjuttamiseen.

Heteronormatiivisuuden käsitteen rinnalle queer-teoreetikot, kuten Lisa Duggan (2003, 179) ovat tarjonneet myös homonormatiivisuuden käsitettä, jonka pyrkimyksenä on osoittaa heteroseksuaalisuuden kyseenalaistamattoman roolin ohjaavan niin heterojen kuin ei-heterojen elämää. Tällöin tarkastelu kohdistuu kriittisesti niihin heteroseksuaalisuuden määäämiin normeihin ja uskomuksiin, joihin myös muut kuin normatiivisiin sukupuolisuuskategorioihin kuuluvat yritetään tasapäistää. Tällaisia ovat muun muassa vallitsevat politiikat identiteeteistä, parisuhteista, perhemalleista tai lisääntymisestä, joihin myös tämä pro gradu –tutkielma queerilla otteella tarttuu. Homonormatiivisuuden käsitteen kautta voidaan tarkastella kriittisesti, millaisin seurauksin heteronormatiivisuuden määrittämiä oikeuksia laajennetaan kattamaan myös marginaalisia ryhmiä, palveleeko oikeuksien tasapäistäminen marginaaleja, tai ylipäätään ketään? (Hekanaho 2010, 153–154.)

2.4 Sukupuoli queer-teorian valossa

Länsimaisen kulttuurin ollessa pitkään perustunut heteronormatiivisiin ihanteisiin, se on uusintanut myös kaksinapaisuuteen perustuvaa essentialistista sukupuolikäsitystä ja cis-normatiivisuutta (Butler 2006, 251; Pulkkinen 2000, 50). Kulttuurissa jalansijaa nauttineet cis- ja heteronormatiivisuus eivät queer-teoreettisen ajattelun mukaan ole jättäneet tilaa normista poikkeaville identiteeteille ja elämäntavoille, joissa sukupuolen rooli on vähäisempi tai kokonaan merkityksetön. (Walters 2005, 7–8.) Sekä Judith Butler (2006) että myös Eve Kosofsky Sedgwick (2008) kritisoivat heteronormatiivisuutta sekä sukupuolen essentialisointia, luonnollistamista. Sedgwick (2008, 27) näkee essentialismin jäädyttävän sukupuolen biologiseen materiaan, ruumiiseen, jolle on annettu kulttuurisesti suhteettoman suuri painoarvo.

Queer-teoreettisesti orientoituen sekä Butler (2006, 56–57) että Sedgwick (2008, 40) kritisoivat myös sukupuolen essentialistisuuden (*sex*) ja konstruktionistisuuden (*gender*) välistä jaottelua. Butler (2006, 56–57) kritisoi jaottelun oletettavan sukupuolten fysiologisten erojen olevan pysyviä, ja siten olemuksellinen lähtökohta myös sosiaalisen sukupuolen rakentumiselle. Sen sijaan sukupuolta tulisi hänen mukaansa tarkastella ontologisena kannanottona, genealogisesti. Tällä hän viittaa sukupuolen olemuksellisuuden kyseenalaistamiseen. Sukupuolelle ei pidä löytää pohjaa tai lähtökohtaa, vaan tarkastella sen tuottamisen prosessia sekä tähän kytkeytynyttä normatiivisuutta ja valtaa. (Pulkkinen 2000, 47–49.)

Butler teoretisoi sukupuolen olevan sen sijaan performatiivista. Sukupuolta luonnollistetaan sekä tehdään pakonomaisten, rituaalimaisten toistojen ja diskurssien kautta (Butler 2006, 229). Performatiivisen sukupuolikäsityksen mukaan sukupuolta tuotetaan ja suoritetaan sukupuolikoodiston mukaisten, jokapäiväisten toistojen kautta, jotka määrittyvät kulttuurin hyväksymissä rajoissa. (Pulkkinen 2000, 52–53, 43.) Butler (2006, 56) kyseenalaistaa konstruktionismin tapaa ymmärtää kulttuuri aktiiviseksi toimijaksi ja luonto passiiviseksi pinnaksi, jonka perustalle sukupuoli rakentuu. Tällöin myös konstruktionismissa essentialistinen lähtökohta tuottaa sukupuolta, joka on asetettu diskursiivisuuden yläpuolelle. Butler tulkitsee päinvastoin: asiat tulevat oleviksi niiden kielellisen käsitteellistämisen prosessin kautta. Näin sukupuolen performatiivit ovat paitsi eleitä, ilmeitä ja toistoja, myös kielellisiä käsitteellistämisen ja vakiinnutettujen käsitysten kautta (Pulkkinen 2000, 50).

Butlerin sukupuolen performatiivisuuden teoretisointi laajentaa kielitieteilijä J. L. Austinin (1962) performatiivisen puheen (*performative speech*) teoriaa, jonka mukaan kielelliset representaatiot ja diskurssit eivät ainoastaan kuvaile asioita, vaan osallistuvat niiden tuottamiseen (Pulkkinen 2000, 52). Tällöin normatiiviset diskurssit luovat ja uusintavat käsityksiä sukupuolesta sekä siihen liitetystä normeista ja rooleista. Sukupuolittunutta puhetta tutkineen Susan Speerin (2005, 22) mukaan sukupuolittunut sanasto tuottaa essentialistista kaksinapaisuuteen perustuvaa sukupuolen performatiivista, joka määrittää kohteensa sukupuoli-identiteettiä. Myös Speer mukailee näin ollen Butlerin (2006, 56–57) essentialismin ja konstruktionismin erottelun kritiikkiä, uskoen jaottelun oletettavan fysiologisten erojen olevan pysyviä, ja lähtökohta myös sosiaalisen sukupuolen rakentumiselle.

Myös Sedgwick (2008, 27) pyrkii purkamaan essentialismin ja konstruktionismin välistä vastakkainasettelua, ja osoittamaan myös konstruktionistisen ajattelun tuottavan sukupuolten välistä eriarvoisuutta sivuuttamalla biologisen sukupuolen materiaalisuuteen kytkeytyntä biopoliittista valtaa. Sedgwick (2008, 27–29) viittaa pohdinnassaan queer-teoreetikko Gayle Rubinin esittämään ”sex-gender-systeemin” kritiikkiin, jonka mukaan vastakkainasettelu essentialismin ja konstruktionismin välillä minimoi sukupuoli-identiteettien vaihteluja ja maksimoi biologisen binaarisen sukupuolen määrittelevää voimaa. Ongelma on, ettei sosiaalisen sukupuolen identiteettikategorioita ole rajattomasti, jolloin sosiaalinen sukupuoli emansipatorisesta pyrkimyksestään huolimatta ohjaa takaisin biologiseen sukupuoleen ensisijaisena lähtökohtanaan (Hausman 1999, 197). Tällöin queer-teoreettisen tulkinnan mukaan sukupuolittunut sorto piiloutuu, sen sijaan, että se vähenisi.

Esimerkiksi sex-gender-systeemin sukupuolistunutta eriarvoisuutta uusintavasta voimasta Sedgwick (2008, 28) nostaa, myös tämän työn keskiössä vaikuttavan, lisääntymiskyvyn eli reproduktion. Hän argumentoi biologisen ruumiillisuuden marginalisoivan kohdullisia henkilöitä sukupuoli-identiteetin ylitse, sillä juuri feminiiniseen kehoon kohdistetaan painetta lisääntyä, sosiaalisesta sukupuolesta riippumatta. Myös queer-teoreettisella otteella sukupuolesta kirjoittanut Lucy Nicholas (2014, 31, 34) kritisoi biologisen ja sosiaalisen sukupuolen jaottelua, perustelemalla sosiaalisen sukupuolen seuraavan biologisen kehollisuuden määräämää kah-tiajakoa. Hänen mukaansa sukupuoli konstruktiona jäljittelee, kuten myös Butler (2006, 229)

performatiivisuuden teoretisoinnissaan esittää, essentialistisen sukupuolen pohjalta oletettavia sukupuolittuneita käyttäytymiskaavoja, toistoja, eleitä ja ilmeitä.

Lucy Nicholas (2014, 19) nimeää inter- ja muunsukupuolisuuden queer-teoreettiseksi sukupuolikategorioiden välimaastoon liminaalisti asettuviksi essentialismi-konstruktionismi-erottelun haastajiksi. Hänestä sex-gender-jaottelun epäonnistuminen sukupuolistuneen eriarvoisuuden kitkemisessä näkyy syrjintänä, joita inter- ja muunsukupuolisia kohtaan osoitetaan muun muassa pakottamalla sukupuoli-identifikaation binaariseen "valitsemiseen". Trans-tutkija Leslie Feinberg (1998, 10) muistuttaa, että myös transsukupuoliset kohtaavat syrjintää, vaikka ovat valinneet kaksinapaisen biologisen sukupuolijärjestyksen mukaisen vastakkaisen sukupuoli-identifikaation. Hän nimeää transsukupuoliset nykyisen sukupuolijärjestyksen "sosiaalisiksi lainsuojattomiksi", jotka kokevat marginalisointia, häirintää tai jopa väkivallan uhkaa huolimatta siitä, että asettuvat kaksinapaisen jaon mukaiseen sukupuolikategoriaan. (ks. Nicholas 2014, 19.)

Nicholasin (2014, 20) mukaan hegemonisena pidettyjä vastakkaisuuteen perustuvia sukupuolinormeja rikkovien, "queerien" identiteettien marginalisointi saa muotonsa niin sosiaalisina normeina, sukupuolikategorioiden määrääminä sallittuina elämänkohtaloina kuin institutionaalisena vallankäyttönäkin. Suomalaiset queer-tutkijat Katariina Parhi ja Tiia Sudenkaarne (2020, 145) ovat teoretisoineet cisnormatiivisuuden tuottavan niin sanottua queer-haavoittuvuutta (*queer vulnerability*), joka altistaa sukupuoli- ja seksuaalisuusnormien ulkopuoliset identiteetit epäeettiselle kohtelulle, joka perustuu sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden kieltämiseen.

Queer-teoreettinen ajattelu ohjaa siis tarkastelemaan sukupuolta vastakarvaan suhteessa hegemonisiin kulttuurisiin jaotteluihin (Walters 2005, 11). "Queeritettyinä" sukupuoli näyttäytyy sekä sukupuolieroon perustuvan essentialistisen, että myös sen kautta deterministisen konstruktionistisen sukupuolikäsityksen uudelleen neuvottelijana. Queer-teoria kohtelee sukupuolta moninaisena ja liminaalina tilana, joka ylittää siihen hegemonisesti liitetyt naiseuden ja miehuuden kategorisoinnit. Sukupuoli tulkitaan queer-teoreettisesti olevan myös fluidi, eli prosessinomaisesti liukuva tai huokoinen. (Sedgwick 2008, XVI, 88; Nicholas 2014, 18–19, 31;

Pulkkinen 2000, 48–49; Perreau 2016, 80.) Sukupuolta tehdään, tuotetaan ja uusinnetaan toistojen ja diskurssien kokoelmana (Butler 2006, 229; Pulkkinen 2000, 52–53). Se on hegemonisesti tuotettu, mutta muutettavissa oleva identiteettijärjestelmä, joka kytkeytyy biopoliittiseen valtaan (Butler 2006, 5).

Julkisen keskustelun lisääntyessä ikuisuuskysymyksiä pidettyjen sukupuolen problematisointien saatetaan uskoa jopa ratkenneen. Suomalaissosiologi Raija Julkunen pohtii erityisesti 2000-luvun edustavan queer-teorian mukaisesti eräänlaista sukupuolen jälkeistä aikaa (*post gender*), jossa sukupuoli ei enää samalla tavalla määrittele ihmisyyttä, vaan olemme länsimaissa siirtymässä sukupuolettomaan sosiaaliseen järjestykseen (Julkunen 2010, 10). Näin vihjaavat myös tutkimukset. Esimerkiksi vuonna 2015 toteutetun brittiläisen tutkimuksen mukaan 49 prosenttia silloisista alle 25-vuotiaista määritteli itsensä normatiivisten sukupuolikategorioiden ulkopuolelle (Yougov 2015). Myös kulttuurisia sukupuolikäsityksiä tutkineet Yolanda Martinez-San Miguel ja Sarah Tobias (2016, 1) näkevät sukupuolijärjestelmän olevan murroksessa.

Ajatus ei sinänsä ole uusi. Jo 1900-luvun jälkipuoliskon feministisessä kentässä muun muassa radikaalifeministi Shulamith Firestone (1970, 19, 193) unelmoi tulevaisuudesta, jossa ei tapahtuisi biologisen sukupuolen perusteella tapahtuvaa kulttuurista jaottelua lainkaan. Firestonen jalanjäljissä jatkaa monelta osin myös queer-teorian kannattajat. Queer-teorian kaanoniin on kuulunut keskeisesti erilaisten sukupuolen ja sukupuolettomuuden tulevaisuuskuvien utopioiden hahmottelu. Yhdeksi queer-utopiaksi on esitetty muun muassa androgyniaa, joka mahdollistaisi feminiinisten ja maskuliinisten identiteettien sekoittumisen. Toisaalta tätä on myös kritisoitu, perustellen androgynian omaksuvan universaalina yleisesti maskuliinisina pidettyjä käytänteitä. (Nicholas 2014, 111–112.)

Kulttuurinen sukupuolikäsitysten muutos on eittämättä osaltaan saanut muotoaan myös queer-teoretisoinnin kapinoivasta vaikutuksesta, jonka kautta sukupuoli on siirretty yksityisen kodin, perheen ja parisuhteen piiristä julkiseksi ja poliittiseksi kysymykseksi. Kiitos muun muassa queer-teorian, sukupuoli on alkanut näyttäytyä monitulkinnallisena ja valtarakenteisiin linkittyvänä rakenteena, jonka myötä myös siihen linkitettyjä itsestäänselvyksiä on

alettu kyseenalaistaa. Seuraavassa luvussa siirryn tarkastelemaan tämän työn toista teoreettista kokonaisuutta, sukupuoleen linkittyntä reproduktiota. Kuten sukupuoli, myös lisääntyminen näyttäytyy tämän työn teoreettisen viitekehyksen mukaisesti ennen muuta poliittisena ja valtaan linkittyvänä kysymyksenä.

3 Reproduktio sukupuolikysymyksenä

Reproduktio ja sukupolvien välinen sosiaalinen uusintaminen, on pitkään nähty keskeisenä avaimena yhteiskuntien uusintamiseen, kasvuun ja kehitykseen. Kautta ihmiskunnan historian lisääntymiseen on kannustettu, sitä on arvostettu ja kunnioitettu. Reproduktio kulttuurisena arvona ei kuitenkaan ole luonteeltaan sukupuolineutraalia. Vastuu lisääntymisestä ja perheen huoltamisesta on koskettanut sukupuolittuneesti erityisesti naisia. Useat feministiteoreetikot ja yhteiskuntafilosofit ovat pitkin historiaa halunneet osoittaa, että vastuu reproduktiosta, lasten synnyttämisestä, hoivaamisesta ja kasvattamisesta on nähty lähes yksinomaan naisten, äitien, tehtävänä (Mill 2009, 34; Canth 1884, 114; Friedan 1963, 9–12, 115; Firestone 1970, 16–18; Rich 1976, 11). Feministisen teoretisoinnin mukaan reproduktion kehystäminen tapahtuu aina ympäröivien sukupuolikäsitysten ja -normien puitteissa (Liljeström 1996, 132).

Tässä luvussa tarkastelen lisääntymisen ja äitiyden määrittelyjä feministisen teoretisoinnin pohjalta. Ensin taustoitan äitiyden kulttuurista ihannointia pronatalismin ideologian kautta, jonka jälkeen lähestyn lisääntymistä sukupuolierityisenä kysymyksenä. Tämän jälkeen hahmottelen vapaaehtoista lapsettomuutta suhteessa erityisesti naisten ja kohdullisten henkilöiden sukupuolisuuteen.

3.1 Äitiys yhteiskunnallisena instituutiona ja pronatalismin ideologia

Tunnustetaan, ett'ei toista tehtävää ole maailmassa niin painavaa, niin vaikeata, kuin äidin tehtävä. Koko ihmiskunnan ruumiilliset ja henkiset voimat, sen kehitys ja tulevaisuus, riippuvat äidistä, kasvattajasta. (Minna Canth 1884, 104.)

Äitiys on ollut historiallisesti tarkasteltuna kenties yksi ihmiskunnan myyttisimmistä arvoista. Vaikka äitejä (*mother*) on ollut aina, äitiys (*motherhood*) kulttuurisena ihanteena on feministisen teoretisoinnin mukaan suhteellisen uusi, 1800-luvun puolivälissä sosiaalisesti tuotettu, keksitty ideologia (Dally 1982, 17). Äitiyden ihannoinnin ympärille onkin liitetty moraalisia uskomuksia, jopa mystifiointiin saakka. Siihen on ladattu myös suurta vastuuta. Kuten luvun alussa siteeraamani suomalainen klassikkofeministiajattelija Minna Canth (1884, 104) 1800-luvun jälkipuoliskolla esitti, äitiyden kautta nähtiin määrittyvän moraalisen ulottuvuuden saavia yhteisöllisiä ja nationalistisia hyveitä, kuten yhteiskunnan vahvuutta, kehitystä ja tulevaisuuden mahdollisuuksia.

Äitiyden kulttuurista arvoa ovat historiallisesti muotoutuneet tukemaan niin sotien kaltaiset katastrofit, kuin kasvujen ja modernisoitumisten ajatkin. Äitiyden kulttuurista ihannoitua tarkastelleet feministi Shulamith Firestone (1970, 18) ja yhteiskuntateoreetikko Friedrich Engels (1970, 103) paikantavat äitiyden kulttuurisen arvon korostamisen erityisesti viimeisten vuosikatojen, 1800–1900-lukujen historiallisesti keskeisiin taitekohtiin, kuten maailmansotien uudelleenrakennuksiin sekä kapitalistisen talousjärjestelmän kehittymiseen. Feministi Adrienne Rich (1976, 119) lisää, että myös monet suuret uskonnot ovat suhtautuneet lisääntymiseen erityisen myönteisesti. Esimerkiksi juutalaisuudessa ja kristinuskossa lisääntyminen ja maan kansoittaminen ovat edustaneet jopa jumalallista käskyä. Muun muassa Raamattu ensilehdillään eksplisiittisesti kehottaa reproduktioon: *Olkaa hedelmälliset ja lisääntykää ja täyttäkää maa* (Raamattu 1992, 1. Moos. 1:28).

Perheen perustamisen ja lisääntymisen voidaan ajatella muodostuneen jopa eräänlaiseksi modernin länsimaisen keskiluokkaisen elintavan ja hyvän elämän kulmakiveksi. Näin perheestä, jonka tehtäväksi on ensisijaisesti mielletty jälkikasvun tuottaminen ja ihmissuvun jatkaminen, on muodostunut keskeinen yhteiskunnallinen instituutio. Lisääntymismyönteistä yhteiskunnallista ideologiaa voidaan käsitteellistää niin sanotuksi pronatalismiksi, jossa jälkikasvun hankintaan ja perheen perustamiseen liitetään suorasti tai epäsuorasti kannustavia toimia, uskomuksia ja asenteita. (Heitlinger 1991, 344–345, sit. Park 2005, 375; 145; Rich, Taket, Graham & Shelley 2011, 228.) Pronatalismin uskotaan edustavan länsimaisissa yhteiskunnissa kes-

keistä väestöpoliittista valtakurssia eli yleisesti jaettua puhetapaa. Pronatalismia on asetettu tukemaan myös laajalti erilaisia sosiaalipoliittisia toimia, kuten vanhempainavustuksia, jotka kannustavat eksplisiittisesti lisääntymiseen. (Rich ym. 2011, 228; Gembries 2018, 22.)

Myös historiallisesti vastustusta osakseen saaneet suhtautuminen aborttiin sekä vaikeus saada sterilointi ehkäisykeinona kielivät yhteiskunnallisesta pronatalismista (Gembries 2018, 22, 26). Harjoitetun väestöpolitiikan lisäksi pronatalismin ideologiaa ylläpitävät myös kulttuurisesti jaetut arvot ja puhetavat. Tällaisia edustavat muun muassa arvot, joissa yksilön odotetaan lisääntyvän yhteiskunnallisen ja kansallisen hyödyn tavoittelemiseksi, riippumatta yksilön omista henkilökohtaisista lisääntymistoiveista (Gembries 2018, 23, 34). Tällöin lasten saaminen kehystetään länsimaisessa kulttuurissa usein sukupuolisuuteen liittyvänä vaistonvaraisena asiana. Erityisesti naiseuteen lisääntyminen on kulttuurisesti liitetty eräänlaisena sisäsynnyksenä viettinä sekä välttämättömänä, normaalina ja itsestäänselvänä osana naiseksi tulemisesta. (Morison, Macleod, Lynch, Mijas & Shivakumar 2016, 185; Wilchins 2004, 6.)

Suomen kontekstissa pronatalistisen diskurssin valta-asemaa osoittaa myös vuonna 2017 julkiseen keskusteluun noussut ajatus ”synnytystalkoista”. Kyseessä oli sosiaalidemokraattisen puolueen silloisen puheenjohtajan, Antti Rinteen, vuonna 2017 esittämä vetoamus 2000-luvulla jyrkästi laskevan syntyvyyden sekä väestön ikääntymisen talouspoliittiseksi ratkaisemiseksi (Helsingin Sanomat 23.8.2017). Vaikka käsite sai osakseen runsaasti kritiikkiä, se myös paljastaa pronatalismille annettua kulttuurista jalansijaa, jossa lisääntyminen edustaa ainoaa kansallisesti merkittäviin talkoisiin osallistumisen muotoa. Puhe synnytystalkoista osoittaa myös eksplisiittisesti pronatalismin ja reproduktion sukupuolittunutta vastuuttamista. Synnytystalkoot velvoittavat lähtökohtaisesti yksinomaan synnytykseen biologisesti kykeneviä, naisia ja kohdullisia henkilöitä. Sävy on syyttävä: lapsettomia kohdullisia henkilöitä kehystetään yhteiskunnallisesti tärkeistä synnytystalkoista luistajina. (Perjantai 16.1.2022.) Tällöin pronatalistisessa ideologiassa vastuu lisääntymisestä lepää korostuneesti kohdullisten harteilla.

Pronatalistisissa äitiys kytketään lähes erottamattomasti erityisesti naisen sukupuolen määrittelyyn. Äitiyden kulttuurisen ihannoinnin kautta lisääntyminen edustaa naisille eräänlaista

sukupuoli-identiteetin todeksi tekemisen projektia (Silfverberg 2013, 111). Kohdullisten henkilöiden sukupuolta tehdään heteroseksuaalisen parisuhteen, sekä tämän alustalle rakentuvan äitiyden kautta (Beauvoir 2009, 58; Butler 2006, 251). Tällöin lisääntymisnormit kytkeytyvät binaariseen sukupuolijärjestykseen ja heteroseksuaalisuuden oletukseen, jossa mieheys ja naiseus nähdään vastakkaisina ja toisiaan täydentävinä (vrt. Di Quinzio 1993, 2; Newton & Stewart 2013, 306–307).

3.2 Reproduktion sukupuolittunut eriarvoisuus

Vielä 1700–1800-luvuilla yhteiskunnallisessa keskustelussa korostui pronatalistinen yksimielisyys naisen yhteiskunnallisesta tehtävästä itsestäänselvänä lasten synnyttäjänä, hoivaajana ja kasvattajana. Myös aikalaisensa varhaiset feministiset ajattelijat näkivät vanhemmuuden ja kasvatustehtävän luonnollisesti feminiinisenä ominaisuutena ja korostivat tehtävän yhteiskunnallista arvovaltaisuutta. (Wollstonecraft 2011, 32, 323–325; Mill 2009, 21, 34–35; Canth 1884, 104, 108.) Soraääniä äitiyteen kulttuurisena arvona alkoi kuitenkin syntyä feminististen keskustelunavausten myötä. Englantilainen yhteiskuntafilosofi John Stuart Mill (2009, 34–35) 1800-luvun loppupuolelle tultaessa varovasti pohti, onko äitinä toimiminen naisen ainoa luonnollinen tehtävä. Hän, kenties ensimmäisten joukossa, hahmotteli äitiyden sukupuolittunutta valtaa pohtimalla, liittyykö naisen äidin roolin korostamiseen painostusta, jossa äitiys edustaa naisen ainoaa vaihtoehtoa. Mill (2009, 35) tulkitsi, että painostusta voi syntyä miesten pelosta, etteivät naiset haluaisikaan lisääntyä ja toimia äiteinä, jos heillä olisi vapaus valita lisääntymisestään autonomisemmin.

1900-luvun puoliväliin tultaessa useat feministiteoreetikot ja yhteiskuntafilosofit alkoivat korostaa äitiyden edustavan kulttuurisesti eriarvoisesti rakentunutta instituutiota. Äitiys naisen sukupuolisuutta tuottavana ominaisuutena alettiin nähdä yhteiskunnalliseen valtaan linkittyvänä kysymyksenä. Juuri äitiyden korostamisen naisen sukupuolen määrittäjänä huomattiin ylläpitävän sukupuolten epätasa-arvoa. (Friedan 1963, 9–12, 114–115; Millet 1970, 33; Rich 1976, 11, 113, 284–285; Firestone 1970, 16–17, 192.) Feministiteoreetikot Kate Milletin (1970, 26–27, 33) johdolla teoretisoivat patriarkaatin käsitettä, jonka pääinstituutiona ydinperhe toimii. Patriarkaatti vaikuttaa sukupuolittuneen vallan kautta erityisesti naiseuteen. Naisella uskotaan olevan yksi intohimo, yksi rooli ja yksi tehtävä, kiteytti Betty Friedan (1963, 85, 88)

äitiyteen viitaten. Friedan (1963, 91–92, 27) alkoi kutsua naisen osaksi miellettyä luonnollista äidin roolia naisellisuuden harhaksi (*the feminine mystique*), joka tuottaa laajamittaista pahoinvointia, kun kotirouvan rooliin ajatut naiset toteavat haluavansa elämältä muutakin, kuin aviomiehen, kodin ja lapsia. Hän näki äitiyden kulttuurisen arvostamisen tuottavan naiseutta, joka ei ole itsellinen, vaan olemassa vain toisissa ja toisten kautta. Samoin tulkitsi myös ranskalaisfeministi Simone de Beauvoir (2009, 43–45) 1900-luvun puolivälissä, kritisoimalla naisen olevan äitiyden kautta ensisijaisesti vain sukupuolensa, eikä mitään muuta. Beauvoirin (2009, 9–12) ajattelussa mies edustaa kulttuurisesti autonomista subjektia, kun taas nainen objektia, toista.

Myös Shulamith Firestonelle (1970, 16–18, 192) juuri lisääntyminen näyttäytyy perimmäisenä juurena sukupuolten epätasa-arvoon. Äitiyttä korostava ydinperherakenne on rakentunut tuottamaan naisten ja kohdullisten henkilöiden syrjintää. Hänen mukaansa lisääntymisen emotionaalinen, psykologinen, kulttuurinen ja taloudellinen hinta koituu yksinomaan naisen maksettavaksi. Firestone (1970, 16–17), kuten myös Adrienne Rich (1976, 113) teoretisoivat 1900-luvun jälkipuoliskolla lisääntymistä eräänlaisena talousjärjestelmänä, jossa mies edustaa omistajaa ja nainen omaisuutta, reproduktion välinettä.

Naissukupuolisuus ei ole kuitenkaan ainoa sukupuolikategoria, mitä kohtaan reproduktio näyttäytyy eriarvoistavana kysymyksenä. Kuten edellisessä luvussa esitin, queer-teoreettisen tulkinnan mukaan hegemonisen kaksinapaisen sukupuolijärjestyksen ulkopuolelle asetetut ryhmät kohtaavat laajamittaista syrjintää niin kulttuuristen normien ja sallittujen elämäntaloiden, kuin institutionaalisen vallankäytönkin osalta (Nicholas 2014, 18–20). Suomalaiset queer-tutkijat Katariina Parhi ja Tiia Sundenkaarne (2020, 145) ovat teoretisoineet cisnormatiivisuuden tuottavan niin sanottua queer-haavoittuvuutta (*queer vulnerability*), joka altistaa sukupuoli- ja seksuaalisuusnormien ulkopuoliset identiteetit epäeettiselle kohtelulle, joka perustuu sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden kieltämiseen. He nostavat tutkimuksessaan esimerkiksi queerista haavoittuvuudesta myös tämän tutkielman keskiössä vaikuttavat lisääntymiseen liitetyt normit ja politiikat. Cisnormatiivisuuden tuottama oletus, että kaikki ihmiset ovat joko miehiä tai naisia, kietoutuu heteronormatiivisuuden oletukseen, jossa mie-

het ja naiset “lisääntymisviettiensä” ohjaamina tuntevat seksuaalista halua vain itselleen vastakkaiseen sukupuoleen. Tähän oletukseen kiteytetään myös yhteiskunnallisesti reproduktion järjestämisen ja kulttuuristen lisääntymisnormien cis- ja heteronormatiivisuus.

Sudenkaarne (2020) kysyi osuvasti Perheyhteiskunta.fi:n verkkosivustolla julkaistussa artikkelissaan: *Kuka saa lisääntyä?* Kirjoituksessaan Sudenkaarne (2020) viittasi Suomessa vuoteen 2023 asti voimassa olleeseen ihmisoikeuksia rikkovaan translakiin, joka velvoitti sukupuoltaan korjaavan osoittavan ennen sukupuolen juridista vahvistamista olevansa steriloitu tai muusta syystä lisääntymiskyvytön (Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002, 1 §). Vaikka vuonna 2023 translaki uudistettiin, ja sterilointipakko sukupuolen juridiseksi vahvistamiseksi poistettiin (Laki sukupuolen vahvistamisesta 295/2023), lienee sanomattakin selvää, että vanhan lain moraaliset seuraukset sekä cis- ja heteronormatiivisuus vaikuttavat lisääntymisnormeihin vielä pitkään. Vaikka juridisesti myös transsukupuoliset voivat nykyisin lisääntyä, se ei välttämättä kerro kulttuurisen asenneilmaston muutoksesta. Transsukupuolisten vanhemmuutta tutkineet Kel Pollyn ja Ryan G. Pollyn (2014) mukaan queer-ihmisten lisääntymiseen liittyy merkittäviä kulttuurisia stigmoja. Esimerkiksi transsukupuolisiin on länsimäisessä kulttuurissa liitetty uskomus kyvyttömyydestä vanhemman rooliin sukupuoli-identiteetinsä takia. Myös lapsen kokemaa stigmaa korostetaan kulttuurisissa diskursseissa. Vanhemman sukupuoli mielletään lapselle stigmatisoivaksi lähtökohdaksi, jolloin transsukupuolisten valintaa hankkia lapsia kyseenalaistetaan. Näin ollen myös valinta lisääntymisestä merkitsee queer-haavoittuvuuden kategoriaa normatiivisiin sukupuolikategorioihin kuulumattomille edelleen, kenties vielä pitkään.

3.3 Vapaaehtoinen lapsettomuus

Väestöliiton *Perhebarometrin* (2008) määritelmän mukaan lapsettomuudella viitataan tilanteeseen, jossa henkilöllä ei ole omia synnytettyjä, adoptoituja tai sijoitettuja lapsia. Yleisesti lapsettomuudella viitataan niin sanottuun tahattomaan lapsettomuuteen (*involuntary childlessness*). Tällöin henkilö toivoisi lapsia, mutta ei ole niitä olosuhteiden tai hedelmättömyyden vuoksi saanut. Vapaaehtoinen lapsettomuus (*voluntary childlessness*) sen sijaan tarkoittaa tilannetta, jossa yksilöllä ei ole omasta valinnastaan lapsia, eikä hän myöskään aktiivisesti yritä vanhemmaksi tuloa. (Miettinen & Rotkirch 2008, 16–17.) Arkipuheen tasolla vapaaehtoisen

lapsettomuuden elämäntapaa on alettu kutsua myös termillä ”velaus”, joka on suora kirjainyhdistelmä vapaaehtoisesta lapsettomuudesta. Vapaaehtoisesti lapsettomien yhdistyksen määritelmän mukaan vapaaehtoisesti lapseton, puhekielessä vela, haluaa elää elämänsä ilman omia lapsia. Näin ollen hänen elämäänsä sisältöä ja merkityksellisyyttä tuovat muut asiat (Vapaaehtoisesti lapsettomat ry). Vaikka määritelmä pyrkii korostamaan lapsivapaan elämän valinnan mielekkyyttä, lisääntymisen normatiivisuuden määrittelevä voima on siinä läsnä. Oletus lastenhankinnan olevan lähtökohtaisesti elämälle keskeinen merkityksellisyyttä tuova asia.

Vapaaehtoiseen lapsettomuuteen viitataan myös ilmaisulla lapsivapaasta elämäntyylistä tai valitusta lapsettomuudesta. Näiden termien tarkoituksena on osoittaa, etteivät vapaaehtoisesti lapsettomat koe jäävänsä mistään paitsi, vaan ovat tyytyväisiä valintaansa. (Miettinen & Rotkirch 2008, 16; Rotkirch, Tammissalo, Miettinen & Berg 2017, 25.) Vaikka vapaaehtoisen lapsettomuuden käsitteistöä on pyritty laajentamaan siten, että se korostaa vapaaehtoisen lapsettomuuden valinnan mielekkyyttä, ilmiöön liitetyt termit ovat saaneet osakseen myös runsaasti kritiikkiä. Muun muassa suomalaiset vapaaehtoisesta lapsettomuudesta sisäpiiriläisinä kirjoittaneet Niku Hooli ja Anna-Sofia Nieminen (2019, 26) näkevät nykyisen termistön edelleen määrittelevän kohteensa sen mukaan, mitä hän ei ole. Vapaaehtoisen lapsettomuuden käsite osoittaa myös queer-teoreetikkojen osoittamasta lisääntymisnormatiivisuuksien sitkeydestä. Tällöin lastenhankinta on edelleen yksilöä määrittävä tekijä, vaikka henkilö on jättänyt vanhemmuuden kategorioiden ulkopuolelle omasta valinnastaan. Vapaaehtoiseen lapsettomuuteen liittyvät käsitteet todistavat yhteiskunnallisesti vaikuttavasta pronatalismista sekä lisääntymisen cissukupuolisuuden ja heteroseksuaalisuuden normatiivisuuksien pakonomaisuudesta.

Yhteiskunnallisesta lisääntymisnormista kertonee myös se, että vapaaehtoinen lapsettomuus edustaa normista poikkeavaa valintaa, joka vaatii erillisiä perusteluja (Rotkirch ym. 2017, 47; Sorsa, Lehtonen & Rotkirch 2023, 22). Kenties tämän vuoksi myös monet tutkimukset ovat keskittyneet vapaaehtoisen lapsettomuuden taustalla vaikuttavien syiden tai perustelujen kartoittamiseen (vrt. esim. Avison & Furnham 2015; Buhr & Huinink 2017; Rotkirch ym. 2017; Miettinen 2015; Miettinen & Rotkirch 2008; Sorsa, Lehtonen & Rotkirch 2023). Vapaaehtoisen lapsettomuuden viime vuosina yhä lisääntyessä myös media on omalta osaltaan osallistunut

keskusteluun aiheen tiimoilta, pääasiassa jatkamalla debattia vapaaehtoisen lapsettomuuden perusteluista (Yle 14.10.2019; Yle 13.8.2020; Iltä-Sanomat 18.9.2022).

Siitä huolimatta, että lisääntyminen näyttäytyy yhteiskunnallisena ja kulttuurisena normina, vapaaehtoinen lapsettomuus on viime vuosina noussut yleistymässä olevaksi trendiksi. Kun väestöliiton teettämien *Perhebarometri*en mukaan 2000-luvun alussa lapsettomaksi aikoi jäädä noin joka kymmenes 20–45-vuotiaista suomalaisista (Miettinen 2015, 25, 28, 45), niin vuonna 2022 luku oli noussut liki 17 prosenttiin. Erityisen suurta vapaaehtoisen lapsettomuuden yleistymisen vuoden 2022 *Perhebarometrin* mukaan on ollut nuorten aikuisten kohdalla, sillä tuolloin 20–34-vuotiaista lapsettomista henkilöistä jopa 31 prosenttia aikoi jäädä omasta valinnastaan lapsettomaksi. (Sorsa, Lehtonen & Rotkirch 2023, 10, 56.)

Aiemmat tutkimukset valitun lapsettomuuden taustatekijöistä ovat painottaneet ilmiön kytköksiä psykososiaalisiin tai sosioekonomisiin tekijöihin, kuten luonteenpiirteisiin, siviilisäättyyn tai talous- ja työtilanteisiin. Tutkimusten mukaan vapaaehtoisen lapsettomuuden uskotaan yleisimmin pohjautuvan elämäntilanteen sanelemaan reunaehtoihin, kuten sopivan puolison puuttumiseen tai työuran epävakauteen (Iacovou & Tavares 2011, sit. Buhr & Huinink 2017, 587; Miettinen 2015, 53–55; Miettinen & Rotkirch 2008, 17; Sorsa, Lehtonen & Rotkirch 2023, 68). Vaihtoehtoisesti selitystä vapaaehtoiselle lapsettomuudelle on haettu psyykkisistä tai persoonallisista tekijöistä, kuten halusta olla vapaa velvoitteista tai itsenäinen (Baum & Cope 1980; Avison & Furnham 2015, 62; Miettinen 2015, 53–55; Sorsa, Lehtonen & Rotkirch 2023, 61). Tuoreessa vuoden 2022 *Perhebarometrissa* todettiin, että vapaus arvona vapaaehtoisen lapsettomuuden taustalla on myös luonteeltaan sukupuolittunutta. Erityisesti lapsettomat naiset tuottivat kokemusta, että lastenhankinta rajoittaisi haluttua vapaata elämäntyyliä. (Sorsa, Lehtonen & Rotkirch 2023, 61.) Myös tämä voi osoittaa sekä feministiteoreetikkojen kritisoimia äitiyden pohjalle rakentuneiden naiseuden sukupuolinormien rajoittavuutta että myös halua murtaa näitä.

Todellisuudessa valinta jättäytyä vanhemmuuden kategorioiden ulkopuolelle sisältää aina monisyisiä elementtejä, jotka eivät ole niputettavissa koskemaan vapaaehtoisen lapsettomuuden valinnoita yksilötasolla. Tämän vuoksi vapaaehtoiseen lapsettomuuteen liittyviä teki-

jöitä onkin syytä tarkastella syvemmin, jotta ilmiöön liitettyä yksinkertaistavuutta ja kategorisointia on mahdollista purkaa. Tähän tarpeeseen sukupuolentutkimuksellisella otteella pyrkii vastaamaan myös tämä pro gradu -tutkielmani. Virkistävää keskustelukulttuurin laajentamista vapaaehtoisen lapsettomuuden tutkimuskenttään tarjoaa myös Leena Raitalan (2022) tuore Akateeminen väitös *Toimijuus ja normi – Lingvistinen diskurssianalyysi vapaaehtoisen lapsettomuuden kulttuurisista merkityksistä*, jossa tarkasteltiin vapaaehtoisesti lapsettomien kokemuksia sekä merkityksiä, joita valinnalle annettiin. Väitöstutkimuksen keskeinen tulos olikin, että vapaaehtoisesti lapsettomat jäsensivät valintaansa tyytyväisyyttä tuottavana asiana ja vapauden kokemuksena (Raitala 2022, 238–239).

3.4 Ei-vanhemmuus sukupuolikäsitysten queerina vastadiskurssina

Vapaaehtoisen lapsettomuuden parissa tehdyt tutkimukset ovat osoittaneet myös ilmiön moraalisia ja stigmatisoivia ulottuvuuksia. Lapsivapaaseen elämäntapaan on liitetty paheksutun sävyn saavia uskomuksia nautintohakuisuudesta, egoismista ja itsekkyydestä (Park 2005, 376). Näiden vastinpariksi tutkimuksissa on noussut myös uskomus vapaaehtoisesti lapsettomien vastuullisuuden ja altruistisuuden hyveiden puutteista (Peterson 2014, 28–29; Giles, Shaw & William 2009, 1225–1226; Park 2005, 376). Queer-teoreettisesti tarkasteltuna lisääntymiseen liitetyt uskomukset kertovatkin reproduktion sitkeistä kulttuurisista normatiivisuuksista. Tällöin lisääntymisnormin ulkopuolelle omasta valinnastaan jättäytyneisiin kohdistetaan sekä yksinkertaistavia että arvottavia oletuksia.

Vaikka uskomukset vapaaehtoisesti lapsettomiin liitetystä paheksutuista ominaisuuksista eivät teoriassa tee eroa eri sukupuolten välillä, esimerkiksi itsekkyyden ja egoismin sekä altruistisuuden puute muodostavat ristiriidan erityisesti naiseuteen liitettyjen sukupuolinormien kanssa. Naiseuteen liitetyt sukupuolinormit rakentavat kuvaa naiseudesta hoivaavana, muiden tarpeet edelleen asettavana ja auttamishaluisena (Di Quinzio 1993, 2; Newton & Stewart 2013, 306–307). Feministisen klassikoajattelijan Adrienne Richin (1976, 11) mukaan naiselle lapsettomuus on binaarista vastinpariaan, miestä, merkittävämpi sukupuoli-identiteetin määrittäjä. Näin tulkitsee myös Ruotsalainen feministiteoreetikko Kristina Engwall (2013, 335–336), jonka mukaan länsimaisessa kulttuurissa naiseen kohdistuu ennakkoluuloja itsekkyydestä, epäpäänsellisuudesta ja poikkeavuudesta, mikäli hän ei halua lapsia. Naisen elämän oletetaan jäävän

vajaaksi lapsettomana. Tällöin vapaaehtoiseen lapsettomuuteen liitetyt stigmatisoivat uskomukset saattavat olla erityisen seurauksellisia naissukupuolisille tai kohdullisille henkilöille.

Useat feministiajattelijat ovat ilmaisseet huolensa vapaaehtoisen lapsettomuuden sukupuolittuneesta syyllistävydestä. Erityisesti naiselle jättäytyminen äitiyden kategorian ulkopuolelle edustaa queer-teoreettisesti tarkasteltuna normista poikkeavaa valintaa, jonka hyväksyminen ei ole itsestäänselvää. Ruumiillisuudesta feministisellä otteella kirjoittanut Tutta Palinin (1996, 226–228) mukaan naisen sukupuolen liittäminen suvunjakamiseen marginalisoi korostuneesti niitä kohdullisia henkilöitä, jotka eivät halua saada lapsia. Myös suomalaissosiologi Riitta Granfelt (1998, 118) tulkitsee queer-teoriaa mukaillen, että vapaaehtoisesti lapsettomat naiset ja kohdulliset henkilöt ajetaan marginaaleihin, rajattuihin rooleihin tai jopa kokonaan sallittujen sukupuolisuuden positioiden ulkopuolelle. Hänen mukaansa äitiyden ja naiseuden sukupuolinormien kulttuurinen linkittymä ylläpitää patriarkaalisia rakenteita, jotka päätyvät uusintamaan essentialistisia käsityksiä sukupuolesta sekä näiden pohjalle rakentuneista sukupuolinormeista. Tällöin sekä queer-teoreettisesti tarkasteltuna sekä sukupuolen- että lisääntymisen normatiivisuudet linkittyvät toisiinsa muodostaen toinen toistaan määrittävän normien jatkumon.

Granfeltin (1998, 118) esittämä huoli vapaaehtoisesti lapsettomien naisten tai kohdullisten henkilöiden marginalisoimisesta sukupuolipositioiden ulkopuolelle johdattaa tärkeän queer-teoreettisen pohdinnan äärelle: mihin naisen tai kohdullisen henkilön sukupuoli kiinnittyy silloin, kun äitiyden tai vanhemmuuden kategorioiden ulkopuolelle jättäydytään omasta valinnasta? Aiemmat tutkimukset eivät suoranaisesti tarjoa tähän kysymykseen vastausta, mutta sivuavat sitä. Vapaaehtoisen lapsettomuuden on nimittäin aiemmissa tutkimuksissa todettu sukupuolesta riippumatta linkittyvän tyypillistä tasa-arvoisempiin käsityksiin sukupuolirooleista (Abma & Martinez 2006; Magarick & Brown 1981; Waren & Pals 2013 sit. Avison & Furnham 2015, 48; Park 2005, 372). Lisäksi vapaaehtoisesti lapsettomien naisten on todettu omaavan vähemmän kulttuurisesti feminiinisiksi miellettyjä ominaisuuksia, kuten sympatiaa, hoiavaa ja turvallisuushakuisuutta, sekä vastaavasti enemmän maskuliiniseksi miellettyä itsenäisyyttä ja skeptisimiä. (Newton & Stewart 2013, sit. Avison & Furnham 2015, 51.)

Arkipuheessa osa vapaaehtoisesti lapsettomista naisista tai kohdullisista henkilöistä sanoittavat halunsa pysyä lapsettomana olevan heissä ”sisäsyntyistä” (Kärmeniemi 2020, 26, 30, 58). Tällöin valittu lapsettomuus kehystetään luonnollisena ja vaistonvaraisena asiana sekä identiteetin osana, joka on tiedetty aina. Kohdulliset henkilöt voivat sanoittaa varhaisesta iästä alkaen tai aina tiedetyn vapaaehtoisen lapsettomuuden niin sanottuna ”äitigeenin” puutteena (Kärmeniemi 2020, 27; Perjantai-dokkari 14.1.2019). Myös tuore vuoden 2022 *Perhebarometri* viittaa epäsuorasti tämänkaltaiseen kokemukseen, ja toteaa sisäsyntyiseksi koetun vapaaehtoisen lapsettomuuden koskettavan erityisesti naissukupuolisia. Kaksi kolmesta 20–45-vuotiaista vapaaehtoisesti lapsettomista naisista koki valitun lapsettomuuden syyksi sen, ettei ole sopiva äidiksi. Vapaaehtoisesti lapsettomista miehistä vastaavasti noin puolet koki itsensä sopimattomaksi isäksi. (Sorsa, Lehtonen & Rotkirch 2023, 61.) Vapaaehtoinen lapsettomuus haastaa käsityksiä erityisesti naisen sukupuoleen liitetystä biologisesta lisääntymis- ja hoivamismvietistä (Morison ym. 2016, 185; Wilchins 2004, 6). Tällöin valittu lapsettomuus näyttäytyy poikkeuksena erityisesti naiseuteen liitettyihin sukupuolinnormeihin, mutta myös näiden taustalla vaikuttavaan essentialistiseen sukupuolikäsitykseen biologisista, toisiaan täydentävistä ja vastakohtaisista sukupuolista (Newton & Stewart 2013, 306–307; Granfelt 1998, 118).

Queer-teoreetikot ovat halunneet haastaa paitsi sukupuoliin liitettyjä normatiivisuuksia, myös lisääntymiseen ja perhepolitiikkaan liittyviä normeja. Queer-teoreettisella otteella vapaaehtoista lapsettomuutta tutkinut Rebecca Harrington (2019, 23, 33) kiteyttää, ettei queer-teoretisoinnissa olekaan kyse ainoastaan ihmisen sukupuoli-identiteetistä tai seksuaalisuudesta, vaan siitä, miten ihmisen asemoituu suhteessa yhteiskunnalliseen status quo’n, vallitsevaan asiantilaan. Hänen mukaansa lisääntyminen on erityisesti kohdullisen henkilön kulttuurinen ’status quo’, ja argumentoi naisten vapaaehtoisen lapsettomuuden olevan ajettu normatiivisesti sallittujen sukupuolikategorioiden ja -normatiivisuuksien ulkopuolelle.

Harrington (2019, 23) kritisoi vapaaehtoisen lapsettomuuden stigman juuren paikantuvan binaariseen, luonnollistettuun sukupuolijärjestykseen, jossa jokaisen kohdullisen oletetaan luonnollisesti haluavan lisääntyä. Harrington (2019, 23) hahmottelee naisen valintaa pysyä lapsettomana queer-teoreettisena kulttuurisen normatiivisuuden ja kategorioiden haastamisena. Queer-teoreetikko Carl Stychin (2003, 86) on puolestaan kritisoinut koko ydinperheideologian kulttuurista normatiivisuutta. Hänen mukaansa länsimaisen kulttuurin fiksoituminen

heteronormatiiviseen ydinperheen ihanteeseen sulkee ulos kaikki muut tavat jäsentää elämää, jollaista myös vapaaehtoinen lapsettomuus edustaa. Queer-teoreetikot ovat halunneet osoittaa valittujen perheiden (*chosen families*) merkitystä, jotka haastavat länsimaista ydinperheen ja pronatalismin ideologiaa.

Tämän tutkielmani ytimessä vaikuttaa ajatus, että vapaaehtoinen lapsettomuus saattaa edustaa kulttuuristen sukupuoli- ja lisääntymisnormatiivisuuksien queeria vastadiskurssia. Uskoakseni feministiajattelijoiden osoittama viime vuosina paikkaansa ottanut sukupuolikäsitysten murros (Martinez-San Miguel & Tobias 2016, 1; Julkunen 2010, 9–10; Lehtonen 2019, 137, 140; Therborn 2004, 104) sekä samaan aikaan yleistymässä oleva vapaaehtoinen lapsettomuus (Miettinen 2015, 25, 28, 45; Raitala 2022, 13) saattavat liittyä toisiinsa. Pronatalismin valtakurssia haastava vapaaehtoinen lapsettomuus ja cis- ja heteronormatiivisuuksia haastavat vaihtoehtoiset sukupuolisuuden diskurssit saattavat ainakin osaltaan olla saman kolikon eri puolia. Koska kohdullisen henkilön sukupuoli ja lisääntyminen linkitetään kulttuurisissa normeissa kiinteästi toisiinsa, voi vanhemmuuden kategorian ulkopuolelle jättäytyminen linkittyä myös normatiivisuuksia haastaviin käsityksiin sukupuolesta.

4 Tutkielman metodologia

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelen sukupuolen jäsentämisen tapoja yhteiskunnallisen ja kulttuurisen pronatalismin kontekstissa, jonka puhetoissa naiseus ja äitiys linkitetään keskeisesti toisiinsa. Pyrin tässä tutkielmassa selvittämään, miten vapaaehtoisesti lapsettomat naiset ja kohdulliset henkilöt jäsenivät sukupuolta ympäristössä, jossa lapsettomuus edustaa normista poikkeavaa valintaa. Vapaaehtoinen lapsettomuus muodosti tällöin kulttuurisia sukupuolinormeja haastavan tutkimuskentän, jota vasten tuotettuja sukupuolikäsityksiä tarkastelin. Tutkimukseeni sopi tällöin laadullinen tutkimusmenetelmä, joka soveltuu eritoten sellaisiin tutkimusaiheisiin, joissa pyrkimys on kuvata ja tulkita tutkimuskohdetta, sekä ymmärtää teoreettisesti konteksteissa esiintyviä ilmiöitä (Eskola & Suoranta 1998, 11–13).

Tutkielmani metodologinen ote oli paitsi laadullinen, myös feministinen. Feministisessä metodologiassa keskeistä on tietämisen ja tiedontuotannon androsentrisyyden eli mieskeskeisen maailmakuvan, kritiikki (Liljeström 2004, 9; Heikkinen 2010, 215; Ronkainen 2004, 44–46, 48). Tällöin kyseenalaistetaan miehisyyden sanelemia yhteiskunnallisia rakenteita, käsityksiä ja normeja. Feministisessä tietämisessä keskeistä on näkemys tiedon paikantuneisuudesta. Tietäminen ei synny tyhjiössä, vaan sosiaalisessa ja kulttuurisessa kontekstissaan. Tällöin vallitseva tieto kytkeytyy valtaan ja yhteiskunnallisiin hierarkioihin, jotka eivät yleisesti ole neutraaleja ja tasa-arvoisia. (Liljeström 2004, 9–12.)

Myös tässä tutkielmassa sitouduin feministisen tutkimuksen periaatteisiin, ja lähestyin vapaaehtoisesti lapsettomien sukupuolen jäsentämistä kulttuurisessa kontekstissaan, yhteiskunnallisiin hierarkioihin ja sukupuolittuneisiin normeihin kytkeytyneinä. Kenties klassisin feministisen tutkimuksen esittämä kritiikki onkin kohdistunut sukupuolten väliseen eriarvoisuuteen ja naisen yhteiskunnalliseen määrittelyyn miehen kautta. Perinteisen tiedontuotannon tuottaman seksismin on nähty sitovan nainen reproduktioon, perheeseen ja mieheensä, jota feministinen tutkimus pyrkii haastamaan. (Ronkainen 2004, 46.) Feministisen tutkimusperinteen jatkumoon asettui näin ollen myös tämä pro gradu -tutkielmani. Koska kulttuurisesti lisääntyminen määrittää korostuneesti erityisesti naisten ja kohdullisten henkilöiden sukupuolta, voi vanhemmuuden kategorian ulkopuolelle omasta valinnastaan jättäytyneiden sukupuolikäsitysten tarkastelu tarjota mielenkiintoisen feministisen keskustelunavauksen androsentristen sukupuolinormien ja itsestäänselvyyksien purkuun.

Työskentelyni on ollut aineistolähtöistä edeten empiriasta teoriaan (vrt. Tuomi & Sarajärvi 2009, 95, 117; Eskola & Suoranta 1998, 14). Käytännössä tämä tarkoittaa, että teoria ei ohjannut tapaani lähestyä ja analysoida aineistoa, mutta tulkintani värittyivät tutkielmani taustalla vaikuttavista teoreettisista jäsennyksistä. Työssäni kohdensin tarkastelun niihin vapaaehtoisesti lapsettomiin naisiin tai kohdullisiin henkilöihin, jotka kokevat toiveen lapsettomuudestaan olevan asia, jonka he ovat tienneet aina tai varhaisesta aikuisiästä saakka. Tällöin tutkimusasetelman ulkopuolelle rajautuivat todennäköisimmin sellaiset, joilla vapaaehtoinen lapsettomuus linkittyy elämäntilanteeseen, kuten talous- tai parisuhdetilanteisiin. Tutkielmani kannalta tämä olikin toivottua, sillä tarkasteluni kohteena olivat vapaaehtoisesti lapsettomien

henkilöiden sukupuolikäsitykset sekä näiden suhde valintaan pysyä lapsettomana. Metodologisina työkaluina tutkielmassani valitsin käyttää teemahaastattelua aineiston hankintaan, sekä kriittistä diskurssianalyysiä sen analyysiin. Seuraavissa alaluvuissa avaan tarkemmin tutkielman metodologisia valintojani liittyen tutkimusaineistoon sekä sen keruuseen ja analyysiin. Lisäksi pohdin tutkimusprosessin eettisyyttä.

4.1 Aineisto

Tähän mennessä vapaaehtoisesti lapsettomien käsitykset sukupuolesta ovat jääneet tutkimuskentillä pitkälti koskemattomiksi. Aiemmat laadulliset tutkimukset vapaaehtoisesta lapsettomuudesta ovat pääasiassa tarkastelleet lapsettomuuden taustalla vaikuttavia sosiaalisia syitä tai vapaaehtoisen lapsettomuuden valinneiden psykologisia piirteitä (Baum & Cope 1980; Iacovou & Tavares 2011; Avison & Furnham 2015; Buhr & Huinink 2017; Miettinen & Rotkirch 2008; Miettinen 2015). Tietoarkistohaun perusteella löysin vain yhden laadullisen aineiston, joka kosketi vapaaehtoista lapsettomuutta. Aineisto oli kerätty Nina Väkeväisen (2019) pro gradu -tutkielmaan, joka käsitteli vapaaehtoisen lapsettomuuden ja sterilisaation kokemuksia. Väkeväisen aineistossa kokemukset sukupuolesta esiintyivät implisiittisinä sivuhuomioina: muutamat haastateltavat kokivat steriloinnin kokemusta eräänlaisena kehon tai sukupuolen korjaamisena (Väkeväinen 2019, 85). Nämä näkemykset olivat kuitenkin aineistossa yksittäisiä, enkä niistä olisi saanut vastauksia tämän työni kannalta keskeisiin tutkimuskysymyksiin. Näin ollen päädyin keräämään tutkimusaineiston itse, haastatteleamalla.

Haastateltavat hankin Vapaaehtoisesti lapsettomat ry:n kautta. Vapaaehtoisesti lapsettomat ry on vuonna 2012 perustettu uskonnollisesti ja poliittisesti sitoutumaton yhdistys, joka nimeää tavoitteekseen koota lapsettomuuden valinneet yhteen vertaistuen pariin sekä vapaaehtoisesti lapsettomien oikeuksien ja yhteiskunnallisen aseman edistämisen. Vapaaehtoisesti lapsettomat ry pyrkii toiminnallaan myös tuomaan lapsivapaata elämänvalintaa yleiseen keskusteluun sekä uudistamaan normeja yhteiskunnallisiin perhekäsityksiin liittyen. Yhdistys haluaa tehdä vapaaehtoisen lapsettomuuden perhemallista hyväksytyn ja julkisen, väheksymättä perinteisiä näkemyksiä ydinperheestä. Yhdistyksen Facebook -sivustoa seurasi tammi-kuussa 2023 noin 2,7 tuhatta käyttäjää. Lisäksi Vapaaehtoisesti lapsettomat ry on tuottanut myös vuodesta 2021 lähtien lapsivapaaseen elämäntyyliin keskittynyttä podcastia, *Velapodia*.

Podcast luo keskustelua ”vela-elämästä”, eli vapaaehtoisesta lapsettomuudesta, sekä siihen liittyvistä iloista ja suruista. (Vapaaehtoisesti lapsettomat ry.)

Haastattelukutsun (Liite 1.) toimitin Vapaaehtoisesti lapsettomat ry:lle sähköpostitse helmikuun 2023 puolivälissä. Yhdistys jakoi kutsun omilla sosiaalisen median kanavillaan, ja ilmoitautumisaikaa haastatteluun annettiin pari viikkoa, helmikuun 2023 loppuun saakka. Jaoin myös itse yhdistyksen jakaman postauksen omalla Instagram -kanavallani. Tuona aikana yhteydenottoja tuli puhelimitse, sähköpostitse sekä omassa sosiaalisessa mediassani yhteensä 51 kappaletta. Haastateltavien valinnassa käytin perusteena mahdollisimman kattavaa tutkimusasetelmassa määriteltyä ikäryhmäskaalaa (20–40-vuotiaat) sekä haastateltavien yhteydenotossaan painottamaa sukupuolikäsitysten pohdinnan tärkeyttä. Myös haastateltavien sukupuoli vaikutti valintaan, sillä etsin haastateltaviksi sekä naisia että kohdullisia muunsukupuolisia henkilöitä.

Haastateltavia valitsin lopulta yhteensä seitsemän (7) henkilöä, viisi (5) cisnaista ja kaksi (2) kohdullista normatiivisten sukupuolikategorioiden ulkopuolelle identifioituvaa henkilöä. Tässä tutkielmassa käytän haastateltavista haastatteluotteissa käsitteitä cisnainen sekä normatiivisten sukupuolikategorioiden ulkopuolelle identifioituvista queer-sukupuolinen. Alun perin pyrkimykseni oli löytää haastateltaviksi saman verran sekä nais- että queer-sukupuolisia, mutta tämä ei onnistunut, sillä valtaosa yhteyttä ottaneista olivat cisnaisia. Kolme haastateltavaa oli haastattelukutsun ikäryhmähaarukoinnin mukaisesti vuosina 1983–1988 syntyneitä, kolme vuosina 1989–1993 syntyneitä sekä yksi henkilö vuosien 1999–2003 välillä syntynyt. Haastateltavista kolme oli korkeakouluopiskelijoita, loput neljä työelämässä olevia. Työelämässä olevista kaksi kuuluivat nykyisten työtehtäviensä perusteella työväenluokkaan ja kaksi keskiluokkaan. Huomioitavaa oli, että työelämässä olevista kolme toimi luovalla alalla ja yksi oli mukana tasa-arvon edistämiseen liittyvässä luottamustehtävässä. Parisuhdestatukseltaan kolme oli avoliitossa, kaksi seurustelusuhhteessa ja kaksi parisuhteetonta. Lapsuuden perheet olivat kaikilla normatiiviset: isä, äiti ja sisaruksia. Osalla vapaaehtoinen lapsettomuus oli sisarusten välillä yhdistävä tekijä.

Kaksi cisnaissukupuolista haastateltavaa tunsin entuudestaan, mutta heistä molemmat olivat minulle tuttavia menneiltä vuosilta, eivätkä siten vaikutuspiirissäni nykyisessä arjessani. Entuudestaan tuntemani haastateltavat ilmoittautuivat tutkimukseen oman sosiaalisen median kanavani kautta, jossa jaoin Vapaaehtoisesti lapsettomat ry:n postauksen. En kuitenkaan valinnut heitä tutkimukseen tuttuuden takia, vaan sen vuoksi, että heistä molemmat painottivat yhteydenotoissaan sukupuolen teemojen, kuten myös vapaaehtoisen lapsettomuuden, olevan heille erityisen tärkeitä teemoja.

4.2 Sisäpiirin teemahaastattelu

Koska tutkielmani teoreettiset lähtökohdat kohtelevat sukupuolta kielen kautta muotoutuvana sosiaalisen kanssakäymisen tuotteena, myös aineisto tähän tutkimukseen oli syytä kerätä vuorovaikutuksellisesti. Tutkimusaineiston tuottamiseen valitsin käyttää haastattelumenetelmää. Tutkimusprosessin alkaessa pohdin myös kirjoituspyyntöä mahdollisena aineistonhankinnan menetelmänä. Päädyin kuitenkin haastatteluun, sillä uskoin sen kautta pääseväni pureutumaan paremmin tutkimusaiheen syvällisempiin teemoihin, joihin ilman vuorovaikutteisuutta tutkijan ja tutkittavan välillä voisi olla vaikea päästä käsiksi.

Tutkimushaastattelusta kirjoittaneiden Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen (2008, 52) mukaan haastattelussa kiinnostuksen kohteena ovat puhe sekä sen kuvaamat ja tuottamat sosiaalisen todellisuuden jäsentämisen tavat. Yksinkertaisimmillaan haastattelu edustaa tällöin kaksisuuntaista vuorovaikutustapahtumaa, jossa keskiössä ovat haastateltavan ajatuskulut. Hirsjärvi ja Hurme (2008, 53) kannattavat erityisesti haastattelumenetelmiä, jotka ovat avoimia ja vuorovaikutuksellisia, sillä ne tarjoavat yleensä joustavimman ja paljastavimman tavan kohdata ihminen sekä tämän subjektiiviset ajatuskulut. Myös tämän tutkielman aihepiiriin sopi avoimuuteen ja vuorovaikutukseen perustuva haastattelumenetelmä, sillä keskusteluvassa ilmapiirissä tutkittavan subjektiivinen ja kielellinen todellisuus pääsi parhaiten keskiöön.

Tutkielmani haastatteluissa on erityisesti huomioitava se seikka, että tutkimukseni aihepiiri kosketti myös minua itseäni – tutkin ilmiötä niin sanottuna sisäpiiriläisenä. Asemoidun itse vapaaehtoisesti lapsettomaksi naiseksi, ja koen vapaaehtoisen lapsettomuuden olevan itselleni tärkeä identiteettiä jäsentävä piirre. Sisäpiirihaastattelusta kirjoittanut feministitutkija

Tuula Juvonen (2017, 398–399) määrittelee sisäpiiriläisyyden tutkimusotteeksi, jossa tutkitaan sellaista ilmiötä, joka poikkeaa suurta joukkoa kuvaavasta normista, mutta joka yhdistää tutkittavaa ja tutkittavia. Tämä muuntaa tutkimusotetta henkilökohtaisemmaksi ja luo tutkimusotteeseen tutkijan ja tutkittavan välistä intimitteettiä (Juvonen 2017, 399, 405). Yleisesti haastattelumenetelmissä tutkija valitsee tutkimusaiheen mukaan positiokseen joko kuuntelevan, keskustelelevan tai kyseenalaistavan otteen. Sisäpiirihaastattelu eroaa usein muista haastattelumenetelmistä siten, että se mahdollistaa tutkijalle vieraaseen tutkimusaiheeseen verraten tutumman kentän. Tällöin tutkijan voi olla helpompaa myös kyseenalaistaa haastateltavan näkökulmia, sillä tutkija ja tutkittava ovat lähtökohtaisesti samalla puolella (Juvonen 2017, 405–406). Pyrin myös itse tässä tutkielmassa keskustelemaan, mutta myös paikoin kyseenalaistamaan asemoitumiseen tutkijana.

Juvonen (2017, 400–401) mukailee Hirsjärven ja Hurmeen (2008, 53) mieltymystä avoimeen ja joustavaan haastattelumenetelmään, sillä hänen mielestään sisäpiirihaastatteluja ei yleensä palvele tiukka strukturoitu haastattelurunko, vaan vuorovaikutteisempi ja vapaamuotoisempi keskusteleva ote. Hän ehdottaakin sisäpiiritutkimukseen sopivan vuorovaikutukseen perustuva haastattelumenetelmä, jollaiseksi hän nimeää esimerkiksi puolistrukturoidun teemahaastattelun. Teemahaastattelulla (*the focused interview*) tarkoitetaan aineistonkeruun menetelmää, jossa tutkija alustavan tutkimusaiheeseen perehtymisen jälkeen hahmottelee aihepiiriin oletettavasti kuuluvia teemakokonaisuuksia, ja haastattelee näiden pohjalta henkilöitä, joiden tiedetään omaavan kokemusta kyseisestä aihepiiristä (Merton, Fiske & Kendall 1956, 3–4; Patton 1990, 280, sit. Hirsjärvi & Hurme 2008, 47–48). Teemahaastattelu eroaa muista tutkimushaastattelumenetelmistä siten, että tutkija tekee haastattelua varten vain alustavan rungon tutkimuskysymysten ohjaamista teemoista, sekä teemoja tukevista apukysymyksistä (Juvonen 2017, 401; Hirsjärvi & Hurme 2008, 47–48; Eskola & Suoranta 1998, 64). Strukturoituihin haastattelumenetelmiin verraten teemahaastattelussa ainoastaan teemat ovat kaikille haastateltaville samat, apukysymysten ja näiden järjestysten muokkaantuessa tilanteittain (Hirsjärvi & Hurme 2008, 48; Eskola & Suoranta 1998, 64).

Sirkka Hirsjärvi ja Helena Hurme (2008, 11, 47) ehdottavat teemahaastattelua erityisesti sellaisille tutkimuskentille, joista voi olla vaikea saada tietoa ilman vuorovaikutteisuutta tutkijan

ja tutkittavan välillä. Teemahaastattelun rennossa ja keskusteleavassa ilmapiirissä voidaan tällöin lähestyä vaikeampiakin asioita, sekä tuottaa syvällistä tietoa asioista, joita muilla tutkimusmetodeilla ei välttämättä tavoitettaisi. Koska vapaaehtoinen lapsettomuus edustaa naisille ja kohdullisille henkilöille kulttuurissamme usein stigmatisoitua valintaa ja asemoidun myös itse tämän valinnan tehneeksi, näin teemahaastattelun tutkimuksen kannalta sopivaksi aineistonkeruun menetelmäksi. Tällöin asian arkaluontoisuutta ja stigmaa voitiin lähestyä tutkittavan ehdoilla, eikä liian päällekkäyvästi. Lisäksi teemahaastattelun kautta saatoinkin välttää liiaksi omien kokemusteni kautta tehtyjä oletuksia, sillä pyrin väljien teemojen ohjaamana antamaan haastateltaville tilaa kertoa näkemyksiään itselleen sopivaksi kokemallaan tavalla. Myös Hirsjärvi ja Hurme (2008, 48) uskovat juuri teemahaastattelun vapauttavan tutkimuksen tutkijan liian tiukoista omista näkökulmistaan, jolloin haastateltavien subjektiiviset kokemukset pääsevät paremmin keskiöön.

4.2.1 Haastattelujen toteutus

Tämän tutkielman teemahaastattelurunkoa hahmottelin oman sisäpiiriläisyyteni sekä teoreettisten taustatietojeni pohjalta. Olin kirjoittanut ennen teemahaastattelurungon hahmottelemista tutkielmani luvun numero 3. *Reproduktio sukupuolikysymyksenä*. Tämän lisäksi olin perehtynyt queer-teoriaan sekä feministisen metodologian- ja teemahaastattelumenetelmän kirjallisuuteen. Näiden ennakkotietojen pohjalta hahmottelin teemahaastattelurungon, joka käsitteli vapaaehtoisen lapsettomuuden ja sukupuolikäsitysten teemoja sekä erikseen että suhteessa toisiinsa (Liite 3). Haastattelun pääteemoiksi nostin vapaaehtoisen lapsettomuuden, yleiset sukupuolikäsitykset, sukupuoli-identiteetin sekä vapaaehtoisen lapsettomuuden ja sukupuolikäsitysten välisen suhteen.

Haastatteluista yksi (1) toteutettiin kasvokkaisena tapaamisena ja kuusi (6) Zoom-videokonferensseissa. Etähaastatteluihin päädyttiin sen vuoksi, että suurin osa valituista haastatteluista asuivat kauempana, ja matkustaminen eri puolille Suomea haastatteluja varten olisi venyttänyt haastatteluille suunniteltuja resursseja. Kaikki haastateltavat täyttivät ilmoittautumislomakkeen (Liite 2.) Google Drive –pilvipalvelussa sekä tutustuivat tietosuojailmoitukseen ennen haastattelua. Esitietolomakkeen tarkoitus oli säästää aikaa varsinaisesta haastattelusta

sekä alustaa minua tutkijana tutustumaan haastateltavaan. Haastattelut tallennettiin haastateltavien luvalla Zoom -videotallenteeksi mahdollista kehonkielen analyysiä varten sekä audioformaattissa puhelimen nauhurille. Haastattelutallenteet, kuten myös puhtaaksikirjoitetut versiot säilytettiin One Drive -pilvipalvelussa tietosuojaselosteen mukaisesti.

Käytännössä haastattelutilanteet osoittautuivat toinen toistaan moninaisemmiksi. Niiden kesto vaihteli 45 minuutista 90 minuuttiin, mutta myös haastattelujen aiheisältöjen painopisteet vaihtelivat merkittävästi. Aloittelevana tutkijana tämä meinasi aluksi aiheuttaa minulle huolta aineiston sisäisestä koherenssista, mutta teemahaastattelun kirjallisuuteen perehtyneenä tulkitsin tämän kertoneen kuitenkin siitä, että tutkittavien oma ääni oli päässyt keskiöön. Huomasin oman roolini haastattelijana muuttuvan haastattelujen edetessä. Ensimmäisissä haastatteluissa olin enemmän kiinni muistiinpanoissani ja roolini oli akateemisen jäykkä. Alun haastatteluissa huomasin myös sortuvani keskittymään enemmän seuraavaan kysymykseeni, vuorovaikutuksellisuuden kustannuksella. Siten huomasin performoivani Hirsjärven ja Hurmeen (2008, 124–125) kuvaamia klassisia aloittelevan tutkijan haasteita. Heidän mukaansa kokematon haastattelijaa saattaa olla jäykkä ja turvautuvan paljon haastattelurunkoonsa.

Loppupuolen haastatteluissa huomasin päässeeni paremmin irti aloittelijan epävarmuudestani, ja haastattelut tuntuivat luontevamman vuorovaikutuksellisilta. Pystyin kuuntelemaan tarkemmin vastauksia ja muokkaaman kysymyksiäni tilanteisiin sopiviksi. Myös haastattelurunkoa muokkasinkin haastatteluiden edetessä. Ensimmäiset haastateltavani olivat queer-sukupuolisia, jolloin ensimmäinen kysymykseni kosketti sitä, millä käsitteellä he halusivat minun puhuvan sukupuolestaan. Totesin kuitenkin tämän kysymyksen kertovan paljon myös sukupuolikäsityksistä, joten päädyin kysymään kysymyksen sukupuoli-identifikaatiosta kaikilta haastateltavilta sukupuolesta riippumatta ensimmäisenä.

Haastattelurunkoa muokkasinkin myös tilanteittain, kysyen jokaisessa haastattelussa minun ja haastateltavan väliseen vuorovaikutukseen luontevalta tuntuvia kysymyksiä. Näin päädyin tekemään siksi, että erityisesti haastateltavien sukupuolikäsitysten pohdinnan tasot vaikuttivat vaihtelevan muun muassa iän, koulutustaustan ja asemoitumisen mukaan. Entuudestaan tuttujen henkilöiden haastattelut eivät eronneet juurikaan vieraiden henkilöiden haastatteluista.

Ainoa ero eritoten toisen tutun haastateltavan kohdalla oli, että hän jonkin verran puheessaan viittasi yhteisiin tuttaviiimme esimerkiksi liittyen valintaan hankkia lapsia. Tällöin jouduin keskittymään tavallista enemmän positioitumiseeni neutraalina tutkijana, tuttavan rooliin ajautumisen sijaan. Pysin haastatteluissa Juvosen (2017, 405–406) erittelemiini kuuntelevan, keskustelelevan ja kyseenalaistavan haastatteluotteiden vuorotteluun, mutta huomasin kyseenalaistavan haastattelutyylin olevan tutkimusaiheen henkilökohtaisuuden vuoksi olevan käytännössä haastavaa toteuttaa.

4.3 Kriittinen diskurssianalyysi

Koska sukupuolikäsityksiin linkittyy yleensä erilaisia yleisesti jaettuja normeja, uskomuksia ja olettamuksia, ymmärrys sukupuolesta on harvoin immuuni ympäristönsä vaikutuksille. Sen sijaan se, miten sukupuoli ymmärretään, muotoutuu osana laajempaa kulttuurista keskustelua. (Karkulehto & Rossi 2017, 9.) Ollessani tutkimuksessani kiinnostunut tarkastelemaan sukupuolikäsityksiä, joita rakennetaan kielellisen todellisuuden kautta, valitsin analyysimenetelmäksi kriittisen diskurssianalyysin. Diskurssianalyysin teoreettisista lähtökohdista kirjoittaneet Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (2016, 26–27) näkevät, että diskurssianalyytisesti orientoitunut tutkimus tarkastelee eritoten niitä kielellisiä prosesseja, jonka kautta jaetun ymmärryksen asioista uskotaan muotoutuvan. Diskurssianalyytisesti orientoitunut tutkimus tulkitsee, että yhteiskuntaa jäsentävät erilaiset kulttuuriset puhetavat. Tällöin tietyt diskurssit saavat toisiin puhetapoihin nähden enemmän kulttuurista jalansijaa ja asettuvat valtasuhteeseen näiden ylitse. Nämä niin sanotut valtdiskurssit edustavat usein kulttuurisia normatiivisuuksia. Valtadiskursseja haastamaan voi kuitenkin asettua niin sanottuja vastadiskursseja. Vastadiskurssit kyseenalaistavat asioiden yleisesti hyväksytyjä jäsenystapoja ja asettuvat valtdiskurssin kanssa kilpailevaan suhteeseen.

Jokinen, Juhila ja Suoninen (2016, 17) määrittelevät diskurssianalyysin kielenkäytön tutkimukseksi, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaaliset käytännöt tuottavat jäsenyyksiä todellisuudesta. Diskurssianalyysia on käytetty eritoten feministiseen ajatteluun nojaavassa tutkimuksessa sekä kasvokkaisten keskustelujen tai haastattelujen analyysissä (Jokinen 2004, 191). Teoreettisesti diskurssianalyysin juuret ovat sosiaalisen konstruktionismin perinteessä. Sosiaalisessa konstruktionismin mukaan maailmaa ei ymmärretä tulkintavapaana,

vaan tutkimuksen kohteeksi nousevat asiat nähdään aina jollain tavoin merkityksellistettyinä. Nämä sosiaalisen todellisuuden jäsenyykset eivät kuitenkaan nouse sattumanvaraisesti yksilöstä, vaan edustavat ja uusintavat erilaisia laajempia sosiaalisia käytänteitä (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016,27; Jokinen 2016, 251–252; Hirsjärvi & Hurme 2008, 51; Jokinen 2004, 193). Yleensä merkityssysteemit eivät kuitenkaan esiinny vuorovaikutuksessa johdonmukaisina kokonaisuuksina, vaan pieninä paloina, taustalla vaikuttaviin yleisiin diskursseihin nojautuen. Tällöin esimerkiksi sukupuolittunut puhe ei kerro yksin puhujasta, vaan yhteiskunnassa laajemmin vaikuttavista uskomuksista sukupuoleen liittyen. Näin ollen sosiaalisten todellisuuksien jäsenyyden tunnistaminen puheteoista edellyttää aina tutkijan luovaa harkintaa. (Suoninen 2016, 53.)

Puhtaan objektiivisuuden sijaan diskurssianalyttisessä tutkimuksessa luodaan tutkijan subjektiivisten tulkintojen kautta hahmottuvaa todellisuutta. Sen lisäksi, että diskurssianalyysi ymmärtää tutkimuskohteensa kielellisten neuvotteluiden tuotteena, myös tutkijan ja tutkimuskohteen välinen suhde tulkitaan tällöin konstruktionistiseksi. Ymmärrys tutkimuskohteesta muotoutuu tutkittavan ja tutkijan välisessä vuoropuhelussa. (Jokinen 2016, 253.) Näin ollen analyysiprosessissaan tutkijan on tärkeä refleksoida kriittisesti omaa asemoitumistaan suhteessa tutkimuskohteeseen (Ronkainen 2004, 63). Tutkijan on pohdittava aktiivisesti, missä määrin ilmiöitä, tekoja ja toimintaa voidaan kuvata ilman, että tulee huomaamattaan uusintaneeksi niihin liitettyjä normatiivisia käsityksiä (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 31–32).

Diskurssianalyysissä sosiaalisen todellisuuden nähdään muotoutuvan merkityksellistämisen prosessin kautta. Asiat tulevat oleviksi sellaisina, kun niihin liitetyt jäsentämisen tavat on rakennettu. Tähän sosiaalisen todellisuuden tuottamisen prosessiin diskurssianalyysi paneutuu: se tarkastelee maailmaa jäsentävien konstruktioiden näkyväksi tekemistä, vakiinnuttamista ja vaihteluja. (Fairclough 1992, 41; sit. Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 27; Hirsjärvi & Hurme 2008, 51.) Arja Jokinen (2016, 252) eksplikoi merkityksellistämisen kaksivaiheisena kielellisenä prosessina, johon kuuluu sekä jo olemassa olevien käsitysten vakiinnuttaminen että uusien jäsentämisen tapojen nostaminen. Usein asiat jäsennetään kulttuurisesti vastakkaisuuksien ja erontekojen kautta. Esimerkiksi suru käsitteellistetään länsimaisessa kulttuurissa vastinpa-

rinsa ilon kautta. Myös Hirsjärvi ja Hurme (2008, 51) korostavat esimerkiksi äitiyteen ja isyyteen liitettyjen puhetapojen kuvastavan ja luovan käsityksiä erontekojen kautta. Usein käsitykset äitiydestä ja isyydestä tuottavat sekä oletuksia siitä mitä ihmisyyden on että siitä, miten sukupuoli ymmärretään.

Diskurssianalyysissä pyritään kiinnittämään huomio erityisesti kielenkäyttöön ja sen funktionaalisuuteen eli seurauksia tuottavaan luonteeseen. Diskurssianalyttisesti orientoitunut tutkija pyrkii kysymään aineistoltaan, mitä kielenkäyttäjä viestinnällään tekee ja tulee tuotta-neeksi. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 47–48; Juhila 1999, 212–213.) Diskurssianalyysistä kirjoittaneet Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (2016, 48) nimeävät nämä kielenkäytön potentiaaliset seuraukset diskurssien funktioiksi. Diskurssien funktiot voivat olla joko tilanteisesti viestintäkontekstissa syntyviä tai laajemmasta ideologiasta viestiviä, jolloin ne linkittyvät kulttuurisesti hegemonisesti jaettuun käsityksiin.

Keskeinen diskurssianalyttiseen tutkimusperinteeseen vaikuttanut teoreetikko on ranskalainen filosofi Michel Foucault (1926–1984), jonka mukaan kielenkäyttö ja sen vaihtelut ovat järjestäytyneitä ja valtaan kiteytyneitä ja siten vaikuttavat suoraan siihen, miten sosiaalinen todellisuus sekä sen tuottamat hierarkiat ymmärretään (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 25–26). Niin sanotussa Foucault’laisessa diskurssianalyysissä tarkasteluun nostetaan kielenkäytön vaihtelun tai merkityssystemien lisäksi eritoten puhetapojen tuottamat valtasuhteet (Jokinen 2004, 208). Foucault’laisen, otteeltaan kriittisen, diskurssianalyysin oletus on, että kielenkäytöllä on usein eriarvoisuutta tuottava luonne. Tällöin huomio kiinnitetään diskurssien väli-siin hierarkioihin, kilpailusuhteisiin sekä hegemonisten diskurssien ideologisiin seurauksiin (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 75). Foucault (1997, 80, 106–117) ohjaa tutkijaa kysymään aineistoltaan, miksi juuri tietyt lausumat ovat liittyneet tiettyihin diskursseihin, eivätkä jotkin toiset, sekä miten nämä lausumat tuottavat diskurssien yhtenäisyyttä (ks. Jokinen 2004, 197).

Kriittisyys edustaa näin ollen diskurssianalyttisen orientaation keskeistä periaatetta. Diskurssianalyysiä, joka tarkastelee erityisesti kielenkäytön valtasuhteita, on käsitteellistetty kriittiseksi diskurssianalyysiksi. Siinä mielenkiinto painottuu eritoten niihin keskusteluihin, jotka edustavat vakiintuneita kulttuurisia uskomuksia ja itsestäänselvyksiä, sekä näiden kautta

tuotettua hegemonian tuntua ja alistamista. (Fairclough 2013, 93.) Diskurssianalyysin teoreetikko, kielitieteilijä Norman Fairclough (2013, 31), teoretisoi kriittisen diskurssianalyysin suurenuslasin olevan kohdennettu tilanteisesti tapahtuvan viestinnän sekä sen taustalla vaikuttavan kulttuuristen ja rakenteellisten diskurssien väliseen vuoropuheluun. Faircloughin (2013, 57) mukaan yksittäiseltä ja irralliselta vaikuttava puheteko voi viestiä sen tuottamasta laajemmasta ideologisesta diskurssista.

Myös Foucault’lainen perinne ohjaa kriittisen diskurssianalyysin tutkimuskohteen pelkän tilanteisen kielenkäytön rajojen ulkopuolelle. Tekstien ja puhetekojen ulkopuolella uskotaan olevan myös ei-diskursiivisia sosiaalisen todellisuuden jäsenyksiä luovia maailmoja. Tällöin tutkimus tarkastelee ja vertailee kielellisten käytäntöjen lisäksi myös sanattomia ja sisäänrakennettuja kulttuurisia käsityksiä. (Jokinen 2004, 192.) Brittiläinen diskurssianalyysiä teoretisoinut filosofi Ian Parker (1992) nimeää tällaiseksi usein ei-diskursiiviseksi merkityskokonaisuudeksi esimerkiksi myös tämän tutkielman keskiössä vaikuttavan sukupuolen. Kulttuurisissa diskursseissa sukupuoli liitetään usein ei-diskursiivisesti esimerkiksi ihmisen kykyihin tai ominaisuuksiin, vaikka todellisuudessa näiden asioiden välillä ei olisi ontologista yhteyttä. (ks. Jokinen 2004, 192.) Tällöin sukupuoli sekä siihen liitetyt käsitykset näyttäytyvät neutraalien tai tilanteisten jäsentämisten sijaan sosiaaliin hierarkioihin kytkeytyneenä ilmiönä.

Teun van Dijk (2001, 353–355, 357) näkee, että kriittinen diskurssianalyysi sopii tarkastelemaan erityisesti sosiaalisia, poliittisia tai yhteiskunnallisiin hierarkioihin liittyviä kysymyksiä. Sen pyrkimys ei ole tällöin vain kuvata kielenkäyttöä, vaan selittää puhetekojen taustalla vaikuttavia sosiaalisia rakenteita tai järjestyksiä sekä valtaa. Hän summaa kriittisen diskurssianalyysin pyrkivän kysymään, millaiset ryhmät nauttivat valtaa luoda yleisesti jaettuja diskursseja, sekä miten nämä puhuvat vaikuttavat ja toimivat suhteessa diskursseissa marginaalisoituihin ryhmiin? Tällöin valtaa nauttivat ryhmät luovat hegemonisesti jaettujen diskurssien kautta tuntua luonnollisuudesta, joka toiseuttaa marginaaliset ryhmät “luonnollisen” ulkopuolelle. Kyse on ajattelutapojen kontrollista (*mind control*), jossa itsestäänselvytenä pidetyt diskurssit luovat, uusintavat ja ylläpitävät tiettyjen ryhmien valtaa toisten ylitse.

Diskurssien välisistä valtasuhteista kirjoittaneet Arja Jokinen ja Kirsi Juhila (2016, 75–77) korostavat, että kriittisen diskurssianalyysin huomio tulisi olla eritoten diskurssien välisten valtakamppailujen tarkastelussa. Heidän mukaansa kulttuurissamme tietyt diskurssit saavat enemmän jalansijaa kuin toiset, ja luovat yleisesti jaettuja käsityksiä ja normeja. Nämä keskustelut edustavat niin sanottuja hegemonisia diskursseja, tai kuten tässä työssä ne nimeään, valtakursseja. Näiden haastajaksi kuitenkin asettuu usein vaihtoehtoisia heikompia diskursseja, jolloin diskurssit asettuvat kilpailuasetelmaan suhteessa toisiinsa. Näin ollen kriittisen diskurssianalyysin kautta voidaan tarkastella yleisesti jaettujen käsitysten lisäksi myös hegemoniaa haastavia, vaihtoehtoisia sosiaalisen todellisuuden jäsenyyksiä (Parker 1992, 18–19). Tällöin epänormatiivisina näyttäytyvät sosiaalisen todellisuuden jäsenyykset tai näitä perforoivat toiminnot, kuten kohdulliselle henkilölle valinta lapsettomuudesta asettuu poikkitehoain kulttuuristen normien kanssa, niitä haastaen.

Kriittinen diskurssianalyysi soveltuikin erityisen hyvin sukupuolen jäsenystapojen tutkimiseen, sillä sukupuoleen liitetään kulttuurissamme itsestään selvinä pidettyjä uskomuksia, ja vaikuttavat poikkeuksellisen sitkeiltä. Sukupuolikäsityksiin perehtynyt feministiteoreetikko Holly Devor (1989, 1) kutsuu osuvasti kulttuurisia sukupuoli-itsestäänselvyyksiä parantumattomiksi uskomuksiksi – joita ei usein tunnista ilman kriittistä tarkastelua. Toisaalta kriittinen diskurssianalyysi soveltui erityisen hyvin myös vapaaehtoisen lapsettomuuden tutkimiseen, sillä valittu lapsettomuus edustaa hegemonisesti jaetuista normeista poikkeavaa valintaa, johon on liitetty arvottavia ja kategorisoivia oletuksia (Park 2005, 376; Rotkirch ym. 2017, 47). Tällöin diskurssianalyysin kautta oli mahdollista luoda ymmärrystä siitä, millaisin jaetuina puhehavain vapaaehtoisesti lapsettomat jäsentävät sukupuolta. Tutkimuksen tarkoitus ei täten ollut yksittäisten kokemusten kuvaaminen, vaan jaettujen laajempien diskurssien tarkastelu.

4.3.1 Analyysiprosessi

Koska haastattelut olivat kohtuullisen pitkiä, päädyin litteroimaan haastattelut aineiston analysointia varten. Litteraatilla tarkoitetaan haastatteluaineiston puhtaaksi kirjoitettua muotoa. Tutkimusprosesseissa onkin yleisempää käyttää aineistoa litteroidussa, kuin alkuperäisen tallenteen muodossa, sillä aukikirjoitetusta aineistosta tulkintojen tekeminen on usein helpompaa. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 138.) Litteroinnin tarkkuudesta päätettäessä Hirsjärvi ja Hurme

(2008, 139–141) suosittelevat käyttämään tapauskohtaista harkintaa. Litterointi voidaan yleisesti toteuttaa joko sanatarkasti tai teemoitellen. Lisäksi tulee valita käytäntö suhteessa eleiden, kuten huokausten, äänenpainojen, naurahdusten tai taukojen merkitsemiseen. Koska itse olen aloitteleva tutkija, päädyin litteroimaan aineiston sanatarkasti, merkiten huomion kiinnittävät tauot, painotukset sekä naurahdukset. En halunnut litterointivaiheessa sitoutua vielä tulkintoihin, jota teemoittelu jo litterointivaiheessa olisi itselle edustanut. Pseudonymisoin aineiston litterointien yhteydessä siten, että muokkasin haastateltavien nimet sekä muut tunnistetiedot, kuten tarkat tiedot työpaikoista, asuinpaikoista, ikävuosista tai perheenjäsenistä, haastateltavien yksityisyyden suojaamiseksi (vrt. Tietosuojavaltuutetun toimisto).

Käytännössä analyysiprosessi eteni siten, että hahmottelin aluksi litteroidusta aineistosta yleisellä tasolla erilaisia sukupuolen jäsenystapoja puheen vaihtelujen, yhteneväisyyksien ja eroavaisuuksien kautta (vrt. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 25–26). Näin tein kiinnittämällä huomion eri haastateltavien osalta aineistossa toistuviin ilmaisuihin ja termeihin, sekä näiden haastamisen pyrkimyksiin. Tässä vaiheessa esimerkiksi kiinnitin huomiota, kuinka puhe luonnosta, biologiasta, kaksinapaisesta naiseudesta ja mieheydestä, sekä sukupuolten välisestä tasa-arvosta toistuivat aineistossa sukupuolen jäsentämiseen liittyen. Tämän jälkeen siirryin tarkastelemaan jokaista aineistolitteraattia yksittäin. Tarkastelin kriittisen diskurssianalyttisen perinteen mukaisesti kielenkäytön vaihteluja ja pyrin erottelamaan erityisesti puhetapojen muutoksia (Fairclough 1992, 41; sit. Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 27; Hirsjärvi & Hurme 2008, 51). Kiinnitin huomion teoretisoinnin ohjaamana myös diskurssien valtasuhteisiin ja muodostamaan kuvaa puhetapojen välisistä jännitteistä ja hierarkioista (vrt. Jokinen 2004, 208).

Muodostin jokaisesta haastattelusta tämän prosessin seurauksena oman mindmap-piirroksen, johon erittelin aineistossa esiintyneitä puhetapoja sekä näiden puhetapojen suhteita toisiinsa. Kun olin tällä tavoin analysoinut jokaisen haastattelun yksinään, laajensin analyysiä tarkastelemalla aineistoa kokonaisuudessaan. Siirryin analysoimaan aineiston eri haastatteluissa korostuneita laajempia puhetapoja sekä näiden taustalla vaikuttavia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia hegemonisesti jaettuina sukupuolen jäsenystapoja (vrt. Jokinen, Juhila & Suoninen

2016,27; Jokinen 2016, 251–252; Hirsjärvi & Hurme 2008, 51; Jokinen 2004, 193). Etsin puhe-tavoissa yhdistyviä jäsentämisen tapoja, kuten sanavalintoja ja painotuksia, sekä vastaavasti vaihteluja, vastakkainasetteluja ja haastamisen pyrkimyksiä (vrt. Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 75). Käytännössä tein näin lukemalla ja silmäilemällä koko aineistoa vapaasti ja merkkamalla korostuskynillä toistuvia, toisiaan tukevia tai haastavia ilmaisuja ja tekemällä näistä havainnoista muistiinpanoja. Tässä vaiheessa muun muassa kiinnitin huomiota, kuinka tietyt käsitteellistämisen tavat, kuten puhe sukupuolesta protestina tai luonnollisena asiana toistui- vat aineistossa eri haastateltavien puheissa. Huomasin, että muun muassa nämä ilmaisut myös asettuivat toisiaan haastavaan suhteeseen.

Tämän analyysiprosessin pohjalta hahmottelin ja nimesin aineistossa esiintyneitä puhetapoja mindmap-työskentelyn avulla. Diskurssien muotoilussa ja nimeämisessä huomasin Suonisen (2016, 53) osoittaman analysoinnin luonteen tutkijasta riippuvaisena luovan harkinnan pro- sessina. Diskurssit hakivat paikkaansa useaan kertaan, hiljalleen muotoutuen ajatusprosessini kehittyessä. Tämä prosessi sisälsi myös paljon epävarmuuden tunteita, joita minun tutkijana oli paikoin vaikea sietää. Lopullisen muotonsa puhetavat saivat kahdessa päädiskurssissa ja näiden alle sijoittuvissa kuudessa aladiskurssissa, joita esittelen tarkemmin seuraavassa pää- luvussa. Analyysiprosessissa huomasin, kuinka puhetapojen muotoilua olisi voinut jatkaa ken- ties loputtomiin. Tällöin tähän työhön päätyneet puhetavat edustavat oman tulkintani kautta tehtyjä tutkijasta riippuvaisia päätöksiä. Myös valitsemani teoreettinen jäsennys vaikutti sii- hen, millaisiin ilmaisuihin kiinnitin analyysissä huomiota, sekä millaisen viitekehyksen kautta aineistosta löytämäni puhetavat tulivat tulkituiksi – sekä feministinen tieteenperinne, että menetelmänä puhetapojen valtasuhteita tarkasteleva kriittinen diskurssianalyysi ohjasivat mi- nua kiinnittämään huomiota puhetapojen hierarkkisuuteen ja yhteiskunnalliseen valtaan.

Pyrin analyysiprosessissa ulkoistamaan omat ennako-oletukseni tutkielmani aiheesta, vaikka tämä osoittautui analyysivaiheessa paikoin haastavaksi oman sisäpiirasemoitumiseni vuoksi (vrt. Ronkainen 2004, 63). En halunnut ohjailta tulkintojani aineistosta kuvaamaan omia käsi- tyksiäni, vaikka oman maailmankuvan sivuun asettaminen oli tutkimusprosessissa haastavaa. Pidin kuitenkin mielessä Jokisen, Juhilan ja Suonisen (2016, 31–31) ohjaamana, kuinka tutkijan

on pohdittava aktiivisesti, missä määrin tutkimuksen kautta tulee huomaamattaan uusintaneeksi niihin liitettyjä normatiivisia käsityksiä. Seuraavassa alaluvussa siirrynkkin pohtimaan tarkemmin tutkielmaprosessiin kytkeytynyttä valtaa ja eettisiä kysymyksiä.

4.4 Valta tutkimuksen tekemisessä

Tieto on valtaa. Kuten kaikkeen tiedontuottamiseen, myös tutkimuksen tekemiseen sisältyy moninaisia valta-asetelmia. Tutkimusprosessissaan tutkija tulee väistämättä käyttäneensä valtaa kysymällä, tulkitsemisella ja luomalla käsityksiä tutkimuskohteestaan. Tämän vuoksi tutkijan on tärkeää pohtia omaa suhdettaan hierarkioihin ja valtaan, sekä siihen millaisia todellisuksia tutkimus kysymyksenasetteluineen ja tuloksineen tuottavat. (Davis 2014, 23; Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 39; Ronkainen 2004, 49–50.) Myös tässä tutkielmassa tiedontuotannon valta-asetelmat on syytä ottaa vakavasti. On huomioitava, että tutkimukseni kosketti ihmisryhmää, joiden elämäntapa asettuu poikkiteloin kulttuuristen normien kanssa, ja joita kohtaan osoitetaan stigmatisoivia oletuksia (Park 2005, 376; Rotkirch ym. 2017, 47). Tällöin tutkimisen kautta voidaan lopulta päätyä uusintamaan normatiivisia käsityksiä ilmiöstä, varsinkin ilman kriittistä ja omaa toimintaa arvioivaa otetta.

Se, että asemoidun myös itse vapaaehtoisesti lapsettomaksi naiseksi, saattoi tuoda tutkimukselleni eettistä lisäarvoa. Osasin kokemusasiantuntijuuteni vuoksi suhtautua kriittisesti ilmiöön liitettyyn kategorisointiin ja arvottavuuteen, sekä ymmärtää tutkittavien marginaalista asemoitumista. Näin tulkitsee myös Juvonen (2018, 408), jonka mukaan sisäpiiritutkimus sopii erityisesti sellaisille tutkimuskentille, jotka ovat yleisen stereotyyppioinnin ja toiseuttamisen kohteita. Tällöin sisäpiiriläisyyden kautta näihin oletuksiin osataan suhtautua kriittisesti, ja yhteys tutkijan ja tutkittavan välillä on usein syvempää. Sisäpiiriläisyydestä voi muodostua tutkimukselle kuitenkin myös haaste: tutkija voi tulla liiaksi ohjalleensa tutkimustuloksia omia subjektiivisia kokemuksia vastaaviksi. Feministisestä metodologiasta kirjoittanut Kathy Davis (2014, 23) näkeekin, että feministisessä tutkimuksessa keskeistä on tutkijan oman paikantumisen tunnistaminen, mutta myös sen ymmärtäminen, että tämä positio heijastuu eittämättä tutkimuksen tuloksiin. Paikantuminen vaikuttaa siihen millaisena tutkija näkee maailman, millaisia kysymyksiä hän kysyy, miten hän ymmärtää kysymyksiinsä saamat vastaukset sekä mitä hän jättää kysymättä (Ronkainen 2004, 53, 63). Myös yhteiskuntatieteilijä Suvi Ronkainen

(2004, 63) käsitteellistää tämän prosessin epäpuhtaaksi konstruktioksi, jossa tutkija luo todellisuutta aineiston ja tulkintojen välisessä refleksiivisessä vuoropuhelussa.

Tällöin myös tämän tutkielman tulosten voidaan osaltaan katsoa heijastelleen kokemusmaailmaani erityisesti sen vuoksi, että asemoidun itse sisäpiiriläiseksi suhteessa tutkimuskohteeseen. Tutkimuksen eettisyyden varmistamiseksi minun olikin erityisen tärkeää huomioida oma asemoitumiseni vapaaehtoisesti lapsettomana naisena, yksinkertaistavien ja yleistävien tulkintojen välttämiseksi (vrt. Juvonen 2017, 398). Oman kokemukseni mukaan naiselle valinta jättäytyä äitiyden kategorian ulkopuolelle linkittyä, jos ei väistämättä, niin ainakin mahdollisesti, ymmärrykseen sukupuolesta. Itselleni vapaaehtoinen lapsettomuus edustaa nimittäin tämän tutkielman taustalla vaikuttavaa ajatusta siitä, että valitun lapsettomuuden kautta voidaan pyrkiä laajentamaan ahtaita ja lokeroivia sukupuolikäsityksiä ja -normeja.

Juvonen (2017, 403) ehdottaa, että sisäpiiriläisenä toimivan tutkijan tulisi omaksua eräänlainen kaksoispositio, tuttuuden ja etäisyyden vuorottelemisen, osana tutkimusprosessia. Tähän kaksoispositioon pyrin myös itse tässä tutkielmassani, toisaalta oman paikantumiseni tiedostaen ja siitä ammentaen, mutta samalla varsinkin aineistoa analysoidessa omiin kokemuksiini etäisyyttä ottaen. Näin pyrin välttämään ilmiön tuttuuden kautta syntyneiden ennakko-ole-tusten refleктоimatonta siirtymistä tutkimustuloksiin. Pyrin lähestymään aineistoa neutraalisti, pyrkien asettumaan haastateltavien asemaan esimerkiksi palaamalla litteroidun aineiston lisäksi haastattelutallenteisiin.

Toinen eettinen pohdintani liittyy vapaaehtoisen lapsettomuuden kulttuurisen keskustelun fokusoitumiseen ilmiön perustelemiseen. Vapaaehtoinen lapsettomuus on valinta, jota tulee erikseen perustella (Rotkirch ym. 2017, 47). Tiedostin, että minun oli tutkijana käsiteltävä tutkittavien näkemyksiä kunnioittavasti ja syvällisesti pohtien, etten olisi omalla tutkielmallani osallistunut yleistävien käsitysten luomiseen vapaaehtoisesti lapsettomista ihmisistä. Tällöin keskiöön nousi sen tiedostaminen, etteivät haastateltavani tai vapaaehtoisesti lapsettomat laajemmin, edusta homogeenistä joukkoa, joiden näkemykset sosiaalisesta todellisuudesta olisivat keskenään lähtökohtaisesti samankaltaisia.

Tutkielmani tulosten kautta toivon kyenneeni luomaan ymmärrystä vapaaehtoisen lapsettomuuden taustojen intersektionaalisesta luonteesta. Intersektionaalisuudella viitataan Nina Lykken (2010, 50–51) teoretisointiin, jonka mukaan erilaiset risteävät ja kasautuvat sosiaalisesti rakennetut erot kohtaavat ja operoivat vallan välineenä. Tällöin esimerkiksi sukupuolta ei voida kohdella itsenäisenä kategoriana, vaan sen jäsentämistapoihin vaikuttavat myös muut koetut erot, kuten rotu, ikä tai luokka. Vaikken tässä tutkielmassa syvällisesti kohdentanut tarkastelua muihin risteäviin eroihin, nähdäkseni myös vapaaehtoinen lapsettomuus kulttuurisesta normista poikkeavana elämäntapana voi muodostaa eräänlaisen intersektionaalisen eron kategorian. Tällöin vapaaehtoisen lapsettomuuden ja sukupuolen kategorioita oli perusteltua tarkastella intersektionaalisesti toisiinsa linkittyvinä ja toisiaan määrittävinä kokemuksina.

Koska tutkimuksen aihe koskettaa sukupuolen ja vapaaehtoisen lapsettomuuden risteämäpintaa, on syytä olettaa, että tutkijana myös oma sukupuoleni saattoi vaikuttaa tutkimustuloksiin sekä tutkittavien suhtautumiseen minuun tutkijana. Sukupuolen roolista tiedon paikantumisessa kirjoittanut Kaija Heikkinen (2010, 220–223, 231–232) näkee, että sukupuoli voi muodostaa tutkimuksessa joko yhdistävän tai erottavan tekijän tutkijan ja tutkittavien välille. Tutkija voi käyttää sukupuoltaan ymmärryksen ja tuttuuden tunteen välineenä, mikäli tutkijaa ja tutkittavia yhdistää sama sukupuoli-identiteetti. Oman tutkielmani kannalta tämä muodostui haastatteluissa kaksipuoliseksi kolikoksi. Koska osa haastateltavista identifioitui kanssani samaan sukupuoli-identiteettiin, mutta osa ei, yhteys haastateltaviin rakentui paikoin epätasaisesti ja näin ollen vaikutti lopulliseen aineistoon.

Tutkimukseni keskiössä oli ihminen ja tämän yksityiset kokemukset, jolloin tutkimusprosessissa on tärkeää vaalia ihmistieteellisen tutkimuksen eettisiä periaatteita. Kunnioitan tutkittavien ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta, sekä varmistin tutkittavien yksityisyyden suojaamisen tutkimusprosessissa kautta linjan. (vrt. Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 7–9.) Käytännössä tämä tarkoitti, että informoin tutkittavia tutkimuksen tarkoituksesta ja sen prosessista, sekä siitä miten haastatteluita tutkimusprosessissa käytetään. Kysyin myös luvan haastatteluotteiden käyttämiseen valmiissa tutkielmassa. Keräsin yksityisyyden suojaamiseksi mahdollisimman vähän ja vain tutkimuksen kannalta perusteltuja tunnistetietoja. Laadin myös

tietosuojaselosteen sekä pseudonymisoimalla muokkasin aineistoa siten, ettei aineisto sisältänyt suoria tai epäsuoria tunnistetietoja. Myöskään haastatteluotteissa käyttämäni nimet eivät vastaa haastateltavien oikeita henkilötietoja. Muokkasin haastatteluotteita kokonaisuudessaan luettavampaan muotoon stilisoimalla, eli poistamalla täytesanoja ja toistoja. (vrt. Aineistonhallinnan käsikirja 2019.)

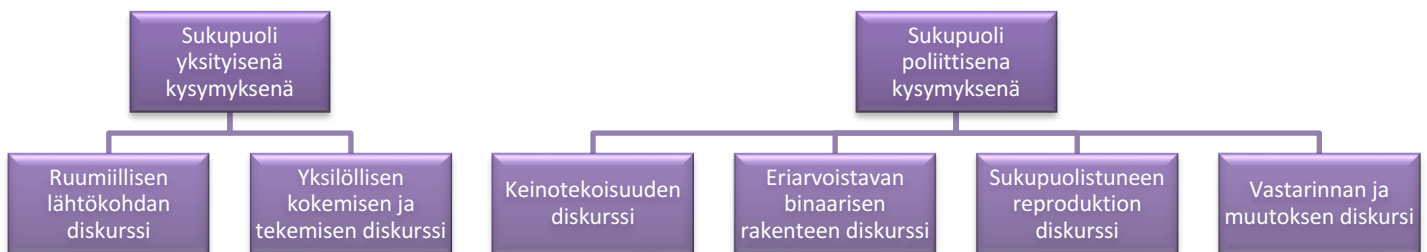
5 Sukupuolen jäsentämisen tavat

Tässä luvussa esittelen tutkielmani keskeisiä tuloksia suhteessa tutkimuskysymyksiini ja queer-teoreettiseen viitekehykseen. Tutkielmassani tarkastelin, miten sukupuolta jäsenetään yhteiskunnallisen ja kulttuurisen pronatalismin kontekstissa, jossa naiseus ja äitiys linkittyvät keskeisesti toisiinsa. Tarkoitukseni oli hahmotella sukupuolen jäsentämisen tapoja ympäristössä, jossa lapsettomuus edustaa kohdullisen henkilön normista poikkeavaa valintaa, sekä tulkitsemaan näitä jäsenystapoja kulttuurisia lisääntymisnormeja vasten. Koska kulttuurissamme äitiys sekä kohdullisen henkilön sukupuoli on pitkään liitetty lähes erottamattomina toisiinsa, tässä tutkielmassani mielenkiintoni olikin pureutua naisten tai kohdullisten henkilöiden sukupuolen jäsentämisen tapoihin silloin, kun äitiyden tai vanhemmuuden kategorioiden ulkopuolelle jättäytyään omasta valinnasta. Lisäksi pyrin hahmottelemaan, miten lisääntymistä ja vapaaehtoista lapsettomuutta jäsenettiin suhteessa sukupuoleen.

Haastateltavat identifioituivat cisnaisiksi tai kohdullisiksi queer-sukupuolisiksi. He jakautuivat luokka-asemaltaan työväenluokkaan ja keskiluokkaan, sekä olivat iältään 20–40-vuotiaita. Kaikki olivat valinneet vapaaehtoisen lapsettomuuden viimeistään varhaisessa aikuisiässä, useat jo huomattavasti nuorempana. Kaikille haastateltaville sukupuoli näyttäytyi asiana, jota oli pohdittu paljon. Haastateltavat kokivat ymmärryksensä sukupuolesta olevan usein normatiivisia sukupuolikäsityksiä moninaisempia, joskin käsitykset eriytyivät toisistaan haastateltavien välillä. Queer-sukupuolisten näkökulmat erosivat cisnaisista siten, että heillä sukupuolisuuden teoreettinen käsitteistö esiintyi puheessa spontaanimmmin, cisnaisten puheen sukupuolesta ollessa pääasiallisesti arkisempaa. Myös vastaajien koulutustausta ja työ yhdenvertaisuuden parissa vaikutti tapoihin käsitteellistää sukupuolta. Esimerkiksi korkeakoulutasoisia

yhteiskunta-alan, psykologian ja sukupuolentutkimuksen opintoja suorittaneet lähestyivät sukupuolta teoreettisemmin, kun taas työväenluokkaa edustavat lähestyivät sukupuolta pragmaattisempaan kysymyksenä. Myös haastateltavien ikä vaikutti sukupuolen jäsentämisen tapoihin, sillä nuoremmat käsitteellistivät sukupuolta queerimmin, vanhempien haastateltavien näkemysten edustaessa useammin essentialistisempia elementtejä.

Kun tarkastelin, millaisin puhetavoin haastateltavat jäsensivät sukupuolta, löysin aineistosta kaksi päädiskurssia, jonka kautta sukupuolta lähestyttiin. Näitä olivat puhettavat sukupuolesta 1. *yksityisenä kysymyksenä* sekä tämän vastinpariksi asettuvana 2. *poliittisena kysymyksenä*. Näiden kahden päädiskurssin alle asettui yhteensä kuusi erilaista tapaa jäsentää sukupuolta, jotka olen nimennyt *ruumiillisen perustan diskurssiksi, yksilöllisen kokemuksen ja tekemisen diskurssiksi, keinotekoisuuden diskurssiksi, eriarvoistavan binaarisen rakenteen diskurssiksi, sukupuolistuneen reproduktion diskurssiksi* sekä *vastarinnan ja muutoksen diskurssiksi*. Seuraavissa alaluvuissa esittelen kahta sukupuolen jäsentämisen puhetapaa sekä näiden aladiskusseja, ja pohdin näiden välisiä suhteita suhteessa toisiinsa sekä työni teoreettiseen viitekehykseen ja aiempaan tutkimukseen.

Kuva 1. Sukupuolen jäsentämisen puhetavat

5.1 Sukupuoli yksityisenä kysymyksenä

Diskurssissa, joka korosti sukupuolta yksityisenä kysymyksenä, sukupuoli kehystyi yksilöllisenä ja henkilökohtaisena asiana. Sukupuolen teemaa käsiteltäessä tämä oli yleensä lähtökohta, josta käsin aihetta alettiin lähestyä, muiden diskurssien ilmentyessä myöhemmin haastattelujen edetessä. Diskurssi jäseni sukupuolta yksityisenä, henkilökohtaisena ja identiteettitaso-

kysymyksenä, joskin siitä oli erotettavissa kaksi erilaista lähestymistapaa, aladiskurssia. Aladiskursseissa sukupuolta käsitteellistettiin joko essentialistisesti biologisena ja ruumiillisuuden perustavana entiteettinä tai performatiivisesti yksilöllisenä kokemisena ja tekemisena. Seuraavissa alaluvuissa käsitteelen näitä aladiskursseja suhteessa toisiinsa tutkielmani teorioiden valossa.

5.1.1 Ruumiillisen lähtökohdan diskurssi

Yleisesti aineistossa esiintyvä diskurssi kehysti sukupuolta ruumiillisena ja elimellisenä entiteettinä. Tämä oli usein ensimmäinen määritelmä, minkä kautta sukupuolta jäsennettiin. Sukupuolen nähtiin tällöin muotoutuvan biologisen materian, ruumiin perustalle. Diskurssissa sukupuolta jäsennettiin ruumiillisuuden, kuten genitaaliden, rintojen ja synnytyselinten kautta. Myös ruumiin fysiologisia toimintoja, kuten hormonitoimintaa, korostettiin sukupuolellisena toimintona. Puhetavassa sukupuolta käsitteellistettiin sukupuolielinten termin kautta, jolloin sukupuoli jaoteltiin elinten perusteella kaksinapaisesti. Tällöin diskurssin voidaan nähdä edustavan teoreettisesti biologisen essentialismin tapaa kehystää sukupuolta, jossa sukupuolen nähdään muotoutuvan olemuksellisesti, entiteettinä, materiaalsen ruumiin perustalle. (Devor 1989, 43; Di Quinzio 1993, 2.)

Meillä on fyysinen keho, joka edustaa jompaa kumpaa kahdesta vaihtoehdosta. Jos mä mietin ihan fyysisesti, lääketieteellisesti, niin esimerkiksi sukupuolielimet on erilaiset.
(Sanna, cisnainen)

Jos on syntynyt tytöksi, niin murrosiässä toki hormonitoiminta tekee tietyt jutut. Ja jos pojaksi, niin tapahtuu tietyt asiat. (Noora, cisnainen)

Ruumillisuuden määräämä sukupuoli oli luonteeltaan kategorisoivaa ja determinististä. Materiaalisena entiteettinä sukupuoli ymmärrettiin kaksinapaisena järjestyksenä, jakona naiseuteen ja miehuuteen (Juvonen, Rossi & Saresma 2010, 12). Tällöin se tuli uusintaneeksi myös queer-teoreetikkojen osoittamaa cisnormatiivisuutta, binaarisen sukupuolijärjestyksen nostamista itsestäänselvyyden jalustalle (Butler 2006, 251; Pulkkinen 2000, 50). Tällöin puhetavassa

rajattiin diskursiivisesti identiteetti-positioiden ulkopuolelle kaksinaisuus-teen sopimattomat identiteetit (vrt. Walters 2005, 7–8).

Diskurssissa korostettiin lääketieteen roolia sukupuolen määrittelijänä. Tämä näyttäytyi sukupuolen jäsentämisessä muun muassa ruumiillisten sairauksien diagnosoimisen ja hoitamisen tai hormonitoiminnan vaikutuksen tunnustamisen kautta. Puhetapa sukupuolesta lääketieteellisenä entiteettinä kuvastaakin länsimaiselle kulttuurille tyypillistä tapaa käsitteellistää sukupuolta biotieteellisten tiedontuotannon prosessien pohjalta (vrt. Irni, Meskus & Oikkonen 2014, 19).

Mulla on rinnat ja kohtu. Mun sukupuoli, mihin se vaikuttaa eniten, on, että minkälaisia sairauksia mulle voi tulla. Rintasyöpäriski on olemassa. Munasarjasyöpäriski. Että saan terveydenhuollossa mun kehoa vastaavaa hoitoa. (Noora, cisnainen)

Tällöin puhetapaan liittyi myös lääketieteellisten diskurssien tavoin uskomus kaksinausisen sukupuoli-järjestyksen lisäksi luonnollistetusta terveydestä ja tämän implisiittisenä vastinparina sairaudesta. (vrt. Irni, Meskus & Oikkonen 2014, 19.) Diskurssissa muun muassa luonnollistettiin feminiinisten ja maskuliinisten piirteiden esiintyminen terveenä osana sukupuolta. Samalla kuitenkin sukupuolineutraaleilta tai sukupuolettomilta identiteeteiltä evättiin implisiittisesti ”terve” ja ”tasapainoinen” sukupuolisuus.

Kaikissa meissä on feminiininen puoli, kaikissa on maskuliininen puoli. Se on mun mielestä tärkeä, että ne on tasapainossa. On tervettä feminiinisyttä ja tervettä maskuliinisuutta jokasessa. Ei yritetä viedä mitään yli, eikä yritetä kompensoida. (Virva, cisnainen)

Ruumiillisuuden ja lääketieteellisyyden lisäksi diskurssissa sukupuolta kehystettiin luonnontieteellisenä biologisena entiteettinä, viitataan luontoon, eläinkuntaan sekä uroksiin ja naarasiin (vrt. Irni, Meskus & Oikkonen 2014, 19). Tällöin sukupuoleen tulkittiin liittyvän olemuksellisia ja luonnollistettuja ”faktoja”, jotka esiintyivät diskurssissa Holly Devorin (1989, 1) kuvailemina sukupuoleen liitettyinä itsestäänselvyyksinä. Näitä olivat muun muassa uskomus miesten voimakkuudesta, jolloin fyysiset työt ovat heille luonnollisempia (vrt. Di Quinzio 1993, 2). Myös

lisääntymisen ja reproduktion liittäminen sukupuoleen näyttäytyi itsestäänselvänä sukupuolen jatkumona. Diskurssissa kohdun ja munasarjan omaaviin liitettiin sukupolvien välisen sosiaalisen uusintamisen vastuu ja rooli. Tällöin suhtautumisen reproduktioon voidaan nähdä, kuten Marianne Liljeström (1996, 132) teoretisoi, ilmentävän eksplisiittisesti diskurssissa esiintyviä essentialistisia sukupuolikäsityksiä. Tällöin sukupuolikäsitykset näyttäytyvät myös deterministisinä, sillä niiden tulkittiin tuottavaa fyysisen kehon määräämiä työnjakoja sekä kuten seuraava haastatteluote osoittaa, sukupuolittuneita lisääntymisnormeja (vrt. Newton & Stewart 2013, 306–307).

Tietenkin on joitakin sukupuolisia asioita, mitkä on faktoja. Kuten se, että jos on kohtu ja munasarjat, sinä olet se, joka raskautuu ja synnyttää uutta elämää. Se on biologinen fakta myös tuolla eläinmaailmassa ja luonnossa. (Sanna, cisnainen)

Toisaalta luonnontieteellisyyttä korostavassa puhetavassa luontoa ja biologiaa käytettiin myös essentialistisen ja binaarisen sukupuolikäsityksen haastajana ja kritiikkinä. Tällöin esimerkiksi merihevosten urosten synnyttämiseen perustuvalla lisääntymistavalla haluttiin osoittaa lisääntymisnormien kulttuurista ja konstruktionistista luonnetta, jonka kautta myös sukupuolen ruumiillista itsestäänselvää perustaa haastettiin. Diskurssia käytettiin puolustamaan muun muassa transsukupuolisten oikeutta lisääntyä, erottamalla sukupuoli ja biologia toisistaan.

Eikö merihevoset oo tunnettuja siitä, että koiraspuolinen synnyttää? Se hautoo pennut mahassaan ja synnyttää ne. Onko se mennyt väärin silloin joskus 1000 vuotta sitten, kun on määritelty, että naaraspuolinen synnyttää? Jos on vaikka transsukupuolinen ihminen. Se on hänen oma asiansa, mikä ikinä se sukupuoli onkaan. Hän voi silti synnyttää, jos biologia antaa siihen periksi. (Maija, cisnainen)

Luonnollistettu sukupuoli näyttäytyi deterministisenä myös suhteessa seksuaalisuuteen, sillä kaksinapainen sukupuolijako naiseuteen ja miehuuteen sai jatkumokseen heteroseksuaalisuuden oletuksen. Siten diskurssissa korostui queer-teoreettisen ajattelun mukaisesti sukupuolen ja seksuaalisuuden kulttuurinen toisiinsa kietoutuneisuus sekä Judith Butlerin (2006, 251) teo-

retisoima heteromatriisi, jonka Butler argumentoi jäädyttävän naiseuden ja miehuuden normatiiviset kategoriat toinen toisensa kautta. Esimerkiksi haastateltava Maija kertoi, kuinka hänen ystävänsä on löytänyt naiseutensa aiempaa perinteisempiä sukupuolirooleja performoivan heteroparisuhteen myötä. Tällöin naiseuden voidaan tulkita rakentuvan feministisen teoretisoinnin mukaisesti kaksinapaisen vastinparinsa, miehuuden kautta. Mies on ensisijainen sukupuoli, ja nainen tämän kautta määrittyvä ”toinen” (Beauvoir 2009, 9–12).

Esimerkiksi mun ystävällä on ollut sellasia parisuhteita, missä hän on ollut aina se, joka tienaa enemmän, hoitaa kaiken ja tekee sitä, tätä, tota. Nyt (hän) on ensimmäistä kertaa sellaisessa parisuhteessa, missä miehelläkin on omaa rahaa. Se on 'boom' yhtäkkiä ruvennut maalaamaan kaikkia tosi seksuaalisia tauluja, ja nyt vasta löytänyt naiseutensa, tiäksä. (Maija, cisnainen)

Kokonaisuudessaan ruumiillisen lähtökohdan diskurssin voidaan nähdä edustavan essentialistista käsitystä sukupuolesta. Puhetapa sisälsi uskomuksia sukupuolen biologisesta perustasta ja binaarisuudesta. (Devor 1989, 43; Di Quinzio 1993, 2; Juvonen, Rossi & Saresma 2010, 12.) Sukupuolikäsitykset näyttäytyivät tällöin myös seurauksellisina. Ne tuottivat käsityksiä heteroseksuaalisuuden normatiivisuudesta (Butler 2006, 251) sekä lisääntymisestä sukupuolittuneena toimintana (Newton & Stewart 2013, 306–307). Lisäksi puhetavassa korostuivat luonnollistetut dualismit, kuten naiseus ja miehuus, terveys ja sairaus sekä luonnollisuus ja epäluonnollisuus. Siten diskurssissa sukupuolen jäsenystävät kuvastavatkin biotieteen ja tiedontuotannon prosessien traditionaalisesti tuottamia käsityksiä ihmisyydestä. (Irni, Meskus & Oikkonen 2014, 19.)

5.1.2 Yksilöllisen kokemisen ja tekemisen diskurssi

Aineistossa yleisesti esiintyvänä diskurssina näyttäytyi tapa kehystää sukupuolta identiteettopoliittisena kokemuksellisenä asiana. Muihin diskursseihin verraten puhetapa sukupuolesta yksilöllisenä kokemisena ja tekemisenä oli luonteeltaan henkilökohtaisin. Siinä korostui eniten pohdintaa myös omasta sukupuolikokemuksesta. Kaikki haastateltavat olivat käsitelleet runsaasti omaa sukupuolikokemustaan, mutta diskurssi korostui erityisesti queer-sukupuolisten

kohdalla. Tämä saattaa johtua heidän marginaalisesta asemoitumisestaan, joka haastaa luonnollistetun sukupuolijärjestyksen kaksinapaisuuden normatiiveja (Juvonen, Rossi & Saresma 2010, 12), sekä tämän seurauksena koetusta queer-haavoittuvuudesta (Parhe & Sundenkaarne 2020, 145), jolloin omaa sukupuolikokemusta joutui perustella muille enemmän cissukupuolisuuteen verraten. Yleisesti diskurssissa sukupuolta jäsennettiin yksilön henkilökohtaisena sukupuolikokemuksena sekä tämän ilmaisemisena vapaasti ilman stereotyyppien ja normatiivisuuksien vaikutusta. Siten diskurssin ote sukupuoleen olikin osin ideologinen ja utopistinen, sillä siinä tunnistettiin sukupuoleen liittyvien kulttuuristen normatiivisuuksien sekä sukupuoleen liitetyn biologisen materian olemassaolo, mutta yksilötason kokemus sukupuolestaan irrotettiin niiden vaikutuspiiristä erilliseksi.

Sukupuoli on ihmisen oma kokemus siitä, kuka hän on. Muilla (ei) oo siihen nokan koputtamista. (Sanna, cisnainen)

Mäkin oon muunsukupuolinen lähtökohtaisesti, mutta onhan mulla edelleen ulkoisesti naisen kehonosat. Se mitä sukupuoli ulkoisesti on, voi olla aivan eri, mitä sukupuoli sisäisesti on. (Essi, queer-sukupuolinen)

Sukupuolen määrittelyssä sisäinen kokemus nostettiin biologista materiaa dominoivaksi. Siten puhetapa asettui haastamaan eksplisiittisesti ruumiillisen perustan diskurssia, joka pääasiassa korosti biologian roolia sukupuolen määrittelyssä. Diskurssi ei ollut kuitenkaan biologisen essentialismin tuottamasta cisnormatiivisuudesta irrallinen, sillä kaksinapainen jako naiseuteen ja miehuuteen säilyi usein implisiittisenä lähtökohtana, vaikka henkilökohtainen kokemus sukupuolesta nostettiin ideologisesti sen yläpuolelle (vrt. Butler 2006, 251; Pulkkinen 2000, 50). Tällöin puhettavassa binaarisen sukupuolijärjestyksen haastavat tavat ilmentää sukupuolta evättiin diskursiivisesti, rajaamalla sukupuolen sallitut kategoriat naiseuteen ja miehuuteen cisnormatiivisesti.

Mun mielestä siitä (kehosta) erillisenä on ei-kehollinen sukupuoli. Mä uskon, että on kaks määritelmää, ja molemmat on mun mielestä oikein. Mä en kiellä biologiaa, että ei ole naaraita ja uroksia, niinku kaikissa muissakin lajeissa... Mutta en myöskään

missään nimessä kiellä sitä, että miten henkilö itse kokee. Kokeeko hän olevansa nainen, kokeeko hän olevansa mies? (Virva, cisnainen)

Diskurssi osoitti siten, kuten muun muassa queer-ajattelijat Hausman (1999, 197) ja Sedgwick (2008, 27–29) ovat teoretisoineet sex/gender-systeemiä kritisoidessaan, ettei sosiaalisen sukupuolen identiteettikategorioita ole rajattomasti, vaan sosiaalinen sukupuoli emansipatorisesta pyrkimyksestään huolimatta pohjautuu biologiseen ja binaariseen sukupuolijärjestykseen. Sukupuolen luonnollistaminen olikin nähtävissä myös tämän työn yksilöllisen kokemisen ja tekemisen diskurssissa. Vaikka osaltaan puhettavassa erotettiin diskursiivisesti biologian rooli sukupuolen kokemuksellisuudesta, toisaalta diskurssissa oli sisäänrakennettuna myös oletus sukupuolikokemuksen ja ruumiillisen materian kytköksestä. Tämä oli havaittavissa esimerkiksi Aatoksen esille tuomassa sukupuoliristiriidan näkökulmassa. Puhettavassa pohdittiin tällöin muun muassa sukupuolikokemukseen sopimattoman genitaalialueen olevan ahdistusta aiheuttavaa, jolloin sukupuolikokemusta ei mielletty kehosta riippumattomana tai siitä irrallisena:

Vaikka yhtäkkiä miesoletetulle rakennetaan vagina tai vulva, ei hän ala tuntemaan, että hän on nainen. Hän luultavasti vaan ahdistuisi siitä. (Aatos, queer-sukupuolinen)

Yksilöllisen sukupuolikokemuksen nähtiin johtavan yksilölliseen sukupuolen ilmaisemiseen, performointiin (vrt. Butler 2006, 229). Tällöin sukupuolisuutta tulkittiin ilmaistavan muun muassa pukeutumisen, ulkoisen ilmaisun ja käyttäytymisen kautta. Sukupuolen performaatio jaettiin lähtökohtaisesti toisista erillisiin feminiiniseen ja maskuliiniseen ilmaisuun. Tällöin esimerkiksi huoliteltu ulkonäkö, mekot tai korkokengät miellettiin feminiiniksi tavoiksi ilmaista sukupuolta, kun taas lyhyet hiukset ja rento ulkonäkö maskuliinisiksi. Myös kotitöiden ja harrastusten feminiinisyyttä ja maskuliinisuutta pohdittiin. Esimerkiksi autonrenkaiden vaihto tai amerikkalainen jalkapallo harrastuksena näyttäytyivät maskuliinisina, kun taas esimerkiksi hoiva ja neulonta harrastuksena feminiinisinä.

Leikitään, että naisoletetulla on siilitukka. Me oletamme heti lähestulkoon, että hän on kiinnostunut naisista. Tällaiset ulkoiset piirteet, et se kertoisi enemmän henkilön

seksuaalisuudesta, vaikka selvästi (se) voisi kertoa sukupuolesta. Tai siitä omasta kokemuksesta. (Aatos, queer-sukupuolinen)

Edellisessä lainauksessa Aatos pohtii, että binaarisessa sukupuolijärjestyksessä ”vastakkaiseen” sukupuolikategoriaan liitetty ulkoinen performatiivi yhdistetään usein olettamukseen homoseksuaalisuudesta. Hän tulkitsee, että maskuliininen performaatio naisoletetulla saattaa kertoa seksuaalisuutta osuvammin sukupuoli-identiteetistä. Näkemys osoittaa käytännössä queer-teoreetikkojen kritisoimaa sukupuolen ja seksuaalisuuden kulttuurista yhteenkietoumaa. Muun muassa Suzanna Walters (2005, 7–8) esittää, että normatiiviseksi rakennettu heteroseksuaalisuus luo käsityksen normaalista ja oikeasta, mutta myös epänormaalista ja väärästä. Nämä ”oikeat ja väärät” performatiivit laajenevat seksuaalisuuden olettamisen perustalta myös käsityksiin sukupuolesta. Tällöin esimerkiksi lyhyet hiukset liitetään paitsi homoseksuaalisuuteen, myös normatiivia haastavaan sukupuoli-identiteettiin. Tällöin diskursseissa korostui Butlerin (2006, 56–57, 229) teoretisoima sukupuolen performatiivien pakkoisto, jolloin essentialistisen sukupuolikäsityksen pohjalta sallitaan vain ”oikeanlaisia” sukupuolittuneita ilmaisutapoja, käyttäytymiskaavoja ja toistoja.

Toisaalta henkilökohtaisesti feminiinistä ja maskuliinista sukupuolen ilmaisua performoitiin myös spektrillä muuntuen sekä androgynisti. Sukupuoli ei näyttänyt kenenkään haastateltavan kohdalla essentialistisena entiteettinä, vaan muuttavana ja huokoisena prosessina. Mielenkiintoista on, että kaikki haastateltavat olivat kokeneet sukupuolikokemuksensa, joko nykyisellään tai jossain vaiheessa elämäänsä, kohdullisen henkilön kulttuurista normatiivia maskuliinisemmaksi. Sukupuolikokemukseen liitettiin kuvailuilmaisuja muun muassa poikamaisuudesta tai ”poikatyttöydestä”. Osalla sukupuolikokemus oli ollut lapsuudessa tai varhaisessa aikuisuudessa maskuliinisempi, mutta iän myötä feminiinisen ilmaisun koettiin lisääntyneen. Suhtautuminen sukupuoleen spektrinä mukailee queer-teoreetikkojen näkemyksiä sukupuolesta liminaalina tilana, joka ylittää hegemonisena näyttäytyvät naiseuden ja miehuuden kategorisoinnit (Sedgwick 2008, xvi, 88; Nicholas 2014, 18–19, 31; Pulkkinen 2000, 48–49; Perreau 2016, 80).

Diskurssissa kokemukseen omasta sukupuoli-identiteetistä ei nähty vaikuttavan kulttuuriset tekijät, kuten heteronormatiivisuus tai cisnormatiivisuus (Butler 2006, 251; Pulkkinen 2000,

50), eikä sukupuolen kulttuurinen pakkotoisto (Butler 2006, 56–57, 229). Sen sijaan henkilökohtaisen sukupuolikokemuksen nähtiin kumpuavan sisäisesti. Esimerkiksi cisnaisiksi identifioituvan Sannan kokemus sukupuolesta oli ollut elämänhistoriassaan, mutta myös tilanteisesti huokoinen. Lapsena Sanna oli identifioitunut pojaksi, nuorena aikuisena sukupuolettomaksi, ja myöhemmin nelikymppisenä naiseksi. Hän kutsui sukupuolikokemustaan spektriksi, jossa voi liminaalisti liikkua:

En koe, että sukupuoli tai sukupuolen kokemus, olis kiveen hakattu juttu kaikilla ihmisillä. Välillä on kausia, jolloin on enemmän miesmäinen olo – että äijänä valloitan maailman. Välillä on taas päiviä, jolloin vaan on. Ja sitten päiviä, että naisena valloitan maailman. Se vaihtelee. Mähän olen syntynyt naiseksi ja mä koen nelikymppisenä olevani nainen. Mutta oon ollut täysin poikatyttö lapsena. Olin sitä mieltä yhdeksänvuotiaana, että poika olis ollut parempi. Siihen ei oo (liittynyt) mitään kulttuurisidonnaista juttua myöskään. (Sanna, cisnainen)

Vaikka moni haastateltava koki sukupuolen kokemuksellisena asiana tärkeäksi osaksi identiteettiä, näin ei ollut aina. Kahdelle haastateltavalle, syntymässään naiseksi määritellylle, queer-sukupuoliselle Essille sekä cisnaiselle, Kaisalle, sukupuoli kokemuksellisena asiana oli vähäisessä, ellei merkityksettömässä, roolissa. Essille sukupuoli ei näyttäytynyt keskeisenä identiteetin jäsentäjänä, vaikka hän näki ilmaisevansa sukupuolikokemustaan queer-teorian mukaisesti spektrillä, jossa yhdistyy sekä maskuliinista että feminiinistä performatiota (vrt. Sedgwick 2008, XVI, 88; Nicholas 2014, 18–19, 31; Pulkkinen 2000, 48–49; Perreau 2016, 80). Hänen sukupuolettomuutensa performatioiden voidaan nähdä osoittavan myös Julkusen (2010, 10) teoretisoimaa länsimaista sukupuoletona järjestystä (*post gender*), jossa sukupuoli ei enää samalla tavalla määrittele yksilön identiteettiä.

Niinku sosiaalisesta näkökulmasta, ei se (sukupuoli) merkitse mulle mitään. Lähtökohdastani mulla ei välttämättä olis sukupuolta ollenkaan. Mä pikemminkin lähtisin sille suunnalle, et preferoisin olevani täysin sukupuoleton. (Essi, queer-sukupuolinen)

Yksilöllisen kokemuksen ja tekemisen diskurssissa sukupuolta kehystettiin kokonaisuudessaan yksilön oman performoinnin kohteena (vrt. Butler 2006, 229; Pulkkinen 2000, 50). Tällöin siinä

korostettiin persoonallista, osin sisäsyntyiseksi kehystettyä, sukupuoli-ilmaisua. Diskurssissa hahmoteltiin sukupuolikokemuksen henkilökohtaisuutta, jolloin se jäseni sukupuolta muihin diskursseihin verraten eniten yksityisenä kysymyksenä. Diskurssi asettui osin haastamaan *ruumiillisen lähtökohdan diskurssia*, joka korosti sukupuolta ruumiillisena entiteettinä. Sen sijaan yksilöllinen sukupuoli-ilmaisuu nähtiin biologista materiaalisuutta dominoivana sukupuolen jäsentämisessä. Diskurssissa varsinkaan omaan sukupuolikokemukseen ei kuitenkaan nähty vaikuttavan myöskään kulttuuriset tekijät, kuten hetero- tai cisnormatiivisuus (Butler 2006, 251; Pulkkinen 2000, 50), eikä sukupuolen kulttuurinen pakkotoisto (Butler 2006, 56–57, 229).

5.2 Sukupuoli poliittisena kysymyksenä

Sukupuolen poliittisuutta korostavassa puhetavassa sukupuoli kehystettiin yhteiskunnallisena kysymyksenä sen sijaan, että se olisi yksilötason identiteetti-positioihin liittyvä kysymys. Siten diskurssi sisälsi osin vastakohtaisia jäsennostapoja edelliselle, sukupuolta yksityisenä kysymyksenä kehystävälle diskurssille. Poliittisena kysymyksenä sukupuolta jäsentävä puhetapa muokkaili feministisen teoretisoinnin aktivistista ja ideologista otetta, jolloin aiemmin yksityisenä pidetystä sukupuolesta on tehty julkista ja ”henkilökohtaisesta poliittista” (Sullivan 2006, 7). Tämä osoittaa, kuten esimerkiksi Oriel Sullivan (2006, 7) esittää, sukupuolikeskustelun nousseen feministisen teoretisoinnin ja akateemisen kentän lisäksi julkiseen ja poliittiseen keskusteluun. Sukupuoli on kysymyksenä yhteiskunnallisesti ajankohtainen.

Diskurssissa korostui tapa jäsentää sukupuolta valtaan liittyvänä kysymyksenä. Se sisälsi osin ontologisia pohdintoja sukupuolen lähtökohtaisuudesta ja kulttuurisesta rakentuneisuudesta sekä eriarvoistavuudesta. Lisäksi se suhtautui sukupuoleen aktivistisesti muutokseen tähtäävänä kysymyksenä. Diskurssi edusti kokonaisuudessaan queer-teoretisoinnin mukaisia käsityksiä, jolloin sukupuolta ei ensisijaisesti tulkita yksilöllisenä identiteettikategoriana, vaan hierarkioihin ja eriarvoisuuteen liittyvänä kysymyksenä (Morland & Willox 2005, 2, 4; Walters 2005, 19). Seuraavaksi käsittelemme yksityiskohtaisemmin puhetavassa esiintyneitä ja toisistaan eriäviä tapoja jäsentää sukupuolta, *keinotekoisuuden, eriarvoistavan binaarisen rakenteen, sukupuolistuneen reproduktion sekä vastarinnan ja muutoksen* aladiskursseja.

5.2.1 Keinotekoisuuden diskurssi

Yksilöllisen kokemisen ja tekemisen diskurssissa esiintynyt näkemys sukupuolesta kokemuksesta, joka erotettiin biologisuudesta itsestäänselvänä lähtökohdaksi, sivuaa diskurssia, jossa sukupuoli kehystettiin ontologiseksi ja tiedontuotannon valtaan liittyväksi kysymykseksi (vrt. Irni, Meskus & Oikkonen 2014, 19). Yksilöllisen kokemisen ja tekemisen diskurssiin verraten *keinotekoisuuden diskurssiksi* nimeämäni puhetapa kuitenkin kehysti sukupuolta henkilökohtaista kokemusta laajempaan, painottaen sen taustalla operoivia valtajärjestelmiä. Diskurssissa sukupuolta sanallistettiin ihmisten, tieteen, kulttuurin, kielen ja historiallisten prosessien tuottamana illuusiona, ei-minään. Diskurssi asettui siten haastamaan ennen muuta *ruumiillisen perustan diskurssin* entiteettinä näyttäytyvää käsitystä sukupuolesta, mutta myös sisäistä kokemusta korostavaa *yksilöllisen tekemisen kokemisen ja tekemisen diskurssia*. Sukupuolta ei nähty yksilön, vaan vallan kysymykseksi.

Puhetapa esiintyi eritoten queer-sukupuolisen Essin sekä cisnaissukupuolisen Kaisan tavoissa jäsentää sukupuolta, mutta myös muut haastateltavat liittivät sukupuoleen tämänkaltaisia tulintoja. Tällöin ei feminiiniselle tai maskuliiniselle performatiiville, eikä myöskään biologiselle ruumiillisuudelle annettu painoarvoa osana sukupuolisuutta. Esimerkiksi Kaisan ja Essin puheissa korostui näkemys sukupuolesta luonteeltaan genealogisena, lähtökohdattomana ja olemuksettomana (Butler 2006, 56–57), jolloin eksplisiittisesti irtisanouduttiin sukupuolen luonnollistamisesta ja biologisesta essentialisoinnista. Näiden kautta sukupuolikäsitysten tulkittiin olevan queer-teorian mukaisesti länsimaisen biotieteen tiedontuotannon sekä yhteiskunnassa operoivien valtajärjestelmien tuote (vrt. Liljeström 2004, 9; Heikkinen 2010, 215; Ronkainen 2004, 44–46, 48).

Mä en nää sukupuolelle kauheasti mitään luonnollista kohtaa. Kaikki on oman kulttuurin ja sosiaalisen kanssakäynnin, yhteiskunnan rakenteiden, tuottamaa sukupuolta. Tiede ja biologia, ja mitä ollaan tuotettu kehoista, ja mitä kaikkea sukupuoleen liittyvää ollaan liitetty kehoihin – kaikki tieto mitä tuotetaan, on vaan ihmisten tuottamaa. Se vie voimaa siltä, että tietty keho johtaa tiettyyn sukupuoleen, joka johtaa tiettyyn ilmasuun. Mulla sen (sukupuolen) ei tarvii kiinnittyä konkreettisesti mihinkään. Todella

semmoinen liukuva, häilyvä ei-mikään, ennen kuin siitä (sukupuolesta) on tehty joku.
(Kaisa, cisnainen)

Diskurssi mukaili Butlerin (2006, 56–57) teoretisoimaa queeria näkökulmaa sukupuolesta genealogisena omaisuutena, joka kyseenalaistaa sukupuolen olemuksellisuutta eli itsestäänselvänä pidettyä biologista pohjaa tai lähtökohtaisuutta (ks. Pulkkinen 2000, 47–49). Sen sijaan diskurssissa kiinnitettiin huomio kriittisellä queer-katseella historiallisiin prosesseihin sekä länsimaisen tieteen harjoittamaan valtaan, jonka kautta sukupuolikäsitykset tulkittiin muotoutuneen. Tällöin sukupuolen ymmärrettiin olevan Butlerin (2006, 56) ajattelun mukaisesti ennen muuta diskursiivinen, jolloin sukupuolen uskotaan tulevan olevaksi kielellisen käsitteellistämisen kautta. Näkemys sukupuolesta diskursiivisena kehystää sukupuolta myös L. Austinin (1962) teoretisoimana performatiivisena puheena (*perfromative speech*), jonka mukaan kielelliset representaatiot ja diskurssit eivät neutraalisti kuvaile asioita, vaan osallistuvat niiden tuottamiseen (ks. Pulkkinen 2000, 52). Puhetavassa sukupuolta kehystettiin sukupuolittuneen puheen ja kulttuuristen diskurssien tuottamana, jolloin esimerkiksi sukupuolitettujen nimivaihtojen, ammattinimikkeiden ja adjektiivien tulkittiin tuottavan käsityksiä sukupuolesta. Muun muassa Aatos pohti sukupuolittuneiden ammattinimikkeiden tuottavan käsityksiä virheellisesti miesten ja naisten töistä. Näin esittää myös Speer (2005, 22), jonka mukaan sukupuolittunut sanasto tuottaa essentialistista kaksinapaisuuteen perustuvaa sukupuolijärjestystä ja sallittuja tapoja performoida sukupuolta.

Vaikka diskurssi kritisoi sukupuolen olevan kielenkäytön tuottama ja ”tehty” asia, sukupuolen käsitteellistäminen nähtiin kuitenkin tärkeäksi kulttuurisen keskustelun, poliittisen päätöksenteon ja muutoksen vuoksi. Sen sijaan sukupuolen itsensä vuoksi käsitteellistämiseen ei nähty ontologista tarvetta (Parker 1992; sit. Jokinen 2004, 192). Käsitteellistäminen tulkittiin tällöin muutoksen välineeksi:

Mä puhun tavallaan sukupuolista, mut käytän sitä enemmän semmoisena, että muut ymmärtää. Että politiikassa pystytään esimerkiks käsitellä yhtään mitään. Jos sä sanot, että sukupuolta ei oo olemassa, niin miten vaikka hoidetaan translaki, ynnä muut jutut. Tavallaan pakko antaa jotain raameja, nimikkeitä, termejä, käsitteitä, että sä pystyt puhumaan näistä asioista. (Kaisa, cisnainen)

Diskurssissa sukupuolen käsitteellistäminen tulkittiin pitkänä historiallisena prosessina. Tällöin kyseenalaistettiin sukupuolen itsestäänselvänä pidettyä ruumiillista lähtökohtaisuutta (vrt. Pulkkinen 2000, 47–49), mutta myös tämän perustalle rakentuneita sukupuolen konstruktionistisia koodistoja (Rossi 2010, 22; Karkulehto & Rossi 2017, 9; Hekanaho 2010, 151–152) haastamalla implisiittisesti näiden tuottamaa kaksinaisuusua.

1900-luvulla meidän elämään (on) rakennettu ajatus, että naiset pukeutuu mekkoihin ja miehet pukuihin, tai (että) värit on jotain tiettyä. Jos sen mukaan mennään, niin joku 5-vuotias poika, joka pukeutuu mekkoihin ja tykkää punaisesta määritteli itse sukupuoltaan tytöksi. Mikä ei mun mielestä pidä paikkaansa. Meidän rakentama illuusio tavallaan. (Maija, cisnainen)

Diskurssiin oli sisäänrakennettuna queer-teoreetikkojen, kuten Butlerin (2006, 56–57), Sedgwickin (2008, 27–29, 40) ja Nicholasin (2014, 31, 34), esittämä biologisen (*sex*) ja sosiaalisen (*gender*) sukupuolen jaottelun kritiikki, jossa sosiaalisen sukupuolen performatiivit tulkitaan olevan biologiselle pohjalle palautuvia. Puhetavassa kritiikkiä esitettiin muun muassa historiallisesti rakentuneita biologisia käyttäytymismalleja kohtaan, sekä irrotettiin niiden rooli sosiaalisen todellisuuden jäsentämisessä nykyisin.

Meillä on tiettyjä biologisia käyttäytymismalleja ollut menneisyydessä. Mä näkisin, että ollaan kehitytty ihmisinä tosi paljon eteenpäin. Mitkä tulee biologiasta, niin niiden merkitys muuttuu aivan erilaiseksi, kun me ihmiskuntana kehitytään. Tämmöset käyttäytymismallit, ne ei oo sosiaalisessa mielessä merkityksellisiä. (Essi, queer-sukupuolinen)

Keinotekoisuuden diskurssissa sukupuoli jäsenettiin ontologisenä kysymyksenä, tehtynä ja tuotettuna asiana, jolla ei ole luonnollista lähtökohtaa (Butler 2006, 56–57). Tällöin korostettiin biotieteen ja yhteiskunnallisten rakenteiden valtaa sukupuolikäsitysten muotoutumisen prosessissa (Irni, Meskus & Oikkonen 2014, 19). Diskurssi asettui siten haastamaan *ruumiillisen perustan diskurssin* entiteettinä näyttäytyvää käsitystä sukupuolesta, mutta myös sisäistä kokemusta korostavaa *yksilöllisen tekemisen kokemisen ja tekemisen diskurssia*. Vaikka suku-

puolen merkityksellistämiseen ei tulkittu olevan ontologista tarvetta, näin tehtiin sukupuoleen tiedontuotannon prosessien kautta kytkeytyneiden hierarkkisuuksien vuoksi (Parker 1992; sit. Jokinen 2004, 192). Tällöin sukupuolta ei kohdeltu yksilöllisenä identiteettikysymyksenä, vaan queer-teorian mukaisena valtaan kytkeytyvänä kategoriana (Morland & Willox 2005, 2, 4; Walters 2005, 19). Queer-teorian mukaisen eriarvoisuuden hahmottelua syventää myös seuraava puhetapa, *eriarvoistavan binaarisen rakenteen diskurssi*.

5.2.2 Eriarvoistavan binaarisen rakenteen diskurssi

Toinen, osin *keinotekoisuuden diskurssin* jatkumoon asettuva puhetapa kehysti sukupuolta eriarvoistavuutta tuottavana yhteiskunnallisena rakenteena. Sukupuoli tulkittiin eriarvoistavaksi yhteiskunnallisten hierarkioiden tuotteeksi, joka aiheutti sukupuolittunutta eriarvoisuutta sukupuolinormien ja roolien kautta muun muassa työelämässä ja sosiaalisessa uusintamisessa. Tällöin sukupuoli kehystyi ensisijaisesti queer-teorian mukaisena yhteiskunnallisena vallan kategoriana ja tasa-arvopoliittisena kysymyksenä (vrt. Morland & Willox 2005, 2, 4; Walters 2005, 19). Diskurssissa huomio kiinnitettiin feministisen teoretisoinnin mukaisesti erityisesti patriarkaattiin. Länsimaisen kulttuurin tulkittiin tuottaneen sukupuolten väliset eriarvoisuudet miesvallan kautta (Beauvoir 2009, 9–12, 58; Butler 2006, 251). Tällöin naisten ja naisoletettujen nähtiin kohtaavan oletetun sukupuolensa vuoksi väkivaltaa ja seksuaalisointia.

Pitää huomioda, että naiseksi identifioituvat ja naiselta näyttävät joutuu kohtaamaan enemmän paskaa tällä pallolla. Jos me häivytetään kaikki, häivytetään myös esimerkiksi väkivalta ja kaikki seksuaalisointi. (Kaisa, cisnainen)

Diskurssi korosti luonnollistetun sukupuolijärjestyksen käsitteellistämistä sukupuolittuneen eriarvoisuuden paljastamisen vuoksi. Tällöin puhetavassa ei kannatettu sukupuolieron häivyttämistä, perustellen tämän piilottavan myös sukupuolistunutta syrjintää. Puhetavassa korostuikin naisen toiseutettu rooli suhteessa ”sukupuolisuuden universaaliin”, mieheen (vrt. Nicholas 2014, 111–112). Diskurssissa hahmoteltiin tällöin erityisesti naiseuteen liitettyjä historiallisesti eriarvoisesti rakentuneita normatiivisuuksia. Diskurssissa nainen tulkittiin Beau-

voirin (2009, 9–12) teoretisoimana toisena sukupuolena, joka määrittyy miehen kautta. Tällöin mies on kulttuurista valtaa sukupuoli, ja naisen rooli määrittyy tämän kautta. Siten diskurssissa oli myös Kosofsky Sedgwickin (2008, 1, 9–13) teoretisoima universalisoiva (*universalizing*) ote: huomio kiinnitettiin prosessiin, jossa miehuuden kategoria asetetaan ensisijaiseksi ja naiseus tämän poikkeukseksi, marginalisoiduiksi sukupuolisuudeksi. Esimerkiksi Aatoselle sukupuolen luonne patriarkaalisenä ja androsentrisenä, mieskeskeisenä rakenteena, oli konkretisoitunut transitioitumisprosessin myötä. Aatos oli elänyt aiemmin naisoletetun elämää, ja sanallisti prosessia, jossa transitioitumisprosessin myötä suhtautuminen häneen muuttui radikaalisti oletetun sukupuolikategorian vaihtuessa:

Aletaan odottamaan hyvin eri asioita, kun on miesoletettu. Mulle tuli vapaus tehdä mitä huvittaa, kun silloin, kun elin naisoletettuna. Kun sosiaalinen habitus ja sukupuoli tulee näkyväksi, se oli hyvin radikaali muutos. Hormonihoitojen myötä oletus (naisuudesta) poistui. Elämästä tulikin vähän stressittömämpää. Mulle tulee jonkinlainen valta, otan sosiaalisen tilan. Kun elin naisoletettuna, en saanut tilaa ja tuli mansplaningia ja kaikkee tämmöstä. Minut vaimennetaan. Olin äärimmäisen järkyttynyt siitä, että onko oikeesti elämä näin helppoo miesoletettuna. Ei oo minkäänlaista stressiä mistään, ulkonäöstä ei oo ollu enää koskaan paineita. Voin vain ottaa sen sosiaalisen tilan, jos mua huvittaa. Oon huomannu senkin, että naisoletetut vaikenee, kun alan puhumaan. Se on ollu älyttömän järkyttävää ja tosi surullistakin. (Aatos, queer-sukupuolinen)

Sukupuolittunutta eriarvoisuutta koettiin fyysisen kehollisen materian, mutta myös oletetun ja performoidun sukupuolen pohjalta. Moni haastateltava tulkitsi, että pelkkä maskuliininen ilmaisu voi lievittää naissukupuolisten kokemaa syrjintää. Näkemys tukee Nicholasin (2014, 111–112) esittämää maskuliinisen ilmaisun kulttuurista universaaliutta, jolloin pelkkä feminiinisuuden performointi sukupuolikategoriasta riippumatta asetetaan sukupuoli-ilmaisun marginaaliin. Diskurssissa maskuliiniseen performatioon liitettiin uskottavuuden ja statuksen konnotaatioita, jotka tulkittiin implisiittisesti jopa yksilöllistä sukupuolikategoriaa determinisemmäksi.

Naisoletetulla on enemmän valtaa muokata ulkonäköään maskuliinemmaksi siitä syystä, että tähän liittyy sukupuolten välinen epätasa-arvo. Jos miesoletettu tekee näin, hän ikään kuin ottaisi kruununsa pois ja alistuisi naisen asemaan. Naisoletettu pystyy saavuttamaan yllättävän paljon uskottavuutta tai kunnioitusta sosiaalisesti, jos hänellä on vaikka siilitukka. (Aatos, queer-sukupuolinen)

Toisaalta diskurssissa myös naisoletetun ilmentämän maskuliinisuuden tulkittiin ambivalentisti aiheuttavan syrjintää. Tällöin esimerkiksi naisoletetun maskuliiniseksi tulkitut teot, kuten miesvaltaisina pidetyt harrastus- tai uravalinnat nähtiin syrjintää aiheuttavina. Haastateltavat kuvasivat kokemuksia moralisoivista uskomuksista liittyen naiseuden normatiiveja haastaviin valintoihin. Esimerkiksi maskuliinisenä pidettyä amerikkalaista jalkapalloa harrastava Maija koki, että lajiin liitetään uskomuksia lihavuudesta ja ”rekkalesboudesta”. Vastaavasti putkiasentajana työskennellyt Noora oli kokenut, kuinka hänen ammattitaitoaan kyseenalaistettiin naissukupuolensa vuoksi. Hän sanallisti prosessin seurauksena joutuneensa ”puolustelemaan omaa olemassaoloaan”. Tämän voidaan nähdä osoittavan van Dijikin (2001, 353–355, 357) argumentoimaan näkemykseen niin sanotusta ajattelutapojen kontrollista (*mind control*), jonka mukaan normatiivisuutta haastavat tavat ja marginaaliin asetetut ryhmät toiseutetaan olemassaolon positioiden ulkopuolelle vallan keskiön toimesta.

Sukupuoleni vuoksi oon joutunut puolustelemaan omaa olemassaoloani tai taitotasoani. Esimerkiksi putkiasennustöissä mun osaamista, ammattitaitoa, pystyväisyyttä, motivaatiota, kaikkea kyseenalaistettiin tosi paljon. (Noora, cisnainen)

Diskurssissa yhteiskunnallisiin hierarkioihin kytkeytyneen sukupuolisysteemin nähtiin tuottavan eriarvoisuutta naissukupuolisten lisäksi myös eritoten kaksinapaiseen sukupuolijärjestyksen ulkopuolelle asettuville identiteeteille. Puhetavassa korostettiin luonnollistettuihin sukupuolikategorioihin sopimattomien identiteettien kohtaamaa syrjintää (vrt. Butler 2006, 12; 2011, XIV). Diskurssissa toistui tällöin terminologisesti puhe lokeroista, laatikoista ja kategorioista, binaariseen kaksinapaisuuteen viitaten. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt kehystettiin tällöin kategorioihin sopimattomina, yhteiskunnan

ulkopuolelle heitettyinä. Puhetavassa ilmenivät Nicholasin (2014, 20) teoretisoimat sukupuoli-kategoroiden määräämät ”sallitut elämänkohtalot” ja näihin sopimattomien queerien identiteettien marginalisointi, jota sanallistettiin stigmatisoivana ja ennakkoluuloja tuottavana prosessina.

Jos sä et siihen (sukupuolen) lokeroon mahdu, niin syyttävä sormi osoittaa huomattavasti helpommin. Ihmiset lähtee sorsimaan, että ‘okei, me ei tiedetä kuka tai mikä sä oot’. Sut heitetään yhteiskunnan ulkopuolelle. Nyky-yhteiskunnassa menee enemmän siihen, että: ‘Ookoo, mä en ole nähnyt tuollaista miestä, naista, tällasta ihmistä. Mä en tiedä mikä se on. Kuoleekohan siihen.’ (Sanna, cisnainen)

Queer-sukupuolisiksi identifioituville sukupuoli edusti cis-naisiin verrattuna merkittävästi henkilökohtaisempaa poliittista kysymystä. Tällöin puhetavassa korostettiin myös sukupuolen juridista luonnetta. Cisnaisiksi identifioituviin verraten eriarvoisuuskysymykset ulottuivat queer-sukupuolisilla sukupuolitettuihin henkilötunnuksiin, syntymätodistuksiin sekä muihin sukupuolen juridiikkaan liittyviin kysymyksiin. Diskurssissa korostui näin ollen Nicholasin (2014, 20) teoretisoima näkemys queerien identiteettien yhteiskunnallisesta marginalisoinnista, joka saa muotonsa institutionaalisen vallankäytön kautta. Queer-sukupuolisten marginaaliin ajettu positioituminen näkyi myös tulkinnassa omasta sukupuolikäsityksestä: molemmat queer-sukupuoliset haastateltavat mielsivät tapansa jäsentää sukupuolta olevan normatiivisia käsityksiä haastavia ja progressiivisia, mutta marginaalista. Queer-sukupuoliset haastateltavat olivat kokeneet normatiivista sukupuolijärjestystä haastavaan sukupuolikokemuksensa sekä -käsityksiinsä liittyen Parhen ja Sudenkaarneen (2020, 145) teoretisoimaa queer-haavoittuvuutta (*queer vulnerability*), kuten väärinsukupuolittamista, sukupuolikategorioiden olettamista sekä näihin liittyen odotettua sukupuolitapaista käyttäytymistä. Queer-sukupuoliselle Essille queer-haavoittuvuus oli näyttäytynyt muun muassa väärinsukupuolittamisena:

Usein siihen törmää, että puhutellaan automaattisesti naisena. Harva ihminen kysyy multa suoraan, miten haluan, että mua puhuteltaisiin. Tulee sellaista ihmettelyä tosi paljon, kun ihmiset yrittää väkipakolla lokeroida mua jompaan kumpaan lokeroon. Sit-

ten huomaa, että vaikeuksia tulee. Mut on lokeroitu niin naiseksi, transnaiseksi, mieheksi, kuin myös transmieheksi. Oon kokenut ison osan näistä yleisimmistä sukupuoli-identiteeteistä, kaikkia on koitettu lokeroida mulle. (Essi, queer-sukupuolinen)

Teoreettisesti Essin kuvailema sukupuolikategorian valinnan pakottaminen kuvastaa Nicholasin (2014, 19–20) argumentoimaa sex-gender-jaottelun epäonnistumista sukupuolistuneen eriarvoisuuden kitkemisessä. Nicholasin (2014, 19) mukaan sosiaalisen ja biologisen sukupuolen erottelun emansipatorisen pyrkimyksen epäonnistuminen näkyy syrjintänä, joita muun muassa inter- ja muunsukupuoliset kohtaavat pakotettuna sukupuolikategorian binaarisena valitsemisena. Myös queer-sukupuolinen, sukupuolen korjausprosessin läpikäynyt ja nyt detransitioprosessissa oleva Aatos oli joutunut kohtaamaan queer-haavoittuvuutta, sillä hän koki, ettei sukupuolenkorjausprosessista huolimatta ollut täyttänyt yhteiskunnallisia binaarisen ja luonnollistetun sukupuolijärjestyksen vaatimuksia:

Ulkonäöllisesti mä en oo ikinä ajatellut, että vastaisin miesoletettua. Mä en täytä minkäänlaisia yhteiskunnan ihanteita. Toisaalta en minä täytä naisenkaan yhteiskunnan ihanteita. En tietenkään, koska minä olen hyvin maskuliininen. Olis ollu horkkahoitoa tai ei, sillä ei oo ollu mitään merkitystä. (Aatos, queer-sukupuolinen)

Aatoksen kuvaama transsukupuolisen kokema syrjintä ilmentääkin Feinberg (1998, 10) teoretisoimaa transsukupuolisten ”sosiaalista lainsuojattomuutta”. Hänen mukaansa transsukupuoliset kohtaavat marginalisointia, vaikka ovat valinneet kaksinapaisen biologisen sukupuolijärjestyksen mukaisen sukupuoli-identifikaation. (ks. Nicholas 2014, 19.) Tällöin transitioprosessi hegemonisen sukupuolijärjestyksen mukaisesti ”vastakkaiseen” sukupuolikategoriaan ei riitä kulttuurisen hyväksynnän saavaan sukupuoli-identiteettiin. Aatos puhetavassa korostuu, kuinka ainoa sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti hyväksyty ja luonnollistettu tapa performoida sukupuolta on cissukupuolisuuden kautta.

Vaikka pääasiallisesti diskurssissa sukupuoli nähtiin eriarvoisuutta tuottavana yhteiskunnallisen rakenteena, se sisälsi myös osin vastakohtaisia näkemyksiä. Tällöin puhetavassa korostui Suomen edistyksellisyys sukupuolten tasa-arvon kysymyksissä muihin yhteiskuntiin verrattuna. Suomessa sukupuolten välisen tasa-arvon tulkittiin olevan ”riittävän hyvällä” tasolla, sillä

globaalissa vertailussa moni muu yhteiskunta näyttäytyi epätasa-arvoisemmalta. Puhetavassa korostui tällöin vertailu muihin kulttuureihin, jonka valossa suomalaiset sukupuolinormatiivisuudet kehystettiin edistyksellisinä.

Meillähän on hirvittävän vapaa yhteiskunta, kun vertaa sukupuolisesti minkälaiset odotukset ihmisillä on ja mihin pitää sopia, vaikka Japaniin. Siellä on hirvittävän tiukat sukupuolinormit mihin sun pitää sopia. Siellä yhteiskunta odottaa sun olevan tietyn tapanen. Meillä sukupuoliseen ilmaisuun ja sukupuoli-identiteettiin on huomattavasti enemmän vapautta, kuin monessa muussa kulttuurissa. (Sanna, cisnainen)

Kokonaisuudessaan *eriarvoistavan binaarisen rakenteen diskurssi* asettui jatkumoon *keinotekoisuuden diskurssin* kanssa, jatkaen lähtökohdattoman ja genealogisen, tehdyn sukupuolen determinististen eriarvoisuuksien hahmottelua (Butler 2006, 56–57; Pulkkinen 2000, 47–49). Diskurssi lähestyi sukupuoli patriarkaalisena andosentrisenä rakenteena, jossa mies näyttäytyy ensisijaisena sukupuolena, naisten ja ei-binaaristen henkilöiden kohdatessa sukupuolistunutta eriarvoisuutta (Beauvoir 2009, 9–12, 58; Butler 2006, 251). Puhetavassa sukupuolistunutta eriarvoisuutta lähestyttiin kahdesta vastakkaisesta tulokulmasta: osaltaan diskurssissa hahmoteltiin naisten ja muunsukupuolisten kokemaa marginalisointia, mutta toisaalta tätä eriarvoisuutta myös kyseenalaistettiin globaalien vertailun kautta, jossa Suomi tulkittiin muihin yhteiskuntiin verrattuna edistyksellisenä. Sukupuolistunutta eriarvoisuutta tulkittiin koettavan muun muassa työelämässä, parisuhteessa, harrastuksissa sekä sallituissa sukupuolen performatioissa, pakkotoistoissa (Butlerin 2006, 56–57, 229). Myös kulttuurinen suhtautuminen lisääntymiseen tulkittiin olevan luonteeltaan sukupuolistunutta, jota tarkastellen erikseen seuraavassa aladiskurssissa.

5.2.3. Sukupuolistuneen reproduktion diskurssi

Tämän työn keskiössä vaikuttava reproduktio liitettiin puhetavoissa kiinteästi sukupuoleen. Lisääntyminen näyttäytyi sukupuolistuneena kysymyksenä sekä naissukupuolisille että queer-sukupuolisille. Koska kaikki haastateltavat identifioituivat vapaaehtoisesti lapsettomiksi, lisääntyminen tulkittiin yhteiskunnallisen pronatalismin valossa eriarvoistavaksi rakenteeksi.

Diskurssissa pronatalismin tuottama sukupuolistunut eriarvoisuus näyttäytyi kuitenkin erilaisena, osin jopa vastakohtaisena naisille ja queer-sukupuolisille. Naiseuden normatiivia kuvailtiin kristilliseen perinteeseen ja Raamattuun pohjaten miestä ”heikompana astiana” (Raamattu 1992, 1. Piet. 3:7), jonka seuraukseksi liitettiin implisiittisesti myös Richin (1976, 119) teoretisoima uskonnon historiallisesti tuottama pronatalismi. Tällöin naissukupuolisuuteen liitettyjen sukupuolinormien nähtiin rakentavan kuvaa naissukupuolisten hoivaavuudesta ja äidillisyydestä (vrt. Di Quinzio 1993, 2; Newton & Stewart 2013, 306–307), joiden pääasiallinen halu ja tehtävä on reproduktio, hoivatyö ja sosiaalinen uusintaminen (vrt. Mill 2009, 34; Canth 1884, 114; Friedan 1963, 9–12, 115; Firestone 1970, 16–18; Rich 1976, 11). Diskurssissa hoivaavan naiseuden vastinpariksi miellettiin heteroseksuaalisella seurauksella miehinen itsenäisyys ja huolettomuus (vrt. Newton & Stewart 2013, sit. Avison & Furnham 2015, 51).

Yhteiskunnalliset odotukset Suomessakin, että minkälainen nainen on, niin vielä on perinteistä käsitystä, mikä tulee varmaan 1400-luvulta, että nainen on hoivaava. Nainen on vähän heikompi astia. (Sanna, cisnainen)

Kai se on osittain sisäsyntyinen, osittain ulkopuolelta tuleva nimenomaan naisille. Se, että äitiys on yks naiseuden mittari tai etappi, mikä pitää saavuttaa elämässä. Että kuuluu naiseuteen olla äiti. Ja elämäntehtävä (on) tuoda jälkikasvua ja kasvattaa ne hyvin. Tehdä niistä kunnon kansalaisia. (Virva, cisnainen)

Diskurssissa pronatalismin kautta kehystetyn naiseuden nähtiin ruumiillistuvan äityden myyttisessä roolissa, kuten myös Dally (1982, 17) teoretisoi. Tällöin lisääntyminen tulkittiin kulttuurisesti välttämättömänä, normaalina ja itsestäänselvänä osana naiseksi tulemistä (vrt. Morrison ym. 2016, 185; Wilchins 2004, 6). Puhetavassa mukailtiin tällöin Friedanin (1963, 27, 85, 88, 91–92) näkemystä yhteiskunnallisen pronatalismin tuottamasta naisellisuuden harhasta (*the feminine mystique*), jonka mukaan feminiinisillä subjekteilla on ainoastaan yksi intohimo, yksi rooli ja yksi tehtävä: lisääntyminen. Naisellisuuden harhan ja kohdullisia henkilöitä valtuuttavan pronatalismin ei kuitenkaan tulkittu yltyvän binaariset sukupuolikategoriat ylittäviin identiteetteihin saakka. Ambivalentisti diskurssissa korostui, kuinka ei-binaariselta kohdulliselta henkilöltä ei odoteta lisääntymistä, vaan päinvastoin oikeus lisääntymiseen evätään kulttuurissa puhetavoissa. Muun muassa queer-sukupuolinen Essi sanoitti kokemusta, jossa

cisnormatiivisuutta haastava sukupuoliuus marginalisoidaan reproduktioon sopimattomaksi. Myös transitioitumisprosessin läpikäynyt Aatos kuvaili, kuinka häneen aiemmin kohdistetut lisääntymisodotukset poistuivat sukupuolenkorjausprosessin myötä.

Valitettavan usein törmää siihen, että ihmiset kyseenalaistaa kykyä hankkia lapsia. Että jos henkilö (ei) edes tiedä mikä sen sukupuoli on, pystyykö kasvattamaan lasta lainausmerkeissä järkevästi. Tosi paljon törmää tällaiseen, että epäillään kyvykkyyttä olla hyvä vanhempi, jos edustaa muuta, ku perussukupuolia. (Essi, queer-sukupuolinen)

Merkittävin ero tässä (on), ettei mikään oo muuttunu, lakataan vaan olettamasta vanhemmaksi tuloa. Ei tarvi mitään muuta, ku ehkä äänenmurroksen, ja se on siinä. (Aatos, queer-sukupuolinen)

Diskurssissa korostui Pollyn ja Pollyn (2014) argumentoima kulttuurinen oletus queer-sukupuolisten kyvyttömyydestä vanhemmuuteen ja heidän lisääntymiseensä liitetyt stigmatisoinnit. Ei-binaaristen identiteettien kohtaama lisääntymisoletuksen poistuminen osaltaan vahvistaa myös Friedanin (1963, 27, 85, 88, 91–92) teoretisoimaa kulttuurista naisellisuuden harhaa. Pelkkä maskuliinisuuden performaatio, kuten matala ääni, voi vapauttaa kohdullisen henkilön oletetusta luonnollistetusta ”lisääntymisvietistä” (Morison ym. 2016, 185; Wilchins 2004, 6). Diskurssissa korostuu, kuinka naisellisuuden harha on kulttuurisissa puhetavoissa kiedottu erityisesti feminiinisen performaatian ympärille, jopa biologisen materian ja ruumiillisuuden ylitävästi. Aatos kuvasi, kuinka materiaalisesti hänen lisääntymiselimissään ei tapahtunut muutosta, mutta äänenmurros riitti vapauttamaan hänet pronatalistisesta lisääntymispaineesta. Siten Friedanin (1963, 27, 85, 88, 91–92) naisellisuuden harhan teoretisointi täydentyy puhetavassa queer-teorian mukaisesti performatiivisuuden teoriolla, jolloin keskeistä pronatalismin tuottamisissa lisääntymisnormeissa ei ole niinkään henkilön biologinen, vaan performoitu sukupuoli.

Näin ollen lisääntymisnormit näyttäytyvät eränlaisena kaksipuolisena kolikkona – ne ovat eri tavoin seurauksellisia sekä naiseksi identifioituville että kohdullisille queer-sukupuolisille. Puhetapa pakottaa naissukupuolisia lisääntymiseen, mutta evää tämän oikeuden kohdullisilta

queer-sukupuolisilta. Queer-sukupuolisten lisääntymisoikeuden epäämisen taustalla vaikuttaa eittämättä myös huhtikuuhun 2023 saakka voimassa ollut translaki, joka velvoitti sukupuolen korjausprosessiin osallistuvia kohdullisia henkilöitä sterilointiin tai muulla tavoin todistettuun lisääntymiskyvyttömyyteen (Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002, 1 §). Diskurssissa korostui erityisesti queer-sukupuolisten kohdalla myös Feinbergin (1998, 10) teoretisoima ei-binaaristen identiteettien kohtaama ”sosiaalinen lainsuojattomuus”, joka on aina huhtikuuhun 2023 saakka ollut muodoltaan myös juridista ja poliittista.

Naissukupuolisten osalta pronatalismin tuottama naisellisuuden harha puolestaan olettaa sisäsyntyistä lisääntymis- ja hoivaviettiä. Tällöin kohdullisen naiseksi identifioituvan henkilön sukupuoli ja ”hoivavietti” kiinnittyivät feministisen teoretisoinnin mukaisesti kiinteästi äidin rooliin (vrt. Silfverberg 2013, 111; Beauvoir 2009, 58), jonka seurauksena hoivaavuus koettiin olevan vapaaehtoisesti lapsettomilta naisilta eväty ominaisuus. Eritoten naisoletetun maskuliininen sukupuolen performaatio liitettiin diskurssissa oletukseen ”hoivavietin” puutteesta, jota pidetään kulttuurisena naiseuden normatiivina (vrt. Di Quinzio 1993, 2; Newton & Stewart 2013, 306–307). Työni teoretisointiin verraten muun muassa Engwall (2013, 335–336) onkin sanallistanut, kuinka länsimaisessa kulttuurissa naista pidetään poikkeavana ja epänaissellisenä, mikäli hän ei performoi hoivaavuutta osana sukupuoli-ilmaisuaan. Tätä epänaissellistamisen prosessia muun muassa Aatos sanallisti sukupuolittuneena ”torjuntana”. Torjuntaa ennakoi myös Aatoksen mukaan naisoletetun maskuliininen performaatio, kuten hoivaamattomuus. Tällöin puhettavassa usein puolustettiin omaa feminiinisyyttä sekä oikeutta sukupuoli-identiteettiin erityisesti cisnaiseksi identifioituvien kohdalla. Muun muassa eläinten tai muiden ihmisten hoivaa käytettiin eräänlaisena feminiinisyyden puolustuksena, kun äitiyden kategorian ulkopuolelle oli jättäydytty omasta valinnasta:

On minussa hyvinkin pehmeä puoli. Haluan, että kaikilla on ympärillä hyvä olla. Ja tykkään eläimiä hoitaa ja pitää niistä huolta. Kyllä niille lässytän niinku jotkut lässyttää vauvoille. Ihan samalla tavalla mulla on hoivaviettiä ollu muitakin ihmisiä kohtaan.
(Virva, cisnainen)

Vaikka diskurssissa koettiin, että omaa feminiinisyyttä ja hoivaavuutta piti puolustella, kaikki haastateltavat kokivat oman sukupuoliperformaationsa nykyisellään tai aiemmin elämässään

naisuuden normatiivia maskuliinisemmaksi. Suurimmilta osin tämä ”epänaisellisuuden” kokemus liitettiin Engwallin (2013, 335–336) teoretisoinnin mukaisesti kohdullisen henkilön vapaaehtoiseen lapsettomuuteen. Osalla kokemus liittyi kokemukseen sukupuolikategoriasta, osalla puolestaan kulttuurista kohdullisen henkilön normatiivia maskuliinisempaan tai sukupuolineutraalimpaan ilmaisuun. Tällöin esimerkiksi kaikenlainen ”heikkouden” performointi koettiin feminiiniseksi ilmaisuksi, josta haluttiin kieltäytyä. Mielenkiintoista on, että usealla cisnaisiksi identifioituvalla haastateltavalla feminiinisuuden performointi oli kuitenkin lisääntynyt kulttuurisen ”lisääntymisiän” ylittymisen myötä, samalla kun yhteiskunnallinen naisiin kohdistettu pronatalistinen lisääntymispaine vähenee.

Aiemmin on ollut huomattavasti hankalampaa olla herkempi. Et ’äh tää on heikkojen juttu, ei ole hyvä’, ja se yhdistetään feminiinisyyteen. Kun on sallinut itsensä olla herkempi, oon huomannu, et (vaikka) tää on feminiinisuuden lootassa – ’joo tän voin ottaa, tää on ihan hyvä’. Kun tulee ikää lisää, elää ja vapauttaa itseään enemmän siitä, mikä ja kuka pitäisi olla. Kaikilla on jonkinlaiset sisäiset koodistot sille, mitkä on annettu ulkoapäin, että mikä on sopivan ihmisen muotti tässä iässä tai sukupuolella. (Sanna, cisnainen)

Mä oon nuorempana ollu vähemmän naisellinen, mitä oon nyt. Oon ollu se poikamainen tyttö. Nykyään ajattelen, että oon ihan nainen. On tullu enemmän naiseutta mitä vanhemmaksi menee, versus nuorempana. Voisko olla, (että) alitajuisesti on ajateltu, että kun teen tällaisia juttuja ja elämä on täynnä kaikenlaista, en sovi tyypilliseen mimimuottiin. Niin kukaan ei edes oleta, että teen lapsia. Koska niinhän se on! Jos olisin pitkätukkaisena blondina kipittelemässä korkkareissa miehen perässä, se olis enemmän semmonen, että tuo tekee kohta lapsia. Meikäläinen mieltii, että voiko tuosta parvekkeelta hypätä benjihypyn, tiedätsä. (Maija, cisnainen)

Lisääntymisen lisäksi myös valinta pidättäytyä lisääntymistä näyttäytyi aineistossa sukupuolisuutuneena kysymyksenä. Diskurssissa vapaaehtoinen lapsettomuus nähtiin poikkeuksetta erityisesti naisuuden normatiivia haastavana valintana. Queer-sukupuolisille vapaaehtoinen lapsettomuus edusti puolestaan normia, oletetusta, historiallisesti jopa pakotettua valintaa. Sen sijaan yhteys henkilökohtaisesti valitun lapsettomuuden ja sukupuolen jäsenystapojen välillä

ei ollut yksiselitteinen. Osalle haastateltavista valinta lapsettomuudesta ei liittynyt millään tavalla omaan sukupuoleen. Näin tulkittiin erityisesti aineiston vanhempien haastateltavien kohdalla. Tällöin valittu lapsettomuus koettiin persoonaan ja identiteettiin liittyvänä asiana, mutta sen yhteyttä sukupuoli-identiteettiin ei eksplisiittisesti tunnistettu. Diskurssissa vapaaehtoinen lapsettomuus kehystyi tällöin kuitenkin implisiittisesti sukupuoli-identiteettiä teoreettisesti sivuavana sisäsyntyiseksi miellettyinä äitigeenin puutteena (vrt. Kärmeniemi 2020, 27; Perjantai-dokkari 14.1.2019), tuoreen *Perhebarometrin* tulosten mukaisesti. Vuoden 2022 Väestöliiton teettämän *Perhebarometrin* mukaan niin sanottu sisäsyntyiseksi koettu vapaaehtoinen lapsettomuus koskettaa erityisesti lisääntymisikäisiä naissukupuolisia. (Sorsa, Lehtonen & Rotkirch 2023, 61.) Esimerkiksi cisnaisiksi identifioituva Sanna sanallisti vapaaehtoista lapsettomuutta tärkeänä, sukupuolikokemuksesta irrallisena identiteetin jäsenyyksenä:

Se (vapaaehtoinen lapsettomuus) on niin iso osa mun identiteettiä, että tavallaan sukupuolen ilmaisemisella ei oo mitään merkitystä. Vaikka olisin ollu tyttö. Tai olen mä ollu tyttö, mutta kokenut olevani tyttö syntymästä lähtien. En olisi halunnut lasta. Jos olisin ollu poika ja vaihtanut sukupuolta mieheksi, en siltikään haluaisi lasta. Tai (jos) olisin androgynni, en haluaisi lasta. Ei ole mitään ulkoista tekijää, joka vaikuttaisi siihen, että lapsen haluaisin. Se on niin syvällä omassa itsessä. (Sanna, cisnainen)

Sen sijaan queer-sukupuolisten ja tutkielman nuorempien haastateltavien kohdalla valinta lapsettomuudesta linkittyi kiinteästi kokemukseen sukupuolesta. Myös haastateltavien koulustausta ja sosioekonominen asema näyttäyty selittävänä tekijänä: erityisesti ihmistieteitä, kuten psykologiaa tai sukupuolentutkimusta korkeakouluasteella opiskelleille sukupuolen ja vapaaehtoisen lapsettomuuden välinen yhteys oli ilmeinen. Näiden haastateltavien puhetoissa korostui vapaaehtoinen lapsettomuus eräänlaisena ”sukupuoliprotestina”, joka linkittyi erityisesti sukupuolten väliseen eriarvoisuuteen ja tämän queer-teorian mukaiseen haastamiseen (vrt. Morland & Willox 2005, 2, 4; Walters 2005, 19).

Tämä (vapaaehtoinen lapsettomuus) liittyy omasta mielestäni selkeästi sukupuolten väliseen epätasa-arvoon. Se on sellanen ilmaisu, että feminiinisten muunsukupuolisten kohdallisten, kaikkien naisten myös, on oikeus kieltäytyä. 'EVVK, en tahdo olla äiti, en

tahdo olla vanhempi. Älkää pakottako minua'. Lisääntymiselimet ei velvoita yhtään mihinkään. Tämä on mielestäni aika selvä protesti. (Aatos, queer-sukupuolinen)

Tällöin vapaaehtoinen lapsettomuus näyttäytyi Warnerin (1991, 16) queer-teoreettisen tulokinnan mukaisena protestina 'normaalille', jolle pyrittiin tarjoamaan vaihtoehtoisia, normatiiveja haastavia olemisen ja sosiaalisen todellisuuden jäsentämisen tapoja. Tällaisena vaihtoehtoisena valintana vapaaehtoinen lapsettomuus diskurssissa tällöin kehystettiin. Toisaalta vapaaehtoinen lapsettomuus liitettiin diskurssissa myös henkilökohtaiseen kokemukseen sopimattomuudesta naiseuden normatiiviin. Esimerkiksi normatiivia maskuliinisempi sukupuolen performaatio linkitettiin feminiinisyyttä vaativaksi mielletyn äitiyden roolista kieltäytymiseen. Tällöin vapaaehtoinen lapsettomuus kehystyi diskurssissa usein liminaalisti sekä omana valintana että kokemuksena ulkopuolelta tulleista ahtaista sukupuoli- ja lisääntymisnormeista, joiden valossa äitiyden rooli koettiin itselle sopimattomaksi. Tällöin vapaaehtoinen lapsettomuus koettiin eräänlaisena ainoana mahdollisena valintana, jopa pakkona.

Sekin on ulkopuolelta tullut, että miks mun pitäis olla tosi naisellinen tai ilmentää sitä sukupuolta, jotta mulla voisi olla lapsi. Eihän mun tarvitsisi. Ihan yhtä lailla lapsella voi olla vaikka vain kaks isää. Se ei tarvitse äitiä mihinkään. Oon kyllä ajatellu, että mä en ole sellainen nainen. Jotenkin kuitenkin yhdistän ne asiat. En oo ajatellu olevani sellainen nainen, jolla olis asioita itsessään, että voisin hankkia lapsia. (Maija, cisnainen)

Diskurssissa korostui tällöin ambivalenssi itsen ja muiden, sekä omien ja kulttuuristen sukupuolikäsitysten välillä. Paineet normatiivien mukaisesta äitiydestä koettiin velvoittavan itseä, vaikka muiden kohdalla näistä normeista poikkeaminen sallittiin. Myös omat käsitykset sukupuolesta ja lisääntymisestä koettiin kulttuurisia normatiivisuuksia haastaviksi, mutta näiden "valtakäsitysten" voima näyttäytyi määrittävänä myös suhteessa omiin valintoihin. Puhetavassa korostui tällöin eräänlainen vuoropuhelu valtakäsitteiden ja vastadiskurssin välillä. Diskurssianalyttisen teoretisoinnin mukaan tietyt diskurssit saavat toisiin puhetapoihin nähden enemmän kulttuurista jalansijaa, määrittävät normatiivisuuksia ja asettuvat valtasuhteeseen vaihtoehtoisten diskurssien ylitse (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 26–27). Tällöin cisnormatiivisuuden ja sen tuottamien naiseuden normatiivien voidaan tulkita edustaneen niin vahvaa

valtadiskurssia, että se ylitti pronatalistisen diskurssin tuottaman naiseen kohdistetun lisääntymispaineen – oman normatiivista poikkeavan sukupuolikokemuksen ja -käsityksen vuoksi itseä ei koettu normatiivisuuksien mukaiseksi äidiksi.

Sukupuolistuneen reproduktion diskurssi jäseni sukupuolta eräänlaisena lisääntymisnormeihin linkittyvänä normikimppuna. Linkki sukupuolen jäsenystapojen, lisääntymisen ja valitun lapsettomuuden välillä kehystyi ilmeisenä. Diskurssi korosti lisääntymistä feministisen teoretisoinnin mukaisena sukupuolierityisenä ja sukupuolten eriarvoisuuteen linkittyvänä kysymyksenä (Beauvoir 2009, 43–45; Firestone 1970, 16–18, 192). Puhetavassa korostui eksplisiittisesti Liljeströmin (1996, 132) osoittama reproduktion kehystäminen ympäröivien sukupuolikäsitysten ja -normien puitteissa, jolloin sukupuolikäsitykset ja suhtautuminen reproduktioon asettuivat toinen toistaan määrittämään jatkumoon. Lisääntymisen lisäksi myös valinta pidättäytyä lisääntymästä näyttäytyi aineistossa sukupuolistuneena kysymyksenä, joskin omaa valittua lapsettomuutta kehystettiin sukupuoleen liittyen joko tähän kiinteästi tai ainoastaan välikäsitteellisesti liittyvänä. Kokonaisuudessaan diskurssi kohteli lisääntymistä sukupuolierityisenä eriarvoisuuskysymyksenä, asettuen jatkumoon eriarvoistavan binaarisen rakenteen diskurssin kanssa. Samalla se sisälsi aktivistista otetta, kohdellen valittua lapsettomuutta osaltaan sukupuolivastarinnan performoitavana muotona (vrt. Morland & Willox 2005, 2, 4; Walters 2005, 19). Näin ollen se linkittyy myös seuraavaan puhetapaan, *vastarinnan ja muutoksen diskurssiin*.

5.2.4 Vastarinnan ja muutoksen diskurssi

Poliittisen diskurssin neljäs puhetapa erosi muista puhetavoista sen aktivistisen otteen kautta. *Vastarinnan ja muutoksen diskurssiksi* nimeämässäni puhetavassa sukupuoli kehystettiin nimensä mukaisesti feministisen aktivismin välineenä ja yhteiskunnalliseen muutokseen tähtäävänä kysymyksenä. Osittain diskurssi asettui jatkumoon muiden poliittisesti sukupuoleen suhtautuvien aladiskurssien kanssa. Se ikään kuin pyrki pragmaattisesti tarttumaan edellisten diskurssien, *keinotekoisien sukupuolen, eriarvoistavan binaarisen rakenteen ja sukupuolistuneen reproduktion* diskurssien osoittamiin rakenteellisiin ja valtaan linkittyviin eriarvoisuuksiin. *Vastarinnan ja muutoksen diskurssissa* sukupuolta jäsenettiin eriarvoisuuden ja sukupuolustu-

neen syrjinnän emansipaation pyrkimyksen kautta. Tällöin puhettavassa korostui muihin diskursseihin verraten eniten queer-teorian mukainen pragmaattinen ja aktivistinen, muutokseen tähtäävä ote sekä emansipatorinen strategisuus (Walters 2005, 7–9; Morland & Willox 2005, 4; Hekanaho 2010, 148). Puhettavassa haastateltavat kehystivät itseään vapaustaistelijoina, valistajina, feministeinä ja yhteiskunnallisen muutoksen ajajina. Usein lähtökohta kumpusi omasta marginaaliseksi koetusta asemoitumisesta naisena tai kohdullisena henkilönä. Näin ollen diskurssi sisälsi kahdenlaisia emansipatorisia tavoitteita: pyrkimyksiä naisten aseman parantamiseen sekä pyrkimyksiä sukupuolikategorioiden laajentamiseen.

Mulle se (sukupuoli) merkkää eniten siltä kannalta, että mut mielletään ja miellän itseni naiseksi. Se liittyy semmoiseen feministiseen taisteluun. Edelleen tarvitaan taistelu myös naisten oikeuksien puolesta. Musta on tärkeätä pitää yllä naisten lippua.
(Kaisa, cisnainen)

Naisten oikeuksien puolustamisen lisäksi diskurssi korosti binaarisen ja luonnollistetun sukupuolijärjestyksen kritiikkiä, sekä pyrkimystä laajentaa sukupuoliin liitettyjä normatiivisuuksia. Puhetapa korostui erityisesti queer-sukupuolisten kohdalla, jolloin henkilökohtaisesti koettu queer-haavoittuvuus oli valjastettu yhteiskunnallisen muutoksen ja aktivismin välineeksi. Muun muassa intersukupuolisuutta käytettiin luonnollistetun sukupuolijärjestyksen haastamisen argumenttina. Siten diskurssin otetta voidaan luonnehtia queeriksi, sillä queer-teoreetikot ovat käyttäneet juuri intersukupuolisuutta sukupuolikategorioiden välimaastoon liminaaliksi asettuvana binaarisen järjestyksen haastajana (Nicholas 2014, 19).

Jos joku tulee kadulla, että 'on vain kaksi sukupuolta, nainen ja mies'. Oon se, joka aika herkästi sanoo, että 'kai sä tiedät, että biologisesti ihminen voi syntyä intersukupuolisenä, jolloin ei pystytä määrittelemään, että onko hän mies vai nainen'. Mä oon semmoinen valistaja. (Maija, cisnainen)

Muihin diskursseihin verraten *vastarinnan ja muutoksen* puhettavassa queer-katse (*queer gaze*) kohdistui tulevaisuuteen ja vaihtoehtoihin sosiaalisen todellisuuden jäsenyyksiin (Warner 1991, 16). Kuten edellinen haastatteluote osoittaa, diskurssissa esiintyi myös queer-teoriaan kohdistetun kritiikin mukaista utopistisuutta. Muun muassa Essin puheessa korostui toive

eräänlaisesta queer-utopiaksi nimitystä sukupuolen jälkeisestä (*post gender*) järjestyksestä, jossa sukupuoli ei enää ontologisesti määritteli ihmisyyttä syntymähetkestään lähtien (vrt. Julkunen 2010, 10), ja jossa ei olisi tarvetta sosiaalisen sukupuolen statuskategorioille lainkaan.

Että päästäisiin irti tälläisistä sosiaalisen sukupuolen erilaisista statuksista. Että jossain vaiheessa vaan oltaisiin ihmisiä, riippumatta siitä, mitä genitaaleja omataan. Mun mielestä label 'nainen–mies' on vähän niinku waste. Mun mielestä on tosi tärkeitä, että nytten kun lähdetään maailmaan avartamaan, puhutaan muistakin identiteeteistä. Se on lähtökohtaisesti keino, miten ennen pitkää teoriassa voitaisiin päästä eroon lokeroinnista, mikä tapahtuu syntymän yhteydessä. (Essi, queer-sukupuolinen)

Diskurssissa esiintyi myös queer-kulttuurin kaltaista provokatiivisuutta (Barker ja Julia Scheele 2016, 15; Morland & Willox 2005, 3). Muihin diskursseihin verraten siinä sukupuolta jäsennettiin diskursiivisesti latautuneemmin. Muun muassa naiseuden ja miehuuden sukupuolikategorioita sanallistettiin turhana, vertaamalla sukupuolta metaforisesti ”jätteeksi”. Myös Barker ja Scheele (2016, 15) ovat latautuneesti kutsuneet queeria vastarintaa normeja haastavaksi vituiluksi, kehystämällä queer-teoriaa sananparrella ”*queer as in fuck you.*” Siten diskurssin provokatiivisuus asettuu myös diskursiivisesti tukemaan queer-teoretisointia ja tämän historiaa normatiivista poikkeavien identiteettien juhlimisessa ja keskiöön nostamisessa, vikurointia (vrt. Rossi & Sudenkaarne 2021, 66–67; Hekanaho 2010, 145, 148–149). Vikurointia edusti esimerkiksi Aatoksen tapa sanallistaa voimaannuttavaksi kulttuurisen jalansijan saaneiden vanhojen tanssien normatiiveja haastavaa performatiivista, jossa miesoletettu oli pukeutumisellaan murtautunut perinteisiä vanhojen tanssien pukeutumismormeja:

Oli joku vanhojen tanssiin liittyvä artikkeli tai uutinen. Siellä oli miesoletettu. Hänellä oli pitkä tukka, korvakorut. Eikä mitkään pienet, vaan isot riippukorvakorut. Se oli mun mielestä älyttömän voimaannuttavaa. Mä olin, että luoja kiitos, lopettakaa tommonen höpöhöpö. Miehelläkin voi olla molemmat korvareiät. (Aatos, queer-sukupuolinen)

Vaikka diskurssissa korostui queer-teorialle tyypillinen sukupuolinormatiiveja haastava provokatiivisuus, se sisälsi myös näkökulmia, jossa muutos nähtiin saavutettavan maltillisesti, pikkuhiljaa. Puhetavassa hahmoteltiin sukupuolikäsitysten luonnetta yhteiskunnallisena vastustusta aiheuttavana kiistakysymyksenä, jolloin muutoksen uskottiin ottavan paikkaansa pikkuhiljaa. Tällöin diskurssi piti sisällään myös queer-teorian mukaista strategisuutta eli pohdintaa siitä, miten tavoitetaan päästään tehokkaimmin (Walters 2005, 7–9; Morland & Willox 2005, 4; Hekanaho 2010, 148).

Se on vielä tosi progressiivista ajattelua (sukupuolen moninaisuus). Tekee ihmiselle helpommaksi, kun puhutaan tämmösestä tosi mullistavasta asiasta. Harva on kyvykäs muuttamaan toimintaa päinvastaiseksi suoralla hyppäyksellä. Se on yhteiskunnalle helpompi, että me mennään siihen pikkuhiljaa. (Essi, queer-sukupuolinen)

Puhetavassa esiintyi queer-strateginen pohdinta, jossa implisiittisesti cisnormatiivisuuden murtamisen uskotaan vaativan vuosien työtä, aiempaan heteronormatiivisuuden haastamiseen verraten. Tällöin cisnormatiivisuutta haastavat sukupuolisuuden kategoriat tai genealogisen sukupuolen ideologia (vrt. Butler 2006, 56–57; Pulkkinen 2000, 47–49) nähtiin progressiivisena ja vastustusta aiheuttavana.

Seksuaalivähemmistöistä on puhuttu monina vuosina, ehkä kymmenenkin vuotta, melko aktiivisesti. Tasa-arvoinen avioliittolaki ja kaikki. Mut nyt kun laadittiin tuota translakia, sitä väännettiin ja käännettiin älyttömästi. Ihmiset pelkää jotain ihmeellistä väärinkäyttöä. Toi asenne kertoo, että tätä duunia, valistusta, tarvitaan vielä paljon. (Aatos, queer-sukupuolinen)

On mun mielestä tosi radikaalia (ja) uusi juttu sanoo, että sukupuolia ei oo olemassa. Tuosta on vaikea puhua kellekään muulle, kuin semmoisille, jotka tietää. Ihmiset menee järkyttävään defenssimoodiin, jos sä yrität tuoda jossain kahvikeskustelussa, et sukupuolia ei oo olemassa. (Kaisa, cisnainen)

Aktivistisen otteen lisäksi diskurssissa korostettiin myös toisenlaisia, osin sukupuolikäsitysten muutosta ja kulttuurista vastarintaa haastavia näkökulmia. Puhetavassa cisnormatiivisuuden

murtamiseen pyrkivää aktivismia rajoittavaksi tulkittiin Suomen globaali edistyksellisyys sukupuolten tasa-arvossa verrattuna muihin yhteiskuntiin. Tällöin sukupuolten tasa-arvon tulkittiin olevan Suomessa jo riittävän pitkällä, jotta kynnyks vastarintaan ja aktivismiin ylittyisi. Naiseuden normatiivit nähtiin Suomessa verrattaen väljinä ja sallivina. Esimerkiksi Sanna sanallisti sukupuolinormeista poikkeamisen seurauksena esimerkiksi henkisen väkivallan kohteeksi joutumisen olevan pienempi ongelma kuin joissain toisissa yhteiskunnissa potentiaalisesti seurauksena oleva fyysisen väkivallan uhka tai juridiset seuraamukset. Implisiittisesti tämän vuoksi sukupuolinormatiivisuuksien vastaista ”kapinointia” ei Suomessa koettu tarpeelliseksi.

Voin ihan rauhassa lähteä, jos haluan, kapinoimaan sitä, minkälainen naiseuden performanssi suomalaisessa kulttuurissa on. Ottaen huomioon, että se on tosi laaja. Ei se ole ongelma. Mutta jos mietitään vaikka Etelä-Koreaa. Jos sä menet töihin huolimattomana, voit saada potkut, jäädä työttömäksi (ja) kodittomaksi. Tai jos mietitään vielä tiukempia kulttuureita, missä naiset on koko yhteiskunnan kontrollin alla, voit päästä hengestäsi. Onko pahin ongelma se, jos ilmaiset naiseutta oletetun normin ulkopuolelta – että joku huutaa sulle kadulla pahasti? Vai että saat kuulan kalloon tai sut vangitaan? (Sanna, cismainen)

Toisaalta diskurssissa viime vuosina paikkaansa ottanut ja kulttuuriseen keskusteluun noussut sukupuolikäsitysten muutos aiheutti myös eksplisiittistä vastarintaa (vrt. Martinez-San Miguel & Tobias 2016, 1; Julkunen 2010, 9–10; Lehtonen 2019, 137, 140; Therborn 2004, 104). Tällöin puhettavassa osaltaan tuettiin cisnormatiivisuutta haastavan queer-sukupuolisuuden yhteiskunnallista tunnustamista, mutta samalla moninaisen sukupuolikäsityksen tulkittiin myös uhkaavan binaariseen järjestykseen asettuvien oikeutta sukupuoli-identiteettiin. Diskurssissa korostettiin muun muassa kielteisiä affekteja aiheuttavina tilanteita, jossa lastenlasta ei saa sukupuolittaa yhteiskunnallisen sukupuolen moninaisuuden ideologian aiheuttaman paineen vuoksi. Myös naiseksi ja mieheksi identifioituminen nähtiin kielteisiä affekteja aiheuttavina, jolloin moninaisen sukupuolen ideologiaa kehystettiin perinteiset sukupuolikategoriat marginalisoivina:

Ihanaa, että ei tarvitse valita tyttöjen vessaa tai poikien vessaa, vaan sä voit mennä sukupuolineutraaliin vessaan. Mutta mua harmittaa, että tää keskustelu on kääntynyt

siihen, että ei saa enää lapsenlastaan sanoa pojaksi, vaikka se on poika. Saa sanoa! Mun mielestä sukupuolen moninaisuutta on, että ei ole väliä mitä sukupuolta edustaa, mutta että saa myös edustaa, jos sen kokee. Kenenkään ei pitäisi hävetä, että on mies tai nainen. (Noora, cisnainen)

Osaltaan queer-teoria aktivistisena otteena, kuten myös esimerkiksi queeriin kaanoniin mielletty post gender-ajattelu, pyrkii sukupuolen deterministisen vaikutuksen murtamiseen (Walters 2005, 7–9; Morland & Willox 2005, 4; Hekanaho 2010, 148; Julkunen 2010, 10). Tällöin sukupuolisuuden normatiiveja puoltavien puhetapojen esiintymisen voidaan tulkita paljastavan, kuten queer-teoria esittää, sukupuolistuneen vallan keskiön. Queer-teoreettisen ajattelun mukaan marginaalia tutkimalla paljastuu myös valtaa nauttivat tahot sekä prosessit, joissa valtaa uusinnetaan. (Warner 1991, 16; Hekanaho 2010, 149.) Pohdinnaksi tällöin nouseekin, perustuuko cisnormatiivisuuden hegemonisuus nykyisellään juuri diskursiivisesti rakennettuun vastakkainasetteluun, jossa cissukupuolisuutta haastavat identiteetit toiseutetaan kielellisesti tuotetun uhan vuoksi. Sukupuolivähemmistöjen marginaalista asemaa uusinnetaan diskursiivisesti rakennettua uhkaa korostamalla. Diskurssin mukaan sukupuolen moninaisuus kulttuurisen tunnustamisen kautta uhkasi marginalisoida kaksinapaisen sukupuolijärjestyksen mukaiset identiteettikategoriat.

Sen lisäksi, että cisnormatiivisuutta haastavat sukupuoli-identiteetti miellettiin diskurssissa kaksinapaisia sukupuolikategorioita ja cisnormatiivisuutta uhkaavaksi, sen tulkittiin olevan uhka myös feminiinisille ja maskuliinisille sukupuolen performatiiveille sekä heteroseksuaalisuudelle (vrt. Butler 2006, 56–57, 229). Maija kuvasi sukupuolen moninaisuuden haastavan perinteiseksi miellettyä feminiinistä ja maskuliinista ilmaisua, puhumalla ensin sukupuolen moninaisuudesta ja siitä, miten tämän ei tulisi sulkea pois nais- tai miessukupuolisuutta. Tämän jälkeen diskurssiin yhdistyi myös feminiinisuuden ja maskuliinisuuden performointi sukupuoliroolien ja heteroseksuaalisen parisuhteen työnjaon kautta.

Näin meemin, että 'hyvää naistenpäivää. Ai vittu, saako niin edes enää toivottaa'. Oli selitetty, että vaikka halutaan esimerkiksi sukupuolen moninaisuutta tuoda esiin, se ei tarkoita, ettei saisi olla nais- ja miessukupuolia. Siihen meemiin pystyin samaistuu vahvasti. Mä ajattelen, ettei niitä pitäis sekoittaa keskenään. Voin olla strong independent

woman ja tehdä paljon massia ja mennä niinku haluan. Mutta voin myös olla mun miehen passattavana, jos siltä tuntuu. Yks mun kaveri pitää semmoista tiliä Instagramissa. Se on tosi voimakkaasti feminiinisyyden kannalla. Se puhuu siitä, kuinka jotta sä löydät sun feminiinisen energian, sun pitää olla sellainen, että sä etsit miehestä provideria. Hän on sitä mieltä esimerkiks, että viiskyt-viiskyt parisuhteet ei toimi. (On) mun mielestä hassua, koska oon periaatteessa samaa mieltä. (Maija, cisnainen)

Puhetavassa cisnormatiivisuutta haastava sukupuolen moninaisuus tulkittiin välillisesti haastavan paitsi binaarisen sukupuoli- jaon mukaisia sukupuolikategorioita, myös näiden kautta tuotettuja sukupuoliin liitettyjä normeja ja rooleja, sekä heteroseksuaalisuuden seurausta. Käänteisesti tämän voidaan tulkita osoittavan queer-teorian mukaiseen cisnormatiivisuuden ja heteronormatiivisuuden toinen toistaan määrittävään jatkumoon (Butler 2006, 251; Walters 2005, 7–8).

Vastarinnan ja muutoksen diskurssissa sukupuoli tulkittiin olevan queer-teorian mukaisesti hegemonisesti tuotettu, mutta muutettavissa oleva identiteettijärjestelmä, joka kytkeytyy biopoliittiseen valtaan (Butler 2006, 5). Diskurssissa hahmoteltiin aktivistisesti ja strategisesti sukupuolikäsitysten muutosta, tulevaisuuteen usein utopistisesti orientoituen. Pääasiassa se kannatti muutosta kulttuurisiin sukupuolikäsityksiin sekä cisnormatiivisuuden jalansijan murtamiseen, kuten myös post gender -ajattelua, jossa sukupuoli ei määrittäisi enää ihmisyyttä. Toisaalta diskurssi sisälsi osin myös muutosta vastustavia puhetapoja. Tällöin moninaisen sukupuolen ideologian nähtiin haastavan kaksinapaiseen järjestykseen asettuvien sukupuoli-identiteettien oikeutta sukupuolisuuteen.

6 Johtopäätökset

Muistan hetken, milloin tiesin sen.

Istuin koulun tietokonealuokassa 2000-luvun alkupuolella, jossa harjoittelimme nettisivujen tekoa. Olin juuri onnistuneesti koodannut koomikko Krisse Salmisen fanisivulleni kävijälaskurin, joka raksautti kenties seitsemännen tai kahdeksannen vierailijan merkiksi. Koin olevani erityislaatuinen tyttö, pärjäävä ja osaava asennemuija. Myös Krissen ihailu itsessään edusti minulle jo tuolloin varhaista feministisen siemenen idättämistä. Nainenkin voi olla se, joka naurattaa, eikä se, joka nauraa. Feminismistä, jota en silloin osannut käsitteellistää, sain pontta kokemukselleni normeihin sopimattomuudesta pienellä maalaispaikkakunnalla konservatiivisessa ja kristillisessä kasvuympäristössäni. Muistelin esseetä, jonka olin kirjoittanut äidinkielen tunnille kyseisellä viikolla. Esseen aihe oli ohjeistuksen mukaisesti: ”*Missä näen itseni 30-vuotiaana?*”. Esseessä pohdin asuvani Helsingissä kissojeni ja ehkä kumppanini kanssa. Hämmentyneenä tajusin, ettei visiooni sisälly lapsia.

Täytin juuri 31 vuotta ja näkemykseni ovat pitäneet. Olen viettänyt varhaisaikuisuuteni vuodet konservatiivikristillisessä yhteisössä, ja kokenut vuosia painostusta lastenhankintaan. Oletuksia mielen muuttumisesta, ennen pitkää naisellisen hoivaviettini heräämisestä. Tämä on ollut raskasta, mutta toisaalta lisännyt itselleni vettä vastarinnan myllyyn. Ja voin ylpeänä todeta, että kymmenvuotiaan esseepohdintojen päätös on pitänyt. Itselleni vapaaehtoinen lapsettomuus on aina ollut sukupuolirikitys. Kun kuvittelen kehoani raskaana, tunnen inhoa. Koen, ettei kehoani oli tarkoitettu lisääntymään. En myöskään miellä itseäni kulttuurisen cisnormatiivisuuden kehyksissä feminiiniseksi naiseksi. En omaa hoivaviettiä, en ole pehmeä – enkä äidillinen. Tämän lisäksi vapaaehtoinen lapsettomuus edustaa itselleni feminististä vastarintaa. Cisnormatiivisuuden rakentama kuva ydinperheestä tuottaa ja uusintaa sellaisia sukupuolikäsitteitä, joista haluan omalla toiminnallani irtisanoutua. Koen käsitykseni sukupuolesta olevan melko queer. Sukupuoli on moninainen, huokoinen ja muokkaantuva. Siitä myös tämän tutkielman aihe saikin alkunsa. Aiempien tutkimusten käsitellessä pääasiassa vapaaehtoisen lapsettomuuden psykososiaalisia syitä tai lapsettomuuden valinneiden taustoja, halusin selvittää,

voiko velaus liittyä muilla kuin itselläni käsityksiin sukupuolesta. Millaisin jäsenyyksin vapaaehtoisesti lapsettomat kohdulliset henkilöt käsitteellistävät sukupuolta? Halusin ottaa mukaan naiseksi identifioituvien lisäksi myös queer-sukupuolisia, jotka ovat aiemmissa tutkimuksissa jääneet valitun lapsettomuuden teoretisointien pimentoon.

Tässä tutkielmassa tarkoitukseni oli selvittää, millaisin puhetavoin varhaisessa aikuisiässä vapaaehtoisen lapsettomuuden valinneet naiset tai queer-sukupuoliset kohdulliset henkilöt jäsentivät sukupuolta, sekä miten lisääntymistä ja vapaaehtoista lapsettomuutta jäsenettiin suhteessa sukupuoleen. Tutkielman teoreettisena selkärankana toimi queer-teoria, jonka mukaan sukupuoli näyttäytyy yksilöllisen identiteettikategorian sijaan yhteiskunnallisena ja kulttuurisena eriarvoistavana valtarakenteena (Morland & Willox 2005, 2,4; Walters 2005, 19; Perreau 2016, 80, 145). Queer-teoriaa täydentäen reproduktion ja pronatalismin käsitteillä hahmottelin lisääntymistä ja vapaaehtoista lapsettomuutta sukupuolierityisenä kysymyksenä. Työni metodologisena lähtökohtana toimi feministinen tieteenperinne, jossa keskeistä on patriarkaatin kritiikki (Liljeström 2004, 9; Heikkinen 2010, 215; Ronkainen 2004, 44–46, 48).

Tutkimusmenetelmäksi valitsin laadullisen tutkimusotteen. Aineiston tuotin teemahaastattelulla, jossa tutkija hahmottelee aihepiiriin oletettavasti kuuluvia teemakokonaisuuksia, ja haastattelee näiden pohjalta aihepiiristä tietäviä vapaamuotoisesti (Merton, Fiske & Kendall 1956, 3–4; Patton 1990, 280, sit. Hirsjärvi & Hurme 2008, 47–48). Tutkielman aineisto koostui keväällä 2023 toteutetuista seitsemästä (7) teemahaastattelusta, joista viisi (5) haastateltavaa identifioituivat cisnaisiksi ja kaksi (2) kohdullisiksi queer-sukupuolisiksi henkilöiksi. Aineiston analyysissä käytin diskurssianalyttistä otetta, joka soveltui hyvin yhteen työni teoreettisen otteen kanssa. Tässä luvussa kokoan tutkielmani keskeisimmät tulokset yhteen sekä suhteutan näitä aiempiin tutkimuksiin sekä yhteiskunnalliseen keskusteluun. Arvioin myös tutkimusprosessia sekä nostan esille tutkielman herättämiä keskustelunavauksia.

6.1 Sukupuolikäsityksiä kolikon kahdelta puolelta

Tämän tutkielman valossa sukupuoli näyttäytyi vapaaehtoisille lapsettomille naisille ja kohdullisille henkilöille paljon pohdittuna asiana. Sukupuolta ei siten tulkittu itsestäänselvytenä, vaan pikemminkin kysymyksenä, joka edellytti pohdintaa. Puhetavoissa sukupuoli piirtyi

eräänlaisena moderniuden kysymyksenä, jossa oma käsitys sukupuolesta tulkittiin normatiivista moninaisemmaksi. Tutkielmani tulosten perusteella vapaaehtoisesti lapsettomien puhetavoissa sukupuolta jäsennettiin ikään kuin kolikon kahdelta puolelta, feministisen teoretoinnin kautta käsitteellistään sekä yksityisenä että poliittisena asiana (Sullivan 2006, 7).

Sukupuolta lähestyttiin usein ensin yksityisenä kysymyksenä, jolloin sukupuoli tulkittiin yksilötason ruumiilliseksi entiteetiksi tai sosiaaliseksi kokemuksen ja ilmaisun tuotteeksi. Tällöin sukupuoli kehystettiin essentialistisesti biologisena, luonnollistettuna ja deterministisenä asiana (Devor 1989, 43; Di Quinzio 1993, 2), jonka nimesin *ruumiillisen lähtökohdan diskurssiksi*. Tällöin sukupuolen tulkittiin edustavan kaksinapaista jakoa naiseuteen ja miehuuteen elimellisten tosiasioiden perustalta (vrt. Juvonen, Rossi & Saresma 2010, 12). Vaihtoehtoisesti sukupuolta hahmoteltiin henkilökohtaisena kokemuksena ja performaationa (Butler 2006, 229; Pulkkinen 2000, 50), tässä tutkielmassa *yksilöllisen kokemuksen ja tekemisen diskurssiin* tukeutuen. Yksityisenä kysymyksenä sukupuolta jäsentävät diskurssit asettuivat osin ambivalenssiin suhteessa toisiinsa. Sukupuolen ruumiillista lähtökohtaisuutta korostava puhetapa kehystettiin kategorisoivasti ja deterministisesti biologisen materian pohjalle (vrt. Juvonen, Rossi & Saresma 2010, 12), kun taas sukupuolen ilmaisun henkilökohtaisuutta korostavassa yksilöllisen ja kokemuksen puhettavassa kokemus sukupuolesta ja tämän ilmentämisestä kehystettiin eksplisiittisesti biologista materiaalisuutta dominoivana, sukupuolen sosiaalisuutta korostaen. Diskurssi ei kuitenkaan näyttäytynyt cisnormatiivisuudesta irrallisena, sillä kaksinapainen jako naiseuteen ja miehuuteen säilyi usein implisiittisenä lähtökohtana, vaikka henkilökohtainen kokemus sukupuolesta nostettiin ideologisesti sen yläpuolelle (vrt. Butler 2006, 251; Pulkkinen 2000, 50).

Kun sukupuolen määrittelyä jatkettiin haastattelutilanteessa pidemmälle, puhettavoissa alkoi usein korostua myös tapa jäsentää sukupuolta poliittisena eriarvoisuuskysymyksenä. Sukupuolta kehystettiin queer-teorian mukaisena valtaan linkittyvänä tasa-arvopoliittisena asiana sekä kulttuuristen cisnormatiivisuuksien haastamisen välineenä (Morland & Willox 2005, 2, 4; Walters 2005, 19). Tällöin sukupuolta lähestyttiin neljästä eri puhettavasta käsin, jotka nimesin *keinotekoisuuden diskurssiksi*, *eriarvoistavan binaarisen rakenteen diskurssiksi*. Poliittisena kysymyksenä sukupuolta määrittelevät puhettavat asettuivat ikään kuin jatkumoon toistensa

kanssa. Keinotekoisuuden diskurssissa sukupuoli tulkittiin queer-teoreettisesti lähtökohdattomana genealogisena ominaisuutena (vrt. Butler 2006, 56–57; Pulkkinen 2000, 47–49), ei-mi-nään, jolloin puhettavassa kyseenalaistettiin tiedontuotannon prosesseja. Tämä tiedontuotannon prosessien kaksinapainen ”tuote” nähtiin rakentuneen lähtökohtaisesti eriarvoistavasti, joka johti binaarisen sukupuolijärjestyksen kritiikkiin ja eriarvoistavuuden perusteluun (vrt. Irni, Meskus & Oikkonen 2014, 19). Toiseksi sukupuolta lähestyttiin kaksinapaista sukupuolijärjestyksestä kyseenalaistavana eriarvoistavana binaarisena rakenteena. Sukupuolta jäsennettiin puhettavassa patriarkaalisena andosentrisenä rakenteena, jossa mies näyttäytyy ensisijaisena sukupuolena, naisten ja ei-binaaristen henkilöiden kohdatessa sukupuolistunutta eriarvoisuutta (Beauvoir 2009, 9–12, 58; Butler 2006, 251).

Kolmanneksi sukupuolta jäsennettiin *sukupuolistuneen reproduktion diskurssissa* tämän työn keskiössä vaikuttavan lisääntymisen ja siitä pidättäytymisen kautta. Lisääntyminen tulkittiin feministisen teoretisoinnin mukaisena sukupuolierityisenä ja sukupuolten eriarvoisuuteen linkittyvänä kysymyksenä (Beauvoir 2009, 43–45; Firestone 1970, 16–18, 192). Puhettavassa erityisesti naiseus koettiin linkittyvän lisääntymiseen, jolloin naiseuden uskottiin saavan kulttuurisen ruumiillistumansa äitiydessä, kuten myös feministiajattelijat ovat pyrkineet osoittamaan (vrt. Mill 2009, 34; Canth 1884, 114; Friedan 1963, 9–12, 115; Firestone 1970, 16–18; Rich 1976, 11). Osaltaan diskurssissa hahmoteltiin myös vapaaehtoista lapsettomuutta eräänlaisena sukupuoli-identiteetin kysymyksenä ja queer-teoriaa mukailevana ”sukupuoliprotestina” (vrt. Morland & Willox 2005, 2, 4; Walters 2005, 19). Näin ei ollut kuitenkaan yksiselitteisesti aina: osaltaan vapaaehtoinen lapsettomuus haluttiin eksplisiittisesti irrottaa sukupuolesta ja sukupuoli-identiteetistä erilliseksi identiteetin jäsennykseksi. Joskin myös tällöin puhettavassa sivuttiin vapaaehtoisen lapsettomuuden ja lisääntymisnormien sukupuolittunutta luonnetta, kuten myös aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, puhumalla muun muassa äitigeenin puutteesta (vrt. Kärmeniemi 2020, 27; Perjantai-dokkari 14.1.2019). Sukupuolen poliittista luonnetta kuvaavat puhettavat saivat päätöksensä puhettavassa, joka jäseni sukupuolta queer-teoretisoinnin mukaisena vastarinnan ja yhteiskunnallisen muutoksen kysymyksenä. *Vastarinnan ja muutoksen diskurssissa* korostui muihin diskursseihin verraten eniten queer-teorian mukainen pragmaattinen ja aktivistinen, muutokseen tähtäävä ote. (vrt. Walters 2005, 7–9; Morland & Willox 2005, 4; Hekanaho 2010, 148.)

Tarkastellessani sukupuolen jäsentämisen puhetapoja suhteessa toisiinsa, havaitsin diskursioiden asettuvan osin ambivalenssiin toistensa kanssa. Yhtäältä sukupuoli tulkittiin yksityisenä, kulttuurin ja ympäristön vaikutuspiiristä irrallisena biologisen materiaalisuuden (Devor 1989, 43; Di Quinzio 1993, 2) tai kokemisen ja performoinnin asiana (Butler 2006, 229; Pulkkinen 2000, 50). Näin tulkittiin varsinkin silloin, kun pohdittiin omaa sukupuoli-identiteettiä, kehollisuutta tai kokemusta sukupuolesta. Kulttuurin tai cisnormatiivisuuden vaikutusta (vrt. Butler 2006, 251; Pulkkinen 2000, 50) ei useinkaan tunnustettu suhteessa omaan sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen performatioon. Toisaalta sukupuoli ymmärrettiin poliittisena vallan kysymyksenä, jolloin sukupuolen biologinen tai performatiivinen lähtökohtaisuus kiistettiin. Tällöin sukupuoli nähtiin cisnormatiivisen vallan tuotteena, joka ei siten ole yksilön vapaassa hallinnassa. (vrt. Morland & Willox 2005, 2, 4; Walters 2005, 19.) Tällöin se kuitenkin ymmärrettiin muuttuvana ja muutokselle alttiina rakennelmana, kuten myös Butler (2006, 5) teoretisoi.

Kokonaisuudessaan vapaaehtoisesti lapsettomat naiset ja kohdulliset henkilöt jäsensivät sukupuolta sekä essentialististen ja determinististen että konstruktionisten ja queerien tulkintojen vuoropuhelun kautta. Tutkielmani perusteella sukupuolen jäsentämisen tavat kehystyivät verkostomaisina, toisiinsa kiinnittyvinä, mutta samalla toisiaan haastavina merkityskimppeinä. Puhetapojen toinen toistaan haastava luonne näyttäytyy kuitenkin diskurssianalyttisesti tulkittuna normatiivisena, sillä Suonisen (2016, 53) mukaan vuorovaikutuksen tuottamat merkityssysteemit eivät yleensä esiinny johdonmukaisina kokonaisuuksina, vaan pieninä paloina, jotka nojautuvat taustalla vaikuttaviin yleisiin diskursseihin. Tällöin sosiaalisen todellisuuden jäsenyykset eivät nouse sattumanvaraisesti yksilöstä, vaan edustavat ja uusintavat laajempia kulttuurisia puhetapoja (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016,27; Jokinen 2016, 251–252; Hirsjärvi & Hurme 2008, 51; Jokinen 2004, 193).

Tämän tutkielmani perusteella sukupuolta jäsenettiin, kuten myös Butler (2006, 56) tulkitsee, diskursiivisesti merkityksellistämisen prosessin kautta. Tällöin diskurssien välinen ambivalenssi ja toinen toistaan haastava luonne selittyy cis- ja heteronormatiivisuudelle annetulla valtakurssin asemoinnilla, joka läpäisee myös yksilötason jäsentämisprosessin. Samalla kun yksilötasolla essentialistisesta kaksinapaisesta sukupuolijärjestyksestä haluttiin irtisanoutua ja

sukupuoli nähtiin eriarvoisuuden rakenteena, sukupuolen jäsentämisen prosessi ei ollut immuuni kulttuurisen cis- ja heteronormatiivisuuden vaikutukselle. Siten sukupuolen jäsentämistavoissa korostuvatkin Devorin (1989, 1) teoretisoimat sukupuolisuuden ”parantumattomat uskomukset”, eli sukupuoleen liitetyt sitkeät historiallisesti ja kulttuurisesti rakentuneet itsestäänselvydet. Toisaalta puhetapojen queerimmissä äänissä korostui myös pyrkimys näiden itsestäänselvyksien murtamiseen.

6.2 Valittu lapsettomuus – sukupuolivittuilla?

Mikä yhdistää vapaaehtoisesti lapsettomia, pohtivat Vapaaehtoisesti lapsettomat Ry:n tuottamassa Velapodissa lapsettomuuden valinneet Jenni ja Riikka. *Ainakin boksen ulkopuolelta ajattelu, ajatusten ei-perinteisyys ja ei-konservatiivisuus*, podcastissa pääteltiin. (Velapodi 21.8.2022.) Vapaaehtoista lapsettomuutta käsitelleet tutkimukset liittävät ilmiöön myös sukupuolen. Vapaaehtoisen lapsettomuuden on todettu linkittyvän tyypillistä tasa-arvoisempiin käsityksiin sukupuolirooleista (Abma & Martinez 2006; Magarick & Brown 1981; Waren & Pals 2013 sit. Avison & Furnham 2015, 48; Park 2005, 372). Tämän tutkielman tulokset asettuvat jatkumoon aiemmin tehtyjen tutkimusten kanssa, joskaan eivät suoraviivaisesti tai ristiriidattomasti. Kaikki tutkielmani haastateltavat kyllä kokivat käsityksensä sukupuolesta olevan normatiivisia moninaisempia, kuten myös useat tutkimukset ovat osoittaneet aiemmin (Abma & Martinez 2006; Magarick & Brown 1981; Waren & Pals 2013 sit. Avison & Furnham 2015, 48; Park 2005, 372). Osaltaan sukupuolta myös kehystettiin Velapodin empiirisen pohdinnan mukaisesti ”boksen ulkopuolelta”, kuten sukupuolittuneita itsestäänselvyksiä ja cisheteronormatiivisuutta haastaen. Näin tehtiin muun muassa tulkiten sukupuolen olevan queer-teoretisoinnin mukainen genealoginen ja lähtökohdaton, muutettavissa oleva yhteiskunnallinen eriarvoisuuden rakenne (vrt. Morland & Willox 2005, 2, 4; Walters 2005, 19; Butler 2006, 5).

Samalla kuitenkin biologisen essentialismin historiallinen taakka säilyi usein puhetavoissa sukupuolen määrittelyn lähtökohtana, muun muassa naiseuden ja miehuuden kaksinapaisen kategorisoinnin kautta. Normatiivista tasa-arvoisempien sukupuoliroolien osalta tutkielmani tulokset asettuvat aiempien tutkimusten (Abma & Martinez 2006; Magarick & Brown 1981; Waren & Pals 2013 sit. Avison & Furnham 2015, 48; Park 2005, 372) jatkumoon siten, että lisääntymistä ja äitiyden roolia kritisoitiin erityisesti naisten sukupuolen määrittäjänä voimakkaasti.

Tällöin vapaaehtoista lapsettomuutta kehystettiin osaltaan eräänlaisena sukupuoliprotestina, jonka kautta kulttuurisia sukupuolikäsityksiä haluttiin murtaa.

Aiemmissa tutkimuksissa sukupuoliroolien lisäksi vapaaehtoinen lapsettomuus on liitetty ainakin naissukupuolisten osalta myös performoituun sukupuoleen. Muun muassa Newtonin ja Stewartin (2013) naisten vapaaehtoista lapsettomuutta tarkastelleen tutkimuksen mukaan vapaaehtoisesti lapsettomien naiseksi identifioituvien todettiin omaavan vähemmän kulttuurisesti feminiinisiksi miellettyjä ominaisuuksia, kuten sympatiaa ja hoivaa (ks. Avison & Furnham 2015, 51). Aiempiin tutkimuksiin verraten mielenkiintoista on, että myös tässä tutkielmassani kaikki naiseksi identifioituvat haastateltavat olivat kokeneet sukupuolensa joko nykyisellään tai jossain vaiheessa elämäänsä kulttuurista normatiivia maskuliinisemmaksi. Tutkielmani naiseksi identifioituvilla feminiinisyys koettiin usein lisääntyneen iän myötä, kun samanaikaisesti kulttuurinen painostus lastenhankintaan ja lisääntymiseen väheni. Siten tutkielmani tulokset mukailevat Newtonin & Stewartin (2013) tutkimuksen tuloksia naissukupuolisten kulttuurista normatiivia maskuliinisemmasta sukupuolen performaatiosta.

Pohdinnaksi nouseekin, edustaako kokemus normatiivia maskuliinisemmasta performaatiosta yksilön omaa valinta, vai eräänlaista vapaaehtoisesti lapsettomien naisten sukupuolittuneen marginalisoinnin tuottamaa ”vaihtoehtoista” sukupuolen performatiivien pakkotoistoa? Kuten Butler (2006, 56–57, 229) teoretisoi, essentialistisen sukupuolikäsityksen pohjalta länsimaisessa kulttuurissa sallitaan vain ”oikeanlaisia” sukupuolittuneita ilmaisutapoja, käyttäytymiskaavoja ja toistoja. Edustaako tällöin reproduktio feminiinisyden performaation vaatimusta, ja mikäli tästä kieltäydytään, naiseksi identifioituvan lisääntymisikäisen kohdullisen henkilön oletetaan performoivan sukupuolisuuttaan maskuliinisesti? Teorian valossa näin voi olla, sillä kuten esimerkiksi Riitta Granfelt (1998, 118) tulkitsee, vapaaehtoisesti lapsettomat naiset ajetaan marginaaleihin, rajattuihin rooleihin tai jopa kokonaan sallittujen sukupuolisuuden positioiden ulkopuolelle. Ajaako siis valinta pidättäytyä hankkimasta lapsia naiseksi identifioituvan maskuliinisuuden performointiin siksi, että häneltä evätään kulttuurisissa diskursseissa oikeus feminiinisyteen valitun lapsettomuuden vuoksi?

Toisaalta prosessi voi kulkea myös toiseen suuntaan. Liittykö normatiivista maskuliinismaksi koettu sukupuolen performaatio naissukupuolisen eräänlaiseen suojautumiseen lastenhankinnan painostukselta? Mikäli lisääntymisikäinen nainen performoi sukupuoltaan korostuneen feminiinisesti, korreloiko se koetun lisääntymispaineen kanssa? Oletetaanko siis lisääntymistä biologisen lisääntymiskyvyn, kuten esimerkiksi synnytyselinten vai performoidun feminiinisyyden, kuten hoivaavuuden, kautta? Tällöin naissukupuolisen performoima maskuliinisuus voi toimia myös eräänlaisena vapaaehtoisen lapsettomuuden perusteluna ja lisääntymispaineelta suojautumisena.

Vapaaehtoisen lapsettomuuden aiemmissa tutkimuksissa korostuu lisääntymisnormien cisnormatiivisuus, sillä binaarista sukupuolijärjestystä haastavien identiteettien valitun lapsettomuuden tutkimukset huutavat olemassaolottomuuttaan. Tutkimuskentän kriittinen silmä on useammin sen sijaan kiinnittynyt queer-ihmisten vanhemmuuteen. Muun muassa transsukupuolisten vanhemmuutta tutkineiden Kel Pollyn ja Ryan G. Pollyn (2014) mukaan queer-ihmisten lisääntymiseen liittyy merkittäviä kulttuurisia stigmoja. Heidän mukaansa transsukupuolisiin on länsimaisessa kulttuurissa liitetty uskomus kyvyttömyydestä vanhemman rooliin sukupuoli-identiteettinsä vuoksi, jolloin transsukupuolisten valintaa hankkia lapsia kyseenalaistetaan. Myös Katariina Parhen ja Tiia Sudenkaarneen (2020, 145) mukaan lisääntymisnormit kietoutuvat cisnormatiivisuuteen, oletukseen, että kaikki ihmiset ovat joko miehiä tai naisia, sekä heteronormatiivisuuteen, jossa miehet ja naiset "lisääntymisviettiensä" ohjaamina tuntevat seksuaalista halua itselleen vastakkaiseen sukupuoleen. Onkin mielenkiintoista, että siinä missä naiseuden sukupuolikategoriaa vastuutetaan ja painostetaan lastenhankintaan, ei-binaarisilta sukupuolikategorioilta lupaa lisääntyä päinvastoin evätään diskursiivisesti. Myös tässä tutkielmassa tuo queer-sukupuolisten kohtaama lisääntymisen diskursiivinen epäämminen korostui selkeästi. Molempien queer-sukupuolisten puhetavoissa lisääntyminen näyttäytyi queer-haavoittuvuuden (Parhe & Sudenkaarne 2020, 14) tuottajana, sillä oletus lisääntymisestä koettiin loppuneen muun muassa transitioitumisprosessin kautta koettuun äänenmurrokseen tai normatiivista sukupuolineutraalimpaan sukupuolen performointiin.

Kun vapaaehtoista lapsettomuutta tutkitaan queer-sukupuolisten henkilöiden valintana, reproduktion ja pronatalismin luonne sukupuolittuneena eriarvoisuuskysymyksenä syvenee enti-

sestään. Esimerkiksi huhtikuuhun 2023 voimassaolleen translain (Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002, 1 §) sterilointipakko sekä queer-sukupuolisten lisääntymisen kulttuurinen stigma osoittavat, kuinka cis- ja heteronormatiivisiin kategorioihin kuulumattomia kohdullisia henkilöitä lisääntymiseen ei painosteta – päinvastoin lapsettomuus, valittu tai ei, edustaa queer-sukupuolisille kulttuurista normia ja oletettua elämäntapaa. Kulttuurissa jalansijaa nauttineet cis- ja heteronormatiivisuus eivät jätä tilaa identiteeteille ja elämäntavoille, joissa sukupuolen rooli on normatiivista poikkeava (Walters 2005, 7–8). Näin on tulkittavissa myös tämän tutkielman valossa lisääntymisen osalta. Cisnormatiivisuutta haastavien sukupuoli-identiteettien vapaaehtoinen lapsettomuus ei yhteiskunnallisissa puhetoissa näyttäyty yksilöstä riippuvaisena valintana vaan sukupuolistuneena normina, jopa pakkona (vrt. Gembries 2018, 23, 34). Tällöin queer-sukupuolisen korostamana vapaaehtoinen lapsettomuus itse valittuna asiana voikin edustaa eräänlaista vallan takaisinottoa: myös queer-sukupuolinen saa itse valita lisääntymisestään, valitseeko lastenhankinnan vai lapsettomuuden. Tällöin vapaaehtoinen lapsettomuus näyttäytyy myös queer-sukupuolisille kohdullisille eräänlaisena queerina sukupuolinormatiivisuuksien vastarintana.

Useat yhteiskuntatieteilijät ovat viime vuosina tulkinneet sukupuolen olevan nykyisellään muutosprosessissa (Martinez-San Miguel & Tobias 2016, 1; Julkunen 2010, 9; Lehtonen 2019, 137, 140; Therborn 2004, 104). Myös tämän tutkielman valossa sukupuolen jäsentämisen tavat näyttävät prosessinomaisina, muuttuvina ja muutettavissa olevina. Samalla sukupuoleen liitetyt kulttuuriset uskomukset, kuten cis-, hetero- ja lisääntymisnormatiivisuus korostuvat edelleen vahvoina taustaoletuksina. Sukupuolen sallitut positiot piirtyvät selkeästi kulttuurisissa puhetoissa edelleen lisääntymisen kautta. Naissukupuolisia lisääntymiseen painostetaan, kun taas queer-sukupuolisilta tämä oikeus evätään. Tällöin kohdullisille sallitut sukupuolikategoriat raamitetaan reproduktion sanelemina.

Kulttuurisissa puhetoissa aikuinen ihminen voi olla luonnollistetun kaksinapaisen sukupuolijärjestyksen mukaisesti ”*mies, äiti tai muu*”. Kaksinapaisuuden saneleman binaarisen jaon ulkopuolelle toiseutetaan kaikki omasta valinnastaan ei-äidit kohdulliset aikuiset, kun mieheys säilyy reproduktion määrittelyltä koskemattomana. Tällöin miessukupuolisuus näyttäytyy edelleen Beauvoirin (2009, 9–12) määrittelemänä sukupuolen ensisijaisuutena, mutta ”toi-

sen” kategoriaan ajetaan vapaaehtoisesti lapsettomat kohdulliset henkilöt sukupuoli-identifiointistaan riippumatta. Toisaalta tätä sukupuolen jäsentämisen valtakurssia myös voidaan queeristi haastaa vapaaehtoisen lapsettomuuden kautta. Kuten Barker ja Scheele (2016, 15) kuvaavat osuvasti queeria provokatiivista sukupuolisuuden ja seksuaalisuuden vastarintaa lainauksellaan ”*queer as in fuck you*”, voidaan myös vapaaehtoinen lapsettomuus tulkita kohdullisten henkilöiden, tarkoituksellisena tai tahattomana, *sukupuolivittuiluna*.

Tutkielmani valossa lisääntyminen sekä cis- ja heteronormatiivinen ydinperhe näyttävät edelleen vahvojen kulttuuristen normistojen instituutiona. Tällöin sukupuoli kehystyy queer-teoriaa mukaillen vallan ja hierarkioiden tuotteena. Näiden valtaprosessien kautta ylläpidetään sukupuolistunutta eriarvoisuutta myös suhteessa kohdullisten henkilöiden lisääntymisnormeja haastavaan valintaan pitäytyä lapsettomina. Kulttuurisessa lisääntymiskurssissa keskiössä on harvoin yksilö tai tämän toiveet. Sen sijaan suurempaa roolia näyttelevät yhteiskunnalliset agendat, perinteet ja normatiivisuudet, joiden ohjaamina luodaan ja uusinnetaan lisääntymisen kulttuurista normatiivisuutta. Tällöin myös kohdullisten henkilöiden sukupuolen sallitut positiot piirtyvät edelleen kulttuurisissa puhetoissa lisääntymisen sanelemina.

6.3 Tutkimuksen arviointia ja tulevaisuudennäkymiä

Aihe tutkielmaani kumpusi subjektiivisesta kokemusmaailmastani vapaaehtoisesti lapsettomana naiseksi identifioituvana kohdullisena henkilönä. Siten lähdin tutkimusprosessiin sen ennakkoasetelman kanssa, että oma kokemusmaailmani kohdullisen henkilön sukupuolen ja valitun lapsettomuuden välillä linkittyvät toisiinsa. Toisaalta niin vihjasivat myös aiemmat tutkimukset sekä feministinen teoretisointi. Tutkimusprosessin edetessä lisää pontta innostukseeni sain runsaasta innokkuudesta tutkimuksen haastatteluihin. Yli 50 henkilöä otti yhteyttä ja ilmoitti halukkuutensa haastatteluihin. Päätelin, että ilmeisesti sukupuolesta halutaan vapaaehtoisesti lapsettomien kohdullisten joukossa keskustella. Haastateltavien valinnassa painotin yhteydenoton esittämää kiinnostusta nimenomaan sukupuolen teemaan, ei niinkään vapaaehtoisen lapsettomuuden kokemukseen. Tällä oli kuitenkin tutkimuksen eettisyyttä tarkastellessa omat seurauksensa. Tutkimusjoukko muodostui erittäin homogeeniseksi: kaikki haastateltavat olivat valkoihoisia ja suurelta osin keskiluokkaisia. Haastateltavien yksityisyy-

den suojelemiseksi en kerännyt tietoja tutkimusaiheeseen liittymättömistä erojen kategori-
oista, kuten uskonnosta, etnisyydestä tai seksuaalisesta suuntautumisesta. Analyysiproses-
sissa myös pseudonymisoin henkilötietoja, kuten tietoja työpaikoista tai parisuhdestatuksista
haastateltavien yksityisyyden suojelemiseksi. Näin ollen tämän tutkielman tutkimustulokset
eivät kuitenkaan rakentuneet intersektionaalisesti risteäviä eroja huomioiden (Lykke 2010,
50–51). Tutkielman tulokset olisivat voineet olla syvällisempiä sekä produktion sukupuolittu-
nut eriarvoisuus selittyä intersektionaalisesti paremmin, mikäli tutkielmassani olisi huomioitu
muitakin erojen kategorioita kuin ikä, sukupuoli ja valittu lapsettomuus.

Homogeenisyys ulottui itsestäni riippumattomista syistä myös tutkimusjoukon sukupuoleen.
Tutkimusprosessiin lähtiessäni toivoin tutkimukseeni saman verran naiseksi identifioituvia
sekä kohdullisia queer-sukupuolisia. Reilusta viidestäkymmenestä haastateltavaksi ilmoittau-
tuneesta kuitenkin ainoastaan kaksi eivät identifioituneet naiseksi, jolloin päädyin haastatte-
lemaan viittä (5) naista ja kahta (2) queer-sukupuolista kohdullista henkilöä. Näin ollen tutki-
mustuloksissa korostuu naissukupuolisuuden linkittyminen pronatalistisiin lisääntymisnor-
meihin. Vaikka tutkielmani pyrkimys oli tehdä näkyväksi sukupuolen jäsentämisen tapoja
osana vapaaehtoista lapsettomuutta pronatalistisessa kulttuurissa, sen voidaan toisaalta tul-
kita jopa uusintavan cisnormatiivisuutta ja naisen sukupuolen määrittelyä reproduktion
kautta. Koska tutkimustuloksissa korostui jo kahden queer-sukupuolisen haastateltavan koh-
dalla, kuinka sukupuoli ja valittu lapsettomuus linkitetään toisiinsa myös ei-binaaristen ihmis-
ten puhetavoissa, tutkimuksen kohdentaminen cisnormatiivisuutta haastavien identiteettei-
hin olisikin tärkeä tutkimusaihe tulevaisuudelle.

Tutkimusprosessiin lähtiessäni pohdin, voiko tutkimukseni aihe sukupuolen määrittelyn laa-
jentamisen queer-teoreettisesta emansipatorisesta pyrkimyksestään huolimatta päätyä uu-
sintamaan kulttuurista pronatalismia. Tiesin, että vapaaehtoista lapsettomuutta tarkastelleet
aiemmat tutkimukset ovat saaneet runsaasti kritiikkiä lisääntymisnormeja uusintavasta luon-
teestaan: monet tutkimukset ovat aiemmin keskittyneet vapaaehtoisen lapsettomuuden taustalla
vaikuttavien syiden tai perustelujen kartoittamiseen (vrt. Avison & Furnham 2015; Buhr
& Huinink 2017; Rotkirch, Tammissalo, Miettinen & Berg 2017; Miettinen 2015; Miettinen &
Rotkirch 2008; Sorsa, Lehtonen & Rotkirch 2023). Myös media on omalta osaltaan osallistunut
keskusteluun aiheen tiimoilta, pääasiassa jatkamalla debattia vapaaehtoisen lapsettomuuden

perusteluista (esim. Yle 14.10.2019; Yle 13.8.2020; Ilta-Sanomat 18.9.2022). Tällöin vapaaehtoisen lapsettomuuden on tulkittu edustavan normista poikkeavaa valintaa, joka vaatii erillisiä perusteluja (Park 2005, 376; Rotkirch, Tammissalo, Miettinen & Berg 2017, 47; Sorsa, Lehtonen & Rotkirch 2023, 22). Pohdin, lisääkö vai vähentääkö vapaaehtoisesti lapsettomien kohdullisten henkilöiden sukupuolen jäsentämistapojen tutkiminen lisääntymisnormien sukupuolittunutta eriarvoisuutta. Pyrin koko tutkimusprosessin ajan refleksiivisyyteen – tutkimukseni koskettaa ihmisryhmää, joiden elämäntapa asettuu poikkitelein kulttuuristen normien kanssa, ja joita kohtaan osoitetaan stigmatisoivia oletuksia.

Toisaalta tiedostin, että tutkimuksen aiheeseen sisältyi myös riski jo ennalta toiseutetun ryhmän näkemysten homogeenisuuden uskomuksesta sekä Sedgwickin (2008, 9–13) teoretoimana vähemmistöistämisenä (*minoritizing*), jolloin kaiken sukupuoleen tai seksuaalisuuteen liittyvän normeista poikkeamisen oletetaan olevan aina marginaalista. Pyrin kuitenkin välttämään oletuksen vapaaehtoisesti lapsettomien sukupuolen jäsentämisen tapojen marginaalisuudesta ja homogeenisuudesta valitsemalla tutkimusmenetelmiksi vapaamuotoisen ja tutkittavan omaa ääntä korostavan teemahaastattelun (Hirsjärvi & Hurme 2008, 48) sekä puhetapojen valtasuhteita ja näiden tuottamaa alistamista tarkastelevan diskurssianalyysin (Fairclough 2013, 93; Teun Van Dijk 2001, 353–355, 357). Valitut tutkimusmenetelmät sekä teoreettinen viitekehys tukivat hyvin toisiaan suhteessa tutkimusongelmaan ja tarjoivat mahdollisuuden nostaa tutkittavien ääni keskiöön. Queer-teoria tarjosi sopivan väljän teoreettisen viitekehysten, jota aineistonkeruussa käytetyn teemahaastattelun avoimuus täydensi saumattomasti. Myös diskurssianalyysi puhetapojen valtasuhteita tarkastelevana analyysimenetelmänä istui hyvin sekä tutkimusasetelman että queer-teoreettisen otteen kanssa.

Nähdäkseni tutkielmani onnistui kokonaisuudessaan pyrkimyksessään laajentaa keskustelua ajankohtaisena ilmiönä näyttäytyvästä vapaaehtoisesta lapsettomuudesta. Sukupuolinäkökulman kautta tutkielmani voi lisätä ymmärrystä valitun lapsettomuuden monisyisistä taustatekijöistä sekä murtaa ilmiöön liitettyjä stereotyyppioita. Toisaalta tutkielmani tuloksissa pääsi esiin myös vapaaehtoisen lapsettomuuden luonne feministisenä sukupuolierityisenä kysymyksenä, sekä lisääntymisen sukupuolittunut eriarvoisuus. Tutkielma onnistui vastaamaan asetettuihin tutkimusongelmiin: tarkastelemaan vapaaehtoisesti lapsettomien naisten ja koh-

dullisten queer-sukupuolisten sukupuolen jäsentämisen tapoja sekä lisääntymisen ja vapaaehtoisen lapsettomuuden jäsentämistä suhteessa sukupuoleen. Tutkielmani kenties suurimmaksi rajoitteeksi muodostui queer-sukupuolisten tutkittavien vähyys, jolloin tutkimustuloksissa korostui naiseksi identifioituvien tulkinnot. Koska vapaaehtoinen lapsettomuus näyttäytyi tutkimustulosten valossa erilaisena naisten ja queer-sukupuolisten välillä, tutkimustulokset päätyivät korostamaan naissukupuolisten näkemyksiä ei-binaarisiksi identifioituvien henkilöiden kustannuksella. Osaltaan tämä saattaa jopa uusintaa lisääntymisnormien ja cisnormatiivisuuden yhteenkietoumaa, jolloin lisääntyminen tai siitä pidättäytyminen määrittyvät yhä kaksinapaisen sukupuolijärjestyksen sanelemisissa reunaehdoissa.

Tulevaisuuden tutkimuskentille tärkeäksi näkisin, että vapaaehtoista lapsettomuutta tutkittaisiin suhteessa ei-binaarisiksi identifioituviin ihmisiin. Erityisen tärkeää nähdäkseni olisi vuoden 2023 voimassa olleen translain sterilointipakon ja vapaaehtoisen lapsettomuuden yhteen linkittymän tutkiminen. Millaisena vapaaehtoinen lapsettomuus näyttäytyy transsukupuolisille kulttuurissa, jossa transsukupuolisuuteen liitetään edelleen vahvasti oletus lisääntymiskyvyttömyydestä? Millaisia seurauksia vanhan translain sterilointipakolla on ollut transsukupuolisten sukupuolikäsityksiin, kun sukupuoli linkitetään länsimaisessa kulttuurissa keskeisesti lisääntymiseen? Toisaalta myös naiseksi identifioituvien kohdullisten henkilöiden sterilointikokemuksia suhteessa sukupuolikäsityksiin voisi olla kiinnostavaa tutkia, sillä tämän tutkielmani valossa sukupuoli tulkittiin osin materiaalisena entiteettinä. Voiko sterilointi vapaaehtoisesti lapsettoman naisen valintana jäsentyä eräänlaisena sukupuolen korjaamisena, lisääntymis- ja sukupuolinormien kulttuurisesti yhteen linkittyneessä kontekstissa?

Lähteet

- Abma, Joyce C. & Martinez, Gladys M. (2006) Childlessness among older women in the United States. Trends and profiles. *Journal of Marriage and Family* 68:4, 1045–1056. DOI: 10.1111/j.1741-3737.2006.00312.x
- Aineistonhallinnan käsikirja (2019) Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/aineistonhallinta/>. Viitattu 5.10.2022.
- Austin, John L. (1962) *How to do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
- Avison, Margaret & Furnham, Adrian (2015) Personality and voluntary childlessness. *Journal of Population Research* 32:1, 45-67. DOI: 10.1007/s12546-014-9140-6
- Barker, Meg-John & Scheele, Julia (2016) *Queer. A Graphic History* London: Icon Books.
- Baum, Frances, & Cope, David R. (1980) Some characteristics of intentionally childless wives in Britain. *Journal of Biosocial Science* 12:3, 287–299. DOI: 10.1017/S0021932000012827
- Beauvoir, Simone de (2009) *Toinen sukupuoli*. Suomentanut Iina Koskinen, Hanna Lukkari & Erika Ruonakoski. Helsinki: Tammi. Alkuteos 1949.
- Belsey, Catherine (2005) General Editor's Preface. Teoksessa Iain Morland & Annabelle Willox (toim.) *Queer Theory. Readers in Cultural Criticism*. Basingstoke, Hampshire & New York: Palgrave Macmillan, VIII–IX.
- Buhr, Petra & Huinink, Johannes (2017) Why Childless Men and Women Give Up on Having Children. *European Journal of Population* 33:4, 586–606. DOI: 10.1007/s10680-017-9429-1
- Butler, Judith (2006) *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Suomentanut Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. Tampere: Vastapaino. Alkuteos 1990.
- Butler, Judith (2011) *Bodies That Matter. On the Discursive Limits of Sex*. Florence: Routledge. Alkuteos 1993.
- Canth, Minna (1884) *Naiskysymyksestä*. Valvoja.
- Dally, Ann (1982) *Inventing Motherhood. The Consequences of an Ideal*. London: Burnett Books Ltd.

- Davis, Kathy (2014) Intersectionality as Critical Methodology. Teoksessa Nina Lykke (toim.) Writing Academic Texts Differently. Intersectional Feminist Methodologies and the Playful Art of Writing. New York: Routledge, 21-40.
- Devor, Holly (1989) Gender Blending. Confronting the Limits of Duality. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Di Quinzio, Patrice (1993) Exclusion and Essentialism in Feminist Theory. The Problem of Mothering. *Hypatia* 8:3, 1–20. DOI: 10.1111/j.1527-2001.1993.tb00033.x
- Duggan Lisa (2003) The twilight of equality?. Neoliberalism, cultural politics and the attack on democracy. Boston: Beacon Press
- Engels, Friedrich (1970) Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä. Suomennos tunte-maton. Helsinki: Kosonen. Alkuteos 1884.
- Engwall, Kristina (2013) Childfreeness, parenthood and adulthood. *Scandinavian Journal of Disability Research* 16:4, 333–347. DOI:10.1080/15017419.2013.781955
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino. Vaatii käyttöoikeuden. <https://www.ellibslibrary.com/book/978-951-768-035-6>. Viitattu 2.2.2023.
- Fairclough, Norman (1992) Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman (2013) Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language. London & New York: Routledge.
- Feinberg, Leslie (1998) Trans liberation. Beyond pink or blue. Boston: Beacon Press.
- Firestone, Shulamith (1970) The Dialectic of Sex. The Case for Feminist Revolution. New York: William Morrow and Company.
- Foucault, Michel (1997) The Archaeology of Knowledge. Kääntänyt A. M. Sheridan Smith. London: Pantheon Books. Alkuteos 1969.
- Friedan, Betty (1963) The Feminine Mystique. New York: W. W. Norton Company.
- Gembries, Ann-Katrin (2018) Birth Control as a National Threat?. Pronatalist Discourses on Abortion in France and Germany (1920s-1970). Teoksessa Ann-Katrin Gembries, The-

- resia Theuke & Isabel Heinemann (toim.) *Children by Choice? Changing Values, Reproduction and Family Planning in the 20th Century*. Berlin & Boston: Walter de Gruyter GmbH, 21-56.
- Giles, David & Shaw, Rachel L. & William, Morgan (2009) Representations of voluntary childlessness in the UK press, 1990-2008. *Journal of Health Psychology*, 14:8, 1218–1228. DOI: 10.1177/1359105309346341
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuudenseura.
- Halttunen-Riikonen, Elina (2013) *Sukupuoliero ja toinen. Luce Irigarayn teoria intersubjektivi-suudesta vastauksena Emmanuel Levinasin teorialle toisen transsendenssista*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-23684>.
- Harrington, Rebecca (2019) *Childfree by Choice*. *Studies in Gender and Sexuality* 20:1, 22–35. DOI: 10.1080/15240657.2019.1559515
- Hausman, Bernice L. (1999) *Virtual Sex, Real Gender. Body and Identity in Transgender Discourse*. Teoksessa May Ann O’Farrell & Lynne Vallone (toim.) *Virtual Gender. Fantasies of Subjectivity and Embodiment*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 190–216.
- Heikkinen, Kaija (2010) *Sukupuoli ja etnisyys tiedon paikantumisessa*. Teoksessa Pöysä, Jyrki, Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.) *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 215–233.
- Heitlinger, Alena (1991) *Pronatalism and Women’s Equality Policies*. *European Journal of Population* 7:4, 343-375. DOI: 10.1007/BF01796873
- Hekanaho, Pia L. (2010) *Queer-teorian kummia vaiheita*. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 144–160.
- Helsingin Sanomat (23.8.2017) Antti Rinne, 54, kehottaa suomalaisia ”synnytystalkoisiin” – sa-
navalinta tyrmistyttää ja hävettää demareitakin. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000005337384.html>. Viitattu 21.9.2022.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2008) *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

- Hooli, Niku & Nieminen, Anna-Sofia (2019) *Aikuisten perhe. Miksi valitsemme lapsettomuuden?* Helsinki: Kosmos.
- Iacovou, Maria, & Tavares, Lara P. (2011) Yearning, learning and conceding. Reasons men and women change their childbearing intentions. *Population and Development Review* 37:1, 89–123. DOI: 10.1111/j.1728-4457.2011.00391.x
- Iltä-Sanomat (18.9.2022) Lapseton ja onnellinen vielä keski-ikässäkin – Piritta, Johanna ja Arja kertovat valinnastaan, joka edelleen saa monet tolaltaan. <https://www.is.fi/menaiset/ilmiot/art-2000009021436.html>. Viitattu 5.1.2023.
- Irigaray, Luce (1977) *Ce sexe qui n'en est pas un*. Paris: Editions de Minuit.
- Irni, Sari & Meskus, Mianna & Oikkonen, Venla (2014) *Muokattu elämä. Teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja (2016) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 249–266.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 25–50.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2016) Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 75–104.
- Jokinen, Arto (2004) Diskurssianalyysin kourissa. Sotilasteksteissä muotoutuva miehisuus. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*: Tampere: Vastapaino, 191–208.
- Jokinen, Eeva (2005) *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Juhila, Kirsi (1999) Tutkijan positiot. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 201–232.
- Julkunen, Raija (2010) *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: vastapaino.

- Juvonen, Tuula & Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuula (2010) Kuinka sukupuolta voi tutkia? Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 9–16.
- Juvonen, Tuula (2017) Sisäpiirihaastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvoori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 398–410.
- Karkulehto, Sanna & Rossi, Leena-Maija (toim.) (2017) Sukupuoli ja väkivalta. Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kärmeniemi, Johanna (2020) Vapaaehtoinen lapsettomuus naisten kokemuksina. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen Yliopisto. https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/22995/urn_nbn_fi_uef-20200797.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 11.1.2023.
- Laki sukupuolen vahvistamisesta 295/2023.
- Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002.
- Lehtonen, Jukka (2019) Kun kaksijakoinen sukupuolijajattelu murtuu – sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus tasa-arvobarometrissa. Teoksessa Mia Teräsaho & Johanna Järvi (toim.) Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon. Analyysyjä tasa-arvobarometrissa 2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137765/URN_ISBN_978-952-343-314-4.pdf?sequence=1. Viitattu 7.10.2022.
- Liljeström, Marianne (1996) Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen: Tampere: Vastapaino, 111–139.
- Liljeström, Marianne (2004) Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. Tampere: Vastapaino.
- Lykke, Nina (2010) Feminist Studies. A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing. New York & London: Routledge. Vaatii käyttöoikeuden. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/tampere/detail.action?pq-origsite=primo&docID=496360>. Viitattu 26.9.2022.
- Magarick, Ronald H., & Brown, Richard A. (1981) Social and emotional aspects of voluntary childlessness in vasectomized childless men. *Journal of Biosocial Science*, 13:2, 157–167. DOI: 10.1017/s0021932000013328

- Martinez-San Miguel, Yolanda & Tobias, Sarah (2016) Introduction. Thinking Beyond Heteronormativities. Teoksessa Yolanda Martinez-San Miguel & Sarah Tobias (toim.) Trans Studies. The Challenge to Hetero/Homo Normativities. New Brunswick, New Jersey & London: Rutgers University Press.
- Merton, Robert K. & Fiske, Marjorie & Kendall, Patricia L. (1956) The Focused Interview. A Manual of Problems and Procedures. Glencoe: Free Press.
- Miettinen, Anneli & Rotkitch, Anna (2008) Milloin on lapsen aika? Lastenhankinnan toiveet ja esteet. Perhebarometri 2008. <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/12/e617f2a3-perhebarometri-2008.pdf>. Viitattu 3.1.2023.
- Miettinen, Anneli (2015) Miksi syntyvyys laskee? Suomalaisten lastensaatiin liittyviä toiveita ja odotuksia. Perhebarometri 2015. Helsinki: Väestöliitto. <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/11/50a1ff32-perhebarometri-2015.pdf>. Viitattu 3.10.2022.
- Mill, John S. (2009) The Subjection of Women. Auckland: The Floating Press. Alkuteos 1869.
- Millett, Kate (1970) Sexual Politics. New York: Doubleday.
- Morison, Tracy & Macleod, Catriona & Lynch, Ingrid & Mijas, Magda & Shivakumar, Seema (2016) Stigma Resistance in Online Childfree Communities. The Limitations of Choice Rhetoric. Psychology of Women Quarterly. 40:2, 184–198. DOI: 10.1177/0361684315603657
- Morland, Ian & Willox, Annabelle (2005) Introduction. Teoksessa Ian Morland & Annabelle Willox (toim.) Queer Theory. Houndsmill, Basingstoke, Hampshire & New York: Palgrave Macmillan, 2–5.
- Newton, Nicky J., & Stewart, Abigail J. (2013) The road not taken. Women's life paths and gender-linked personality traits. Journal of Research in Personality 47:4, 306–316. DOI: 10.1016/j.jrp.2013.02.003
- Nicholas, Lucy (2014) Queer post-gender ethics. The shape of selves to come. New York: Palgrave-Macmillan.
- Palin, Tutta (1996) Ruumis. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 225–244.

- Parhi, Katariina & Sudenkaarne, Tiia (2020) Sukupuolen ja seksuaalisuuden lääketieteellisiä tulkintoja. Queer-bioetiikka ja haavoittuvuuden kerrokset historiallisissa psykiatrisissa potilaskertomuksissa. *niin & näin* 20:2, 145–153.
- Park, Kristin (2005) Choosing Childlessness: Weber's Typology of Action and Motives of the Voluntarily Childless. *Sociological Inquiry* 75:3, 372-402. DOI: 10.1111/j.1475-682X.2005.00127.x
- Parker, Ian (1992) *Discourse Dynamics. Critical Analysis for Social and Individual Psychology*. Lontoo: Routledge.
- Patton, Michael Q. (1990) *Qualitative evaluation and research methods*. Toinen painos. Lontoo: Sage.
- Perjantai 16.1.2022. "Itsekeskeisiä bilettäjiä, yhteisestä kuormasta syöjiä, ihmiskunnan pettureita" – vapaaehtoisesti lapsettomat saavat karmeita kommentteja. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/01/16/itsekeskeisia-bilettajia-yhteisesta-kuormasta-syojia-ihmiskunnan-pettureita>. Viitattu 21.9.2022.
- Perjantai-dokkari 14.1.2019. Multa puuttuu äitigeeni. <https://areena.yle.fi/1-4651049>. Viitattu 11.1.2023.
- Perreau, Bruno (2016) *Queer theory. The French response*. Stanford: Stanford University Press.
- Peterson, Helen (2014) Absent Non-fathers. Gendered Representations of Voluntary Childlessness in Swedish Newspapers. *Feminist Media studies* 14:1, 22–37. DOI: 10.1080/14680777.2012.680196
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009) *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Polly Kel & Polly Ryan G. (2014) Our relationships and families. Teoksessa Erickson-Schroth, Laura (toim.) *Trans Bodies, Trans Selves. A Resource for the Transgender Community*. New York: Oxford University Press, 390–408.
- Pulkkinen, Tuija (2000) Judith Butler – Sukupuolen suorittamisen teoreetikko. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsi Lempiäinen & Marianne Liljeström (toim.) *Feministejä. Aikamme ajattelijoita*. Tampere: Vastapaino, 43–60.
- Raamattu (1992) 1. Mooseksen kirja. Suomen evankelis-luterilaisen kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Kirjapaja.

- Raamattu (1992) 1. Pietarin kirje. Suomen evankelis-luterilaisen kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Kirjapaja.
- Raitala, Leena (2022) Toimijuus ja normi. Lingvistinen diskurssianalyysi vapaaehtoisen lapsittomuuden kulttuurisista merkityksistä. Akateeminen väitöskirja. Oulu: Oulun yliopisto. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526235431.pdf>. Viitattu 5.1.2023.
- Rich, Adrienne (1976) *Of Woman Born. Motherhood as Experience and Institution*. New York: W. W. Norton Company.
- Rich, Stephanie & Taket, Ann & Graham, Melissa & Shelley, Julia (2011) 'Unnatural', 'Unwomanly', 'Uncreditable' and 'Undervalued'. The Significance of Being a Childless Woman in Australian Society. *Gender Issues*, 28:4, 226–247. DOI: 10.1007/s12147-011-9108-1
- Ronkainen, Suvi (2004) Kvantitatiivisuus, tulkinnallisuus ja feministinen tutkimus. Teoksessa Marianne, Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 44–69.
- Rossi, Leena-Maija (2010) Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 21–38.
- Rossi, Leena-Maija & Sudenkaarne, Tiina (2021) "Queer" kotiutui. Mitä tapahtui "pervolle"? *SQS - Journal of Queer Studies in Finland* 15:1–2, 66–69. DOI: 10.23980/sqs.112517
- Rotkirch, Anna & Tammissalo, Kristiina & Miettinen, Anneli & Berg, Venla (2017) Miksi vanhemmuutta lykätään? Nuorten aikuisten näkemyksiä lastensaannista. *Perhebarometri 2017*. <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/11/1dcbf08d-perhebarometri-2017.pdf>. Viitattu 3.1.2023.
- Savon Sanomat 8.10.2022. Professori sukupuoli-identiteeteistä: Kyse on aikamme suuresta kulttuurisesta murroksesta – ”osa kokee, että heidän käsityksiään uhataan”. <https://www.savonsanomat.fi/paikalliset/5395273>. Viitattu 18.11.2022.
- Sedgwick, Eve Kosofsky (2008) *Epistemology of the Closet*. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press. Alkuteos 1990.
- Silfverberg, Anu (2013) *Äitikortti. Kirjoituksia lisääntymisestä*. Helsinki: Kustannusyhtiö Teos.

- Sorsa, Tiia & Lehtonen, Noora & Rotkirch, Anna (2023) Kuka haluaa lapsia 2020-luvulla? Väestöntutkimuslaitos, Katsauksia E57/2023. Helsinki: Väestöliitto. https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2023/01/a0f54e56-kuka-haluaa-lapsia-2020luvulla_saavutettava_pienennetty.pdf. Viitattu 31.1.2023.
- Speer, Susan (2005) Gender Talk. Feminism, Discourse and Conversation Analysis. East Sussex: Routledge.
- Stychin, Carl F. (2003) Governing Sexuality. The Changing Politics of Citizenship and Law Reform. Oxford & Portland: Hart Publishing.
- Sudenkaarne, Tiia (2020) Kuka saa lisääntyä?. Perheyhteiskunta. <https://www.perheyhteiskunta.fi/2020/10/26/kuka-saa-lisaantya/>. Viitattu 21.4.2023.
- Sullivan, Oriel (2006) Changing Gender Relations, Changing Families. Tracing the Pace Change over Time. Lanham, Boulder, New York, Toronto & Oxford: Rowman & Littlefield Publishers Inc.
- Suoninen, Eero (2016) Kielenkäytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 51–75.
- Therborn, Göran (2004) Between Sex and Power. Family in the World 1900-2000. London & New York: Routledge.
- Tietosuojavaltuutetun toimisto. Pseudonymisoidut ja anonymisoidut tiedot. <https://tietosuoja.fi/pseudonymisointi-anonymisointi>. Viitattu 13.7.2023.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019) Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
- Van Dijk, Teun A. (2001) Critical Discourse Analysis. Teoksessa Deborah Schiffrin, Deborah Tannen & Heidi E. Hamilton (toim.) The Handbook of Discourse Analysis. Oxford & Massachusetts: Blackwell Publishers, 352–371.
- Vapaaehtoisesti lapsettomat ry. Yhdistys. <https://vapaaehtoisestilapsettomat.fi/yhdistys>. Viitattu 12.9.2022.

- Velapodi 21.8.2022. 26. Meitä on moneksi – erilaisia vapaaehtoisesti lapsettomia. <https://open.spotify.com/episode/7kcjsprtMgL50YBpl3GKhs?si=cf9b6f5e865d45c8>. Viitattu 18.7.2023.
- Vuori, Jaana (2010) Äitiys sukupuolikysymyksenä. Teoksessa Tuija Saesma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 109–127.
- Väkeväinen, Nina (2019) Lapseton mieli, lapseton ruumis. Tutkielma vapaaehtoisen lapsettomuuden ja steriloinnin kokemuksista. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201907023537>. Viitattu 10.3.2023.
- Walters, Suzanna D. (2005) From Here to Queer. Radical Feminism, Postmodernism and the Lesbian Menace. Teoksessa Ian Morland & Annabelle Willox (toim.) Queer Theory. Houndsmill, Basingstoke, Hampshire & New York: Palgrave Macmillan, 6–21.
- Waren, Warren, & Pals, Heili (2013) Comparing characteristics of voluntarily childless men and women. Journal of Population Research 30:2, 151-170. DOI: 10.1007/s12546-012-9103-8
- Warner, Michael (1991) Fear of a queer planet. Queer politics and social theory. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Whittle, Stephen (2005) Gender Fucking or Fucking Gender?. Teoksessa Ian Morland & Annabelle Willox (toim.) Queer Theory. Houndsmill, Basingstoke, Hampshire & New York: Palgrave Macmillan.
- Wilchins, Riki A. (2004) Queer Theory, Gender Theory. An Instant Primer. Los Angeles: Alyson Books.
- Wollstonecraft, Mary (2011) Naisten oikeuksien puolustus. Turku: Savukeidas. Alkuteos 1792.
- Yle 14.10.2019. ”Onhan se surullista, jos suomalaiset kuolevat sukupuuttoon, mutta..” – kolme naista kertoo, miksi he eivät halua lapsia. <https://yle.fi/uutiset/3-11004016>. Viitattu 21.9.2022.
- Yle 13.8.2020. Lapsettomuuden taustalla on usein sopivan kumppanin puute – tuore tutkimus kertoo pariutumisen vaikeudesta. <https://yle.fi/uutiset/3-11490061>. Viitattu 21.9.2022.

Yougov (2015) 1 in 2 young people say they are not 100% heterosexual. <https://yougov.co.uk/topics/society/articles-reports/2015/08/16/half-young-not-heterosexual>. Viitattu 21.9.2022.

Luettelo kuvioista ja taulukoista

Kuva 1. Sukupuolen jäsentämisen puhetavat..... 49

Liite 1. Haastattelukutsu

Seuraavat tekstit muutettiin pdf-muotoon sekä verkkojulkaisuksi, jonka jälkeen ne toimitettiin Vapaaehtoisesti lapsettomat Ry:lle. Tämän lisäksi haastattelukutsu jaettiin opinnäytteen tekijän omalla sosiaalisen median kanavalla. Haastattelukutsussa oli linkitettyä Google -lomake ilmoittautumista varten (lopussa).

Kutsu haastattelututkimukseen vapaaehtoisesti lapsettomille naisille ja kohdullisille henkilöille liittyen sukupuolelle annettuihin merkityksiin

Hei! Olen sukupuolentutkimuksen pääaineopiskelija Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellisestä tiedekunnasta. Teen pro gradu -tutkielmaa, joka käsittelee vapaaehtoisesti lapsettomien naisten tai kohdullisten henkilöiden sukupuolikäsityksiä.

Suomalaisessa kulttuurissa lisääntyminen nähdään määrittävänä osana erityisesti kohdullisen henkilön sukupuolisuutta, ja kohdulliset henkilöt voivat tällöin kokea painostusta lasten hankintaan oletetun ruumiillisen lisääntymiskykynsä vuoksi. Tällöin valittu lapsettomuus ja henkilön käsitykset sukupuolesta voivat linkittyä toisiinsa.

Tutkielmassa tarkastellaan, millaisia jäsentämistapoja vapaaehtoisesti lapsettomat kohdulliset henkilöt antavat sukupuolelle, sekä millainen suhde sukupuolikäsitysten ja valitun lapsettomuuden välillä on. Sukupuolikäsityksillä viitataan tässä työssä sukupuolen olemukseen liittyviin diskursseihin sekä ymmärrykseen siitä, mitä sukupuoli merkitsee edustaa.

Etsin tutkielmaani haastateltavia, jotka

- identifioituvat naisiksi tai muunsukupuolisiksi
- identifioituvat vapaaehtoisesti lapsettomiksi
- ovat 20–40-vuotitaita

- ovat tienneet valintansa vapaaehtoisesta lapsettomuudesta ”aina” tai valinneet vapaaehtoisen lapsettomuuden varhaisessa aikuisiässä

Haastattelujen toteutus

Haastattelut järjestetään maaliskuussa 2023 joko kasvokkain Tampereella tai etänä Zoom-videopuheluna. Haastattelun kesto on arvioilta noin 1 tunti, ja haastattelussa käsiteltävät teemat koskettavat vapaaehtoista lapsettomuutta sekä sukupuoleen ja sukupuoli-identiteettiin liittyviä käsityksiä. Haastattelu toteutetaan keskustelelevassa ja rennossa ilmapiirissä tiukan kysymys – vastaus -asettelun sijaan.

Mikäli kiinnostuit tutkimuksesta ja haluaisit tulla haastateltavaksi, ota minuun yhteyttä sähköpostitse tai puhelimitse viimeistään 28.2.2023. Tutkielman tietosuojailmoitus nähtävissä seuraavan lomakkeen takana:

https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1vRCHcDKg77IG7TiAUFT_CiXdGPBfS0QuGi5OyRHihZGzDuXNmqyr46yfc0s9xO-RvKa5S7n5xJWcsCU/pub

Mikäli haluat tutkimuksesta lisätietoja, älä epäröi ottaa yhteyttä.

Tanja Väliaho, yhteiskuntatutkimuksen maisteriopiskelija

Liite 2. Ilmoittautumislomake

Seuraava lomake oli sähköisessä muodossa google-lomakkeella, joka oli linkitettyä haastattelukutsuun. Google-lomake löytyy seuraavan linkin takaa:

<https://forms.gle/Mpc1FiHW8RV9ddwP7>

Ilmoittautuminen haastatteluun

Ilmoittaudun vapaaehtoiseksi haastateltavaksi Tampereen yliopiston yhteiskuntatutkimuksen pro gradu -tutkimukseen, jonka aiheena on vapaaehtoisesti lapsettomien naisten ja kohdullisten henkilöiden sukupuolikäsitykset. Opinnäytteen tekijä: Tanja Väliaho

Mikäli tarvitset lisätietoja, älä epäröi ottaa yhteyttä: sähköpostiosoite

Sähköposti: Lyhyt vastausteksti

Nimi: Lyhyt vastausteksti

Puhelinnumero: Lyhyt vastausteksti

Ikä: Monivalinta

- 20–24 vuotta
- 25–29 vuotta
- 30–34 vuotta
- 35–40 vuotta

Mikä seuraavista kuvastaa parhaiten sukupuoltasi?: Monivalinta

- Nainen
- Kohdullinen muunsukupuolinen
- Muu, mikä?

Kerro lyhyesti: Mitä vapaaehtoinen lapsettomuus ja sukupuoli sinulle merkitsevät?: Pitkä vastausteksti

Tietosuoja: Tutkielman tietosuojailmoitus nähtävissä seuraavan lomakkeen takana

https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1vRCHcDKg77IG7TiAUFT_CiXdGPBfS0QuGi5OyRHihZGzDuXNmgyr46yfc0s9xO-RvKa5S7n5xJWcsCU/pub

Liite 3. Haastattelurunko

1 VAPAAEHTOINEN LAPSETTOMUUS

- a. **Päätös:** Milloin tajusit, ettet halua lapsia? Mitä siihen liittyi?
- b. **Syyt:** Miksi olet valinnut vapaaehtoisen lapsettomuuden?
- c. **Merkitys:** Mitä vapaaehtoinen lapsettomuus merkitsee sinulle?
- d. **Normit:**
  - Oletko kokenut painostusta lasten hankintaan?
  - Koetko ristiriitaa vapaaehtoisen lapsettomuuden ja ulkopuolelta tulevien paineiden välillä?
- e. **Identiteetti:** Koetko vapaaehtoisen lapsettomuuden jollain tavalla liittyvän identiteettiä?
- f. **Performaatio:** Uskotko, että vapaaehtoinen lapsettomuus näkyy jollain tavalla (esim. ulkomuodostasi tai käyttäytymisestäsi) muille ihmisille?

2 YLEISET SUKUPUOLIKÄSITYKSET

- a. **Määrittely:**
  - Mitä sukupuoli mielestäsi tarkoittaa?
  - Onko sukupuoli sinusta synnynnäinen, opittu vai jotain muuta?
- b. **Ero:** Ajatteletko, että sukupuolet ovat keskenään erilaisia? Jos kyllä, miten?
- c. **Keho:** Millaisia merkityksiä annat keholle suhteessa sukupuoleen?
- d. **Roolit:** Mitä ajattelet naisten ja miesten töistä tai sukupuolirooleista?
- e. **Normit:** Koetko ajatuksesi sukupuolesta olevan jotenkin erilainen kuin muilla yleisesti? Miten?
- f. **Kulttuuri:** Vaikuttaako kulttuuri tai ympäristö jotenkin siihen, miten sukupuoli ymmärretään? Millä tavoin?
- g. **Performaatio:** Mistä ihmisen sukupuolen voi tietää ulospäin, vai voiko? Käytös?

3 SUKUPUOLI-IDENTITEETTI

- a. **Merkitys:** Mitä sukupuoli merkitsee sinulle?
- b. **Kieli:** Millä sanoin kuvailisit omaa sukupuoltasi?

- c. **Ilmaisu:** Missä asioissa ilmaiset sukupuoltasi?
- d. **Normit:** Koetko oman sukupuolesi jollain tavalla "erilaiseksi"?
- e. **Normit:** Mitä arvelet muiden ajattelevan sukupuolestasi?

4 SUKUPUOLI JA VAPAAEHTOINEN LAPSETTOMUUS

- a. **Yhteiskunta:** Onko lisääntyminen mielestäsi sukupuolikysymys? Millä tavoin?
- b. **Identiteetti:**
  - Liittyvätkö ajatuksesi sukupuolesta jollain tavoin valintaan pysyä lapsettomana
  - Kertooko vapaaehtoinen lapsettomuus jotain sukupuolestasi?
  - Jos ajattelisit sukupuolesta jollain tavoin eri tavalla kuin ajattelet, olisitko todennäköisemmin päättänyt yrittämään/hankkimaan lapsia?
  - Mihin asioihin sukupuolesi kiinnittyy, kun et ole äiti?
- c. **Muuta:** Tuleeko mieleesi jotain mitä haluaisit sanoa?

5 TAUSTATIEDOT JA LUVAT

- a. **Syntymävuosi:**
- b. **Ammatti/työ-/opiskelutilanne:**
- c. **Suhdestatus:**
- d. **Sukupuoli-identiteetti:**
- e. **Lapsuuden perhe:**
- f. **Lainaukset:** Litteraatin osia voidaan lainata suoraan tutkimuksessa, mutta ainoastaan niin, ettei sinua tunnisteta. Annatko luvan käyttää litteroitua versiosta haastattelusta tutkimukseen?
- g. **Säilytys:** Annatko luvan säilyttää yhteystietojasi 1 vuoden ajan siltä varalta, että voin lähettää sinulle valmiin tutkimuksen?
- h. **Oikeus muuttaa mielensä:** Voit ottaa yhteyttä myöhemmin ja pyytää poistamaan osia haastattelusta tai koko haastattelun. Mahdollisuus muuttaa mielensä on n. 1kk tästä haastattelusta.